

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Σ. ΡΕΜΕΛΗΣ

**Η αυτορρύθμιση
της «αθλητικής δικαιοσύνης»
και η συμμετοχή τακτικών δικαστών
στην απονομή της**

Από τον νομικό πλουραλισμό
στην παραβίαση του Συντάγματος

ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΗ ΕΚΔΟΣΗ

Τίτλος: Η αυτορρύθμιση της «αθλητικής δικαιοσύνης» και η συμμετοχή τακτικών δικαστών στην απονομή της

Συγγραφέας: Κωνσταντίνος Σ. Ρέμελης

Σειρά: Μονογραφίες -23

@ 2026 Κέντρο Ευρωπαϊκού Συνταγματικού Δικαίου - Ίδρυμα
Θεμιστοκλή και Δημήτρη Τσάτσου

Ηλεκτρονική έκδοση: Αθήνα, Μάρτιος 2026

ISBN: 978-618-5999-02-5

Το παρόν έργο πνευματικής ιδιοκτησίας προστατεύεται κατά τις διατάξεις της ελληνικής νομοθεσίας (Ν. 2121/1993, όπως έχει τροποποιηθεί και ισχύει σήμερα) καθώς και από τις διεθνείς συμβάσεις περί πνευματικής ιδιοκτησίας. Απαγορεύεται με οποιονδήποτε τρόπο ή μέσο η αντιγραφή, η φωτοανατύπωση, η αναπαραγωγή, η μετάφραση, η διασκευή, η αναμετάδοση σε οποιαδήποτε μορφή, καθώς και η εκμετάλλευση του συνόλου ή τμημάτων του παρόντος έργου χωρίς τη γραπτή άδεια.

Κέντρο Ευρωπαϊκού Συνταγματικού Δικαίου – Ίδρυμα Θεμιστοκλή και Δημήτρη Τσάτσου

Ακαδημίας 43, 10672 Αθήνα

website: www.epoliteia.gr

Τηλέφωνο: 2103623506

e-mail: info@epoliteia.gr

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

I. Προλογικές σκέψεις	5
II. Η κανονιστική χαρτογράφηση του αθλητικού χώρου	12
1. Η συνταγματικώς προβλεπόμενη κρατική εποπτεία στον αθλητισμό	12
2. Η αυτορρύθμιση του αθλητικού χώρου.....	19
2.1. Η <i>lex sportiva</i>	23
2.2. Η «δικαιοδοτική» αυτορρύθμιση	26
3. Η πρακτική στελέχωσης «δικαιοδοτικών» και διαιτητικών αθλητικών οργάνων και με εν ενεργεία δικαστικούς λειτουργούς	34
3.1. Η ratio ανάθεσης εξωδικαστικών καθηκόντων σε δικαστές	36
3.2. Η αρχή “ <i>persona designata</i> ”	42
4. Η νομοθετική ρύθμιση	48
III. Η συνταγματική ρύθμιση των δικαστικών ασυμβίβαστων	55
1. Εισαγωγική προσέγγιση	55
2. Τα ασυμβίβαστα των δικαστικών λειτουργών κατά το άρθρο 89 Σ.	61
2.1. Η γενική απαγόρευση παροχής κάθε άλλης μισθωτής υπηρεσίας και άσκησης οποιουδήποτε επαγγέλματος (άρθρο 89 παρ. 1 Συντ.).....	62
2.2. Οι εξαιρέσεις από τη γενική απαγόρευση (άρθρο 89 παρ. 2 Σ.).....	64
2.2.1. Η συμμετοχή σε όργανα πειθαρχικού χαρακτήρα.....	64
2.2.2. Η συμμετοχή σε όργανα ελεγκτικού χαρακτήρα	79
2.2.3. Η συμμετοχή σε όργανα δικαιοδοτικού χαρακτήρα... 81	
2.2.3.1. Το πρόβλημα	81
2.2.3.2. Οι θέσεις της νομολογίας.....	86

2.2.3.3. Η ασάφεια ως διαχρονικό χαρακτηριστικό της έννοιας του δικαιοδοτικού οργάνου.....	107
2.3. Η απαγόρευση ανάθεσης διοικητικών καθηκόντων (άρθρο 89 παρ. 3 Συντ.).....	112
2.4. Οι περιορισμοί στη διενέργεια διαιτησιών από δικαστικούς λειτουργούς (άρθρο 89 παρ. 3 εδ. 4 Συντ.)	117
IV. Η νομική φύση των αθλητικών «δικαιοδοτικών οργάνων» στα οποία συμμετέχουν τακτικοί δικαστές	119
1. Διοικητικά όργανα.....	119
1.1. Το Ανώτατο Συμβούλιο Επίλυσης Αθλητικών Διαφορών	119
1.1.1. Οι αρμοδιότητες του Α.Σ.Ε.Α.Δ.....	121
1.1.2. Η νομική φύση του Α.Σ.Ε.Α.Δ. και των αποφάσεών του.....	122
2. Όργανα αθλητικών νομικών προσώπων ιδιωτικού δικαίου	129
2.1. Η νομοθετική ρύθμιση.....	129
2.2. Νομική φύση των αθλητικών οργάνων που λειτουργούν στο πλαίσιο των ιδιωτικών αθλητικών φορέων	133
2.1.1. Τα αθλητικά «δικαστικά όργανα» ως όργανα νομικών προσώπων ιδιωτικού δικαίου.....	133
2.1.2. Τα αθλητικά «δικαστικά όργανα» ως φορείς που λειτουργούν υπό κρατική και δη δικαστική εγγύηση	135
V. Καταληκτικές διαπιστώσεις	149
VI. Βιβλιογραφία	153

I. Προλογικές σκέψεις

Καμία ανθρώπινη και σωματική δραστηριότητα δεν αξιολογείται και δεν βαθμονομείται περισσότερο από την αθλητική κίνηση και την αθλητική επίδοση. Καμία επίσης ανθρώπινη απασχόληση δεν ρυθμίζεται πυκνότερα και πιο λεπτομερειακά από αυτή που σχετίζεται με τον οργανωμένο αθλητισμό¹. Από τη στιγμή που η αθλητική δραστηριότητα και ιδίως ο ανταγωνιστικός αθλητισμός άρχισαν να αποκτούν οργανωμένη μορφή, έγινε αντιληπτό ότι οι ανάγκες του συγκεκριμένου χώρου δεν μπορεί να περιορίζονται μόνο στα ζητήματα της οργάνωσης και ρύθμισης των κανόνων του παιχνιδιού, οι οποίοι στοχεύουν την ενιαία και ομοιόμορφη διεξαγωγή κάθε ατομικού ή ομαδικού αθλήματος. Όσο περισσότερο εξαπλωνόταν ο αθλητισμός ως κοινωνική και οικονομική δραστηριότητα τόσο περισσότερο ωρίμαζε η ιδέα συγκρότησης και οργάνωσης μιας ιδιότυπης αθλητικής κοινότητας με έντονα στοιχεία, όχι μόνο θεσμικής και οργανωτικής, αλλά και κανονιστικής αυτονομίας. Έτσι, ιδίως μετά από τα μέσα του προηγούμενου αιώνα, προέκυψε ευλόγως η ανάγκη εκνομίκευσης και λεπτομερούς ρύθμισης των περισσότερων τομέων του αθλητικού χώρου. Στο πλαίσιο της εν λόγω νομιμοποίησης άρχισε να λαμβάνει σάρκα και οστά η διαμόρφωση και καθιέρωση ενός «παγκόσμιου αθλητικού νομικού συστήματος» με βασικά χαρακτηριστικά ιδιαίτερης

¹ D. Remy, *Le sport et son droit*, 1991, σ. 7.

αθλητικής έννομης τάξης, η οποία δομείται συνεκτικά και ιεραρχικά και λειτουργεί τόσο σε διεθνές όσο και σε εθνικό επίπεδο. Τούτο δε, καθώς οι κανόνες που τη συγκροτούν και παράγονται από τους διεθνείς αθλητικούς φορείς εφαρμόζονται σε ολόκληρη την παγκόσμια αθλητική κοινότητα και διέπουν τη λειτουργία, όχι μόνο των διεθνών, αλλά και των εθνικών αθλητικών αρχών και οργάνων, αφού επιβάλλονται με τον ένα ή τον άλλο τρόπο και σε εθνικό επίπεδο.

Η εν λόγω αθλητική έννομη τάξη λειτουργεί, κατά βάση, σε τρία επίπεδα: σε ένα οργανωτικό καταρχάς επίπεδο, όπου καθορίζονται οι βασικές οργανωτικές δομές «διοικητικής οργάνωσης» του αθλητισμού τόσο στον εθνικό όσο και τον παγκόσμιο χώρο. Σε ένα δεύτερο επίπεδο, μέσω ουσιαστικών κανόνων, ρυθμίζονται οι πάσης φύσεως αθλητικές σχέσεις μεταξύ των εμπλεκόμενων φορέων, αλλά και μεταξύ των αθλητικών φορέων και των φυσικών προσώπων που δραστηριοποιούνται στον αθλητικό χώρο. Ένα τρίτο, τέλος, πολύ σημαντικό επίπεδο συγκροτούν οι διαδικαστικές και «δικονομικές», υπό την ευρεία έννοια, διατάξεις που καταστρώνουν τη διαδικασία επίλυσης των αθλητικών διαφορών. Πρόκειται για τις διατάξεις που ρυθμίζουν το δικονομικό πλαίσιο επίλυσης των διαφορών και εν γένει αμφισβητήσεων που αναφέρονται στο πεδίο τόσο της διεθνούς όσο και της εθνικής αθλητικής κοινότητας, καθώς και τη συγκρότηση και λειτουργία ιδιότυπων «αθλητικών δικαστικών οργάνων», τα οποία είναι επιφορτισμένα με την αποστολή αυτή. Με στόχο πάντοτε τη ρυθμιστική πληρότητα, ενότητα και συνοχή, παγκόσμια και εθνική «αθλητική τάξη» τελούν σε στενή διαλεκτική σχέση, καθόσον βασικός στόχος της θέσπισης του παγκόσμιου αθλητικού κανόνα είναι η διείσδυση και η εφαρμογή του και στο εθνικό πεδίο.

Παράλληλα όμως με την αυτόνομη οργάνωσή του, η διαρκώς αυξανόμενη κοινωνική και οικονομική σημασία του αθλητισμού,

επηρεάζοντας πολλαπλές δημόσιες πολιτικές, ευλόγως προκαλεί την ολοένα και συχνότερη κανονιστική ενεργοποίηση του εθνικού νομοθέτη. Η ρυθμιστική αυτή παρεμβατικότητα τοποθετεί τον αθλητισμό μεταξύ ιδιωτικής και δημόσιας σφαίρας με αποτέλεσμα να συγκροτείται μια ιδιότυπη και σύμμεικτη «αθλητική έννομη τάξη», όπου κανόνες που παράγονται στο πλαίσιο της αθλητικής αυτορρύθμισης συνυπάρχουν και συμβιώνουν με εκείνους που παράγονται από τα κρατικά νομοθετικά όργανα.

Έτσι, δημιουργείται ένα ιδιαίτερος περίπλοκο νομικό σύστημα, όπου σε πολλές περιπτώσεις διαπλέκονται κανόνες, οι οποίοι έχουν παντελώς διαφορετικό περιεχόμενο, προέλευση και νομική φύση. Η διαφορετικότητα όμως αυτή μοιραία σε ορισμένες περιπτώσεις οδηγεί σε ρυθμιστικές συγκρούσεις, καθόσον κανόνας κρατικής προέλευσης μπορεί να είναι αντίθετος με κανόνα που προέρχεται από υπερκείμενη διεθνή ή εθνική αθλητική αρχή. Συναφώς, η ίδια σύγκρουση μπορεί να προκύψει και σε «δικαιοδοτικό» πεδίο, αφού αθλητικό «δικαιοδοτικό» όργανο και κρατικό δικαστήριο μπορεί να εμφανίζονται ταυτόχρονα ως διαθέτonta την εξουσία επίλυσης μιας συγκεκριμένης διαφοράς.

Προκύπτει, συνεπώς, ότι εκτός από την εξουσία παραγωγής ουσιαστικών κανόνων, βασική επιδίωξη της αθλητικής έννομης τάξης, τόσο σε παγκόσμιο όσο και σε εθνικό επίπεδο, είναι η αναγνώριση της εξουσίας της για επίλυση των αθλητικών διαφορών μέσω ίδιων οργάνων, που στελεχώνονται με πρόσωπα που επιλέγονται και διορίζονται από τους οικείους αθλητικούς φορείς. Έτσι, κατ' επίκληση της αρχής της αθλητικής αυτονομίας, η αθλητική κοινότητα επιλέγει να διευθετεί και να επιλύει τις διαφορές που αναφύονται στους κόλπους της, μέσω «δικαιοδοτικών μηχανισμών» και «οργάνων» δικής της επιλογής, που λειτουργούν παντελώς ανεξάρτητα από την κρατική δικαιοσύνη και εφαρμόζουν εσωτερικά παραγόμενους κανόνες.

Ός προς το ζήτημα αυτό ο Έλληνας νομοθέτης, από την πρώτη περίοδο ισχύος του Συντάγματος του 1975, έχει υιοθετήσει μια πρακτική, που δεν είναι ιδιαίτερα συνήθης στον διεθνή αθλητικό χώρο. Αναγνωρίζει μεν το δικαίωμα αυτοοργάνωσης της αθλητικής δικαιοσύνης, αλλά προβλέπει τη στελέχωση των περισσότερων και σημαντικότερων οργάνων της με τακτικούς δικαστές. Έτσι, στις ποικίλες, κατά τα ανωτέρω, μορφές παράδοξης συνύπαρξης αθλητικής και κρατικής έννομης τάξης έρχεται να προστεθεί και μια έντονα παράδοξη και αντινομική συνάντηση: η τακτική δικαιοσύνη συναντά την αθλητική δικαιοσύνη όχι για να ελέγξει μέσω ένδικων βοηθημάτων αποφάσεις των οργάνων της τελευταίας, αλλά προκειμένου να συμβάλει στη στελέχωση των οργάνων αυτών με τακτικούς δικαστές. Πιο συγκεκριμένα, με βάση ειδικές νομοθετικές ρυθμίσεις, η τακτική δικαιοσύνη καλείται να προβεί σε μια ιδιότυπη μορφή δανεισμού στελεχειακού δυναμικού σε αθλητικούς φορείς, προκειμένου να καλύψουν αρτιότερα, κατά το δυνατό, τις «δικαιοδοτικές» τους ανάγκες. Με τον τρόπο αυτό, τακτικοί δικαστές, εκτός από τη συμμετοχή τους σε διοικητικά κρατικά όργανα, σύμφωνα με τη συνήθη διεθνώς πρακτική, μετακινούνται προσωρινά στην ιδιωτική σφαίρα και υπηρετούν ένα ιδιότυπο, αυτορρυθμιζόμενο και αυτοφυές ιδιωτικό «δικαιοδοτικό σύστημα».

Στον εξαιρετικό αυτό και ιδιαίτερα ασυνήθη «δικαιοδοτικό» ρόλο, οι τακτικοί δικαστές καλούνται να εφαρμόσουν ένα *sui generis* ουσιαστικό και «δικονομικό» πλαίσιο ρυθμίσεων, που αποτελεί προϊόν αυτοποιοτικής, κατά κανόνα, νομοθετικής πρωτοβουλίας και, δευτερευόντως, αποτέλεσμα της κλασικής πρωτοβουλίας των κρατικών νομοθετικών οργάνων. Πρόκειται για ένα ιδιόμορφο πολυεδρικό νομικό πλαίσιο, όπου συνυπάρχουν ρυθμίσεις που προέρχονται από κρατικά δικαιοπαραγωγικά όργανα (τυπικοί νόμοι ή κανονιστικές πράξεις) και ρυθμίσεις ενδοαθλητικής

προέλευσης, που θεσπίζονται από όργανα, τα οποία λειτουργούν στο πλαίσιο των οικείων αθλητικών φορέων, οι οποίοι αποτελούν νομικά πρόσωπα, τα οποία διέπονται και λειτουργούν αμιγώς κατά το ιδιωτικό δίκαιο. Δεν αποκλείεται δε σε ορισμένες περιπτώσεις, αθλητική και κρατική έννομη τάξη να ρυθμίζουν κατά τρόπο διαφορετικό το ίδιο ακριβώς ζήτημα. Το ενδεχόμενο αυτό βεβαίως δεν πρέπει να ξενίζει, καθόσον, παρά την, κατά τα ανωτέρω, επικοινωνία και συνεργασία μεταξύ των δύο νομικών συστημάτων, το καθένα διέπεται από διαφορετική λογική και αρχές. Έτσι, ναι μεν τα δύο συστήματα εκτείνονται στα ίδια εδαφικά όρια, αλλά λειτουργούν σε παντελώς διαφορετικά επίπεδα και χωρίς συνοχή και ενότητα².

Πρόκειται δηλαδή για δίκαιο με έντονα υβριδικά χαρακτηριστικά, αφού κινείται μεταξύ ιδιωτικής αυτονομίας και δημόσιας σφαίρας³. Ο υβριδικός χαρακτήρας γίνεται ακόμη πιο έκδηλος στην, κατά τα ανωτέρω, περίπτωση, όπου τακτικοί δικαστικοί λειτουργοί καλούνται να στελεχώσουν αθλητικά δικαιοδοτικά όργανα, αφού ουσιαστικά λειτουργούν ως «δανεικά όργανα» για όσο χρόνο διαρκεί η θητεία τους, με σκοπό την κάλυψη των λειτουργικών αναγκών των συγκεκριμένων αθλητικών δικαιοδοτικών οργάνων. Προσθέτως δε, ο τρόπος αυτός κάλυψης των συγκεκριμένων θέσεων συνιστά, αν μη τι άλλο, μια πρόδηλη μετάλλαξη, καθόσον ο τακτικός δικαστής απασχολείται και εντάσσεται οργανικά για συγκεκριμένο χρονικό διάστημα στον οργανωτικό κορμό του οικείου αθλητικού φορέα, στους κόλπους του οποίου

² F. Snyder, *Governing Economic Globalisation: Global Legal Pluralism and European Law*, *European Law Journal* 1999, σ. 334 επ., Χ. Δεληγιάννη-Δημητράκου, *Συγκριτικό δίκαιο και νομικός πλουραλισμός*, 2008, σ. 11.

³ Βλ. και L. Casini, *Il diritto globale dello sport*, 2010, σ. 26.

λειτουργεί το δικαιοδοτικό όργανο. Σύμφωνα δε με τη νομολογία, όπως θα εκτεθεί κατωτέρω, κατά τη συγκεκριμένη λειτουργία του ο τακτικός δικαστής ενεργεί ως όργανο του νομικού προσώπου ιδιωτικού δικαίου και στον οργανωτικό κορμό του οποίου είναι ενταγμένο το αθλητικό δικαιοδοτικό όργανο. Θα πρέπει πάντως να σημειωθεί ότι το εν λόγω «δικαιοδοτικό» όργανο σε καμία περίπτωση δεν αποτελεί Δικαστήριο κατά την έννοια των διατάξεων της παρ. 3 του άρθρου 26 και της παρ. 1 του άρθρου 87 του Συντάγματος, αλλά ούτε και Διαιτητικό Δικαστήριο⁴. Αυτόνομο είναι ότι η ιδιότητα του τακτικού δικαστή δεν μπορεί από μόνη της να προσδώσει γνήσια και, κατά κυριολεξία, «δικαιοδοτική οντότητα» στις αποφάσεις που εκδίδει. Κατά την άσκηση δε του συγκεκριμένου έργου, όπου, τις περισσότερες φορές, ο τακτικός δικαστής καλείται να εφαρμόσει μη κρατικής προέλευσης ουσιαστικό και «δικονομικό» δίκαιο, θα πρέπει να θεωρείται εξαιρετικά αμφίβολο το κατά πόσο περιβάλλεται από τις συνταγματικές εγγυήσεις προσωπικής και λειτουργικής ανεξαρτησίας που προβλέπονται στα άρθρα 87 επ. του Συντάγματος όταν λειτουργεί ως «αθλητικός δικαστής».

Από τα όσα εκτέθηκαν ανωτέρω συνάγεται καταρχάς ότι η αυτοποιοτική αθλητική ρύθμιση τόσο σε ουσιαστικό όσο και σε «δικονομικό» επίπεδο κινείται σε μια ετερογενή και πολυσύνθετη νομική περιοχή και συγκροτεί ένα ιδιότυπο νομικό σύστημα που τελεί σε μια ιδιάζουσα σχέση τόσο με την εθνική όσο και με την ενωσιακή και την επικουρική έννομη τάξη της Ευρωπαϊκής Σύμβασης Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (Ε.Σ.Δ.Α).

Οι ιδιοτυπίες αυτές του εν λόγω αθλητικού νομικού περιβάλλοντος και ο σύμμεικτος χαρακτήρας του αθλητικού δικαίου, στο

⁴ Βλ. και Απόφαση 95/2020 του Πρωτοβάθμιου Μονομελούς Πειθαρχικού Οργάνου SUPER LEAGUE 1 ΕΛΛΑΔΑ.

οποίο συνυπάρχουν κρατικό και αυτόνομα παραγόμενο δίκαιο, δημιουργούν εξ αντικειμένου πρόσθετες δυσκολίες ως προς τον πορισμό της νομικής γνώσης σε ό,τι αφορά τον κατάλληλο και εφαρμοστέο κανόνα δικαίου. Το αξίωμα *facta probantur, jura novit curia* (τα πραγματικά περιστατικά αποδεικνύονται, ο δικαστής γνωρίζει το δίκαιο) ως γενική αρχή του δικαίου και ως δικαστικό καθήκον⁵ δοκιμάζεται έντονα και ως προς την έκταση και ως προς τον νομικό χαρακτήρα του, αποδεικνύοντας τη σχετικότητα του και το δεοντολογικό περιεχόμενό του. Τούτο καθώς ο τακτικός δικαστής καλείται να απονείμει δικαιοσύνη και να επιλύσει διαφορές σε έναν χώρο που δεν είναι πάντοτε βέβαιο ότι γνωρίζει επαρκώς τις πολλαπλές ιδιαιτερότητές του και την ιδιαίτερα εκτενή σχετική κανονιστική ύλη. Εκτός από τις έντονες ιδιοτυπίες του, το αυτόνομα παραγόμενο αθλητικό δίκαιο έχει διογκωθεί τόσο πολύ ποσοτικά τις τελευταίες δεκαετίες, ώστε είναι σχεδόν αδύνατο, μέσα στα ανθρώπινα μέτρα, να το γνωρίζει ακόμη και ο επιμελέστερος δικαστής⁶. Ο «αθλητικός νομοθέτης» συναγωνίζεται ευθέως τον νομοθέτη της κρατικής έννομης τάξης σε ό,τι αφορά τη σταθερά πληθωρική παραγωγή νομικών κανόνων.

Παρά τις ανωτέρω δυσχέρειες πάντως, δεν χωρεί αμφιβολία ότι η συμμετοχή των τακτικών δικαστών στα «δικαιοδοτικά όργανα» της αθλητικής δικαιοσύνης προσδίδει σημαντικό κύρος σε αυτά και προσθέτει αδιαμφισβήτητα ποιοτικά χαρακτηριστικά στην απονομή της. Ασχέτως όμως των ουσιαστικών εν λόγω πλεονεκτημάτων, η ανάμιξη αυτή στο αθλητικό δικαιοδοτικό σύστημα

⁵ Βλ. σχετ. Β. Τσιγαρίδας, Η αρχή *iura novit curia* στη Διοικητική Δίκη, 2021, σ. 74.

⁶ Για το πρόβλημα της πληθωρικής και αδιάλειπτης νομοθετικής πρωτοβουλίας βλ. Ε. Βασιλακάκης/Α. Γραμματικάκη-Αλεξίου/Ζ. Παπασιωπη-Πασιά, *Ιδιωτικό Διεθνές Δίκαιο*, 5η έκδ., 2012, σ. 78.

εγείρει σοβαρές αμφιβολίες ως προς τη συμβατότητά της με το Σύνταγμα και τον ρόλο που ο συντακτικός νομοθέτης επιφυλάσσει στους δικαστικούς λειτουργούς.

Φιλοδοξία της μελέτης αυτής αποτελεί η κριτική προσέγγιση και η ανάλυση όλων των σχετικών ζητημάτων, καθώς και οι απαντήσεις στα κρίσιμα ερωτήματα που εγείρονται. Για τον σκοπό αυτό κρίνεται μεθοδολογικά απαραίτητη μια προηγούμενη συνοπτική έστω αναφορά και σκιαγράφηση των έντονων ιδιαιτεροτήτων του αθλητικού χώρου τόσο σε εθνικό όσο και σε υπερεθνικό επίπεδο και των σχέσεών του με την κρατική έννομη τάξη. Τούτο δε προκειμένου να καταστεί σαφέστερο, κατά το δυνατόν, το περιπλοκο νομικό περιβάλλον μέσα στο οποίο λειτουργεί η αθλητική δικαιοσύνη και ο ρόλος του τακτικού δικαστή στην απονομή της.

II. Η κανονιστική χαρτογράφηση του αθλητικού χώρου

1. Η συνταγματικώς προβλεπόμενη κρατική εποπτεία στον αθλητισμό

Η διαρκώς αυξανόμενη και πολύπλευρη σημασία του αθλητισμού⁷, ιδίως από τις αρχές της δεκαετίας του 1950, προκάλεσε ευλόγως το ενδιαφέρον του συντακτικού νομοθέτη. Το ενδιαφέρον αυτό αποτυπώθηκε ρητά στη διάταξη του άρθρου 16 παρ. 9⁸, με την οποία το Σύνταγμα του 1975 θέτει για πρώτη φορά τον

⁷ Βλ. εκτενέστερα U. Steiner, Staat, Sport und Verfassung, DöV 1983, σ. 173, K. Stern, Grundrechte der Sportler, σε: Sport und Recht, 1972, σ. 143.

⁸ Σύμφωνα με τη διάταξη αυτή «ο αθλητισμός τελεί υπό την προστασία και την ανώτατη εποπτεία του κράτους. Το κράτος επιχορηγεί και ελέγχει τις ενώσεις των αθλητικών σωματείων κάθε είδους, όπως νόμος ορίζει. Νόμος ορίζει επίσης τη διάθεση των ενισχύσεων που παρέχονται κάθε φορά στις επιχορηγούμενες ενώσεις σύμφωνα με τον προορισμό τους».

αθλητισμό αφενός υπό την προστασία και την ανώτατη εποπτεία του Κράτους και αφετέρου τον ανάγει σε προεχόντως κρατική υπόθεση⁹. Έτσι, με τη διάταξη αυτή κατοχυρώνεται καταρχάς αυτοτελές συνταγματικό αθλητικό δικαίωμα ενός εκάστου και καθιερώνεται αντικειμενική συνταγματική αρχή της προστασίας του αθλητισμού¹⁰. Όπως δε σημειώνεται, στην έννοια «προστασία του αθλητισμού» περιλαμβάνονται, τόσο η προστασία της άθλησης, όσο και η προστασία της οργάνωσης και διοίκησης της αθλητικής δραστηριότητας¹¹. Προσθέτως, με τη συγκεκριμένη διάταξη του άρθρου 16 παρ. 9, το Σύνταγμα αναγνωρίζει και προστατεύει το κοινωνικό δικαίωμα στον αθλητισμό¹², ενώ ταυτόχρονα τον θέτει

⁹ Βλ. εκτενέστερα Θ. Λατινόπουλος, Ο αθλητισμός στο Ελληνικό Σύνταγμα. Το Περιεχόμενο του δικαιώματος και οι Περιορισμοί του, 2016, σ. 43 επ.

¹⁰ Α. Δημητρόπουλος, Σύστημα Συνταγματικού Δικαίου, Τόμος Γ', Συνταγματικά Δικαιώματα, 2η έκδ., 2008, σ. 508 επ. Κατά την ίδια άποψη ο συντακτικός νομοθέτης κατοχυρώνει τον αθλητισμό αντικειμενικά, καθιερώνοντας «θεσμική εγγύηση» ή «εγγύηση θεσμού». Για θεσμική εγγύηση κάνει λόγο και ο Δ. Σαραφιανός, Άρθρο 16 Σ σε: Φ. Σπυρόπουλος/Ξ. Κοντιάδης/Χ. Ανθόπουλος/Γ. Γεραπετρίτης, Σύνταγμα - Κατ' άρθρο ερμηνεία, 2017, σ. 410.

¹¹ Ι. Πανταζάτος, Ο αθλητισμός στο ισχύον ελληνικό Σύνταγμα (1975, 1986, 2001, 2008), Αρμ 4/2013, σ. 697.

¹² Σ. Βλαχόπουλος, Άρθρο 89 Σ., σε: Σ. Βλαχόπουλος/Ξ. Κοντιάδης/Ι. Τασόπουλος, Σύνταγμα - Ερμηνεία κατ' άρθρο, Ηλεκτρονική Έκδοση, 2023, σ. 37. Βλ. και Δ. Σαραφιανός, Άρθρο 16 Σ, όπ.π., σ. 410, ο οποίος αρνείται τη φύση του κοινωνικού δικαιώματος, θεωρώντας ότι πρόκειται για θεσμική εγγύηση. Για κοινωνικό δικαίωμα στον αθλητισμό κάνει λόγο και ο Κ. Χρυσόγονος, Ατομικά και κοινωνικά δικαιώματα, 5η έκδ., 2023, σ. 535, επισημαίνοντας ότι το κανονιστικό αποτέλεσμα και υπό την προσέγγιση αυτή δεν είναι πολύ διαφορετικό.

υπό την «ανώτατη εποπτεία» του Κράτους¹³. Τούτο σημαίνει ότι με τη διάταξη αυτή ο συντακτικός νομοθέτης, δεν περιορίσθηκε στην καθιέρωση του προστατευτικού ρόλου του Κράτους, αλλά πρόβλεψε παράλληλα την υποχρέωση του τελευταίου να εποπτεύει και να ελέγχει τη συνολική αθλητική δραστηριότητα¹⁴.

Σύμφωνα με τη θεωρία, ο όρος «ανώτατη εποπτεία», διαφοροποιείται από την έννοια της απλής εποπτείας που προβλέπει ο συντακτικός νομοθέτης σε άλλες συνταγματικές διατάξεις και υποδηλώνει τη μειωμένη ένταση του κατασταλτικού ελέγχου νομιμότητας της Διοίκησης επί των αθλητικών αρχών, οι οποίες συνήθως λειτουργούν υπό τη μορφή των νομικών προσώπων ιδιωτικού δικαίου¹⁵. Έτσι, στην έννοια της ανώτατης εποπτείας εμπεριέχεται η υποχρέωση του Κράτους για τον μέγιστο δυνατό σεβασμό της ελευθερίας και της αυτονομίας των αθλητικών φορέων, όσες φορές το Κράτος παρεμβαίνει νομοθετικώς ή διοικητικώς προκειμένου να υλοποιηθεί η υποχρέωσή του για την προστασία του αθλητισμού¹⁶. Σύμφωνα πάντως με τη διαχρονική προσέγγιση του όρου από τη νομολογία, με αφορμή την προβλεπόμενη από τα άρθρα 107 του Συντ. 1925/1927 και 99 του Συντ. 1952 ανώτατη εποπτεία του Κράτους επί των οργανισμών τοπι-

¹³ Α. Μαλάτος, Παραδόσεις αθλητικού δικαίου, 2η έκδ., 2010, σ. 143, Κ. Χρυσόγονος, Ατομικά και κοινωνικά δικαιώματα, ό.π., σ. 535.

¹⁴ Κ. Ρέμελης, Νομική φύση των πειθαρχικών αθλητικών διαφορών, Αρμ 1994, σ. 101.

¹⁵ Βλ. Α. Λοβέρδος, Η προστασία του αθλητισμού ως ατομικό και κοινωνικό δικαίωμα, σε Δ. Παναγιωτόπουλος, (επιμ.), Πρακτικά 1ου Διεθνούς Συνεδρίου Αθλητικού Δικαίου, Ελληνικό Κέντρο Έρευνας Αθλητικού Δικαίου, Αθήνα, 1993, σ. 171 επ.

¹⁶ Ι. Πανταζάτος, Ο αθλητισμός στο ισχύον ελληνικό Σύνταγμα, ό.π., σ. 697. Βλ. και Ε. Μπέσιλα-Βήκα, Τοπική αυτοδιοίκηση, Τόμος 1, 4η έκδ., 2019, σ. 370 επ.

κής αυτοδιοίκησης, ως τέτοιου είδους εποπτεία νοείται η εξουσία της νομοθετικής λειτουργίας «να ρυθμίσει τον προσφορότερον κατά την κρίση αυτής τρόπον προς εξασφάλισιν της ευρύθμου λειτουργίας αυτών συμφώνως προς τους νόμους του Κράτους, αλλά και προς τα γενικώτερα συμφέροντα και τους επιδιωκόμενους σκοπούς αυτού»¹⁷.

Παράλληλα δε, επισμαίνεται ότι, μολονότι η διατύπωση που επέλεξε ο συντακτικός νομοθέτης με τη διάταξη του άρθρου 16 παρ. 9 δίνει ιδιαίτερη έμφαση στο προστατευτικό και το διασφαλιστικό περιεχόμενο του συνταγματικού δικαιώματος στον αθλητισμό, δεν θα πρέπει να παραγνωρίζεται και να υποτιμάται και η εξίσου σημαντική αμυντική διάστασή του¹⁸. Στο εν λόγω δε αμυντικό περιεχόμενο του δικαιώματος εμπεριέχεται η συνταγματική αξίωση του κάθε πολίτη για αποχή του Κράτους από ρυθμίσεις και παρεμβάσεις που αναιρούν ή περιορίζουν την ακώλυτη άσκησή του¹⁹. Τη διάσταση αυτή αναγνωρίζει ρητά και η νομολογία, αν και δέχεται καταρχήν ότι από το περιεχόμενο της διάταξης του άρθρου 16 παρ. 9 Συντ. συνάγεται ότι είναι επιτρεπτή η παρέμβαση του νομοθέτη στο πεδίο του ποδοσφαίρου και η επιβολή περιορισμών στην με το άρθρο 5 παρ. 1 Συντ. προστατευόμενη

¹⁷ ΣτΕ 1089/1958. Βλ. επίσης ΣτΕ 156, 1960/1931, 801/1933, 250/1934, 1063/1957. Βλ. σχετ. Ε. Μπέσιλα-Βήκα, Τοπική αυτοδιοίκηση, ό.π., σ. 369 επ.

¹⁸ Α. Δημητρόπουλος, Συνταγματικά Δικαιώματα, ό.π., σ. 513.

¹⁹ Βλ. σχετ. Ε. Βενιζέλος, Αθλητισμός και κράτος δικαίου. Τα όρια της νομικής απορρύθμισης και η επιστροφή εις το Σύνταγμα, σε: Πρακτικά 1ου Διεθνούς Συνεδρίου Αθλητικού Δικαίου, Αθήνα 1993, σ. 125 επ., Α. Λοβέρδος, Η προστασία του αθλητισμού ως ατομικό και κοινωνικό δικαίωμα, ό.π., σ. 172, Α. Μαλάτος, Παραδόσεις αθλητικού δικαίου, ό.π., σ. 138.

συμβατική ελευθερία²⁰. Συναφώς όμως, το Ανώτατο Διοικητικό Δικαστήριο θεωρεί ότι εφόσον οι περιορισμοί που τίθενται από τον νομοθέτη στις μετεγγραφές αθλητών μπορούν να αποτελέσουν ανασταλτικό παράγοντα στη δυνατότητα άθλησης παραβιάζουν τη διάταξη του άρθρου 16 παρ. 9 Συντ²¹. Τέτοιου είδους περιορισμοί μπορούν να τεθούν μόνο αν δικαιολογούνται από λόγους που ανάγονται «στην προστασία του αθλητισμού ή γενικότερα λόγους δημοσίου συμφέροντος που δεν είναι υπέρμετροι»²². Τέτοιου είδους περιορισμό που υπερβαίνει το επιτρεπόμενο μέτρο συνιστά η υποχρέωση ερασιτέχνη αθλήτη να υπογράψει σύμβαση εργασίας με τμήμα αμειβομένων αθλητών του σωματείου ή αθλητική ανώνυμη εταιρεία με την ενηλικίωσή του²³. Προφανώς, οι περιπτώσεις αυτές αφορούν πρωτίστως στον εξωσχολικό αθλητισμό, καθόσον η παρ. 2 του ίδιου άρθρου 16 ανάγει ούτως ή άλλως τη «φυσική αγωγή των Ελλήνων» σε έναν από τους σκοπούς της παιδείας²⁴.

²⁰ ΣτΕ 2944/1980.

²¹ ΣτΕ 963/1991, 4914/1988. Επίσης αντίκειται στο άρθρο 16 παρ. 9 ο αποκλεισμός μαθητών αθλητών από πανελλήνιους αγώνες ενόργανης γυμναστικής (ΣτΕ 3699/1988). Βλ. σχετ. Α. Δημητρόπουλος, Συνταγματικά Δικαιώματα, ό.π., σ. 514.

²² ΣτΕ 4591/1995, 2998, 3856, 3876/1994 κ.ά. Βλ. και ΑΠ 926/1976, ΕΕΝ 1979, σ. 737 επ., με την οποία κρίθηκε ότι οι επιβαλλόμενοι περιορισμοί στην ελευθερία έκφρασης αθλητικών παραγόντων σε σχέση με τη διαιτησία, υπερβαίνουν την αρχή της αναλογικότητας και πλήττουν τον πυρήνα του δικαιώματος, καθόσον είναι υπερβολικοί και δεν μπορούν να δικαιολογηθούν από τη συνταγματική επιταγή της προστασίας του αθλητισμού. Βλ. σχετ. Α. Μαλάτος, Παραδόσεις αθλητικού δικαίου, ό.π., σ. 147. Κ. Χρυσόγονος, Ατομικά και κοινωνικά δικαιώματα, 5η έκδ., 2023, σ. 536.

²³ ΣτΕ 2526/2013 Ολ. Βλ. σχετ. Κ. Χρυσόγονος, Ατομικά και κοινωνικά δικαιώματα, ό.π., σ. 536.

²⁴ Κ. Χρυσόγονος, Ατομικά και κοινωνικά δικαιώματα, ό.π., σ. 356.

Περαιτέρω, σύμφωνα με τη νομολογία, το έντονο κρατικό ενδιαφέρον, που έχει αποτυπωθεί στο ως άνω άρθρο 16 παρ. 9 του Συντάγματος περιορίζεται στον ερασιτεχνικό και δεν εκτείνεται και στον επαγγελματικό αθλητισμό. Θα πρέπει όμως να σημειωθεί ότι η άποψη αυτή φαίνεται να παραγνωρίζει και να μην λαμβάνει υπόψη της το γεγονός ότι ο επαγγελματικός αθλητισμός ήταν άγνωστος στη χώρα μας κατά τον χρόνο θέσπισης του ισχύοντος Συντάγματος²⁵ και καθιερώθηκε λίγα χρόνια αργότερα με πρώτο άθλημα αυτό του ποδοσφαίρου²⁶. Σύμφωνα με τη χαρακτηριστική μάλιστα διατύπωση της ΣτΕ 1277/2008, κατά την αληθή έννοια του περιεχομένου της, η συνταγματική διάταξη του άρθρου 16 παρ. 9 «αποβλέπει στην προστασία του ερασιτεχνικού αθλητισμού και όχι του επαγγελματικού αθλητισμού, η προαγωγή του οποίου δεν αποτελεί σκοπό δημοσίου συμφέροντος»²⁷.

Παρά ταύτα όμως η νομολογία θεωρεί εύλογη και δικαιολογημένη την έντονη κρατική παρεμβατικότητα και στον χώρο του επαγγελματικού αθλητισμού, η οποία εκδηλώνεται μέσω εξαιρετικών, ειδικών και, ομολογουμένως, πολύ συχνών ρυθμίσεων του κοινού νομοθέτη. Έτσι, με αφορμή τη νομοθετική καθιέρωση του επαγγελματικού ποδοσφαίρου, το Ανώτατο Διοικητικό Δικαστήριο έκρινε ότι το ποδόσφαιρο έχει, εκ των πραγμάτων, εξελιχθεί σε άθλημα έντονου κρατικού ενδιαφέροντος, αφού μάλιστα το Κράτος αντλεί από αυτό μεγάλες προσόδους για την ενίσχυση του αθλητισμού. Επομένως, θα πρέπει να θεωρείται απολύτως επιτρεπτή η παρέμβαση του νομοθέτη στη διαμόρφωση των

²⁵ ΣτΕ 2526/2013 όπ.π.

²⁶ Βλ. ν. 879/1979 και π.δ. 550/1979.

²⁷ Επί της παραπεμπτικής εν λόγω απόφασης εκδόθηκε η ΣτΕ 2526/2013 απόφαση της Ολομέλειας του Δικαστηρίου, που μνημονεύεται ανωτέρω και με την οποία υιοθετείται η ίδια άποψη.

αθλητικών σχέσεων και η πρόβλεψη περιορισμών στον χώρο του συγκεκριμένου επαγγελματικού αθλήματος²⁸.

Προσθέτως, σύμφωνα με τη μεταγενέστερη νομολογία ως επαρκές νόμιμο έρεισμα για την έντονη ανωτέρω ανάμιξη του νομοθέτη θεωρείται το έντονο κρατικό ενδιαφέρον για την οργάνωση και την ανάπτυξη του επαγγελματικού αθλητισμού. Η συγκεκριμένη κρατική μέριμνα και εποπτεία εκδηλώνονται καταρχάς, εκτός άλλων, κατά τη νομολογία, μέσω των εκάστοτε ειδικών νομοθετικών ρυθμίσεων²⁹. Πιο συγκεκριμένα, σύμφωνα με το Ανώτατο Διοικητικό Δικαστήριο, ενόψει του έντονου κρατικού ενδιαφέροντος για την ανάπτυξη ίσων όρων ανταγωνισμού στους χώρους του ερασιτεχνικού και του επαγγελματικού αθλητισμού, η ανάμιξη του νομοθέτη εκδηλώνεται μέσω εξαιρετικών ρυθμίσεων και στοχεύει τη διατήρηση του αθλητικού πνεύματος (fair play), την εξασφάλιση της γνησιότητας των αποτελεσμάτων των ερασιτεχνικών ή επαγγελματικών αθλητικών αγώνων, καθώς και την προστασία της ζωής και της υγείας των αθλητών³⁰.

Οι περισσότεροι από τους ανωτέρω κανόνες ανήκουν από συστηματική άποψη στο δημόσιο δίκαιο³¹, αλλά έντονη είναι ομολογούμενος και η παρουσία κανόνων που κατατάσσονται σε άλλους

²⁸ ΣτΕ 405/2024, 1596/2004, 2944/1980 7μ.

²⁹ ΣτΕ 1596/2004, σκ. 5, με αναφορά και στη ΣτΕ 2944/1980 7μ.

³⁰ ΣτΕ 264/2011, σκ. 3. Βλ. σχετ. Α. Μαλάτος, Παραδόσεις αθλητικού δικαίου, όπ.π., σ. 140 επ., Σ. Λύτρας, Το πειθαρχικό φαινόμενο στο σύγχρονο ελληνικό δημόσιο δίκαιο, 1989, σ. 226, Κ. Ρέμελης, Οι περιορισμοί της επαγγελματικής ελευθερίας στον επαγγελματικό αθλητισμό, Διδικ 1994, σ. 1293 επ. (1298), Δ. Σαραφιανός, Άρθρο 16 Σ, όπ.π., σ. 409 και ΣτΕ 4336/2014, 2526/2013 Ολ., 1596/2007 7μ., 48/1985, 2944/1980.

³¹ Βλ. εκτενέστερα Μ. Beloff/T. Kerr/M. Demetriou, Sports Law, 1999, σ. 4.

κλάδους του δικαίου (όπως ιδιωτικό, ποινικό, εργατικό κ.ά.). Έτσι, με το σύνολο των εν λόγω, μικτού χαρακτήρα, ρυθμίσεων, καθιερώνεται μια ιδιόζουσα «αθλητική τάξη», η οποία παρά τις όποιες ιδιαιτερότητές της δεν παύει να υπάγεται στην ενιαία και συνολική έννομη τάξη.

Συνεπώς, με βάση τα ανωτέρω θα πρέπει να θεωρηθεί ως ανεκτική καταρχάς συνταγματικώς η παρέμβαση του κοινού νομοθέτη και στο πεδίο του επαγγελματικού αθλητισμού και όταν η παρέμβαση αυτή έχει ως αντικείμενο τη θέσπιση νομοθετικών διατάξεων με τις οποίες ανατίθενται ειδικές ελεγκτικές και κυρωτικές αρμοδιότητες σε ειδικά κρατικά όργανα. Οι παρεμβάσεις όμως του τυπικού και του κανονιστικού νομοθέτη δεν ρυθμίζουν αποκλειστικά τον αθλητικό χώρο. Αντιθέτως, όπως έχει αναφερθεί, περιορίζονται σε ένα μικρό μόνο μέρος του, καθώς οι περισσότερες ρυθμίσεις αποτελούν προϊόν μιας ιδιότυπης δικαιοπαραγωγικής διαδικασίας, όπου πρωταγωνιστούν ιδιωτικοί εθνικοί και διεθνείς αθλητικοί φορείς, οι οποίοι ενεργούν πέρα και έξω από το κρατικογενές δίκαιο. Οι κανόνες αυτοί συνιστούν ένα αδιαμφισβήτητο ρήγμα στον νομικό μονισμό και δημιουργούν μια ιδιότυπη αθλητική κοινότητα και σφαίρα με κυρίαρχο στοιχείο την αξίωση για ανεξαρτησία και αυτονομία έναντι της κρατικής εξουσίας. Έτσι, όπως αναλύεται εκτενέστερα κατωτέρω, προκύπτει μια ιδιότυπη δικαιοταξία με έντονα υβριδικά χαρακτηριστικά, καθώς κινείται μεταξύ ιδιωτικής αυτονομίας και δημόσιας σφαίρας³².

2. Η αυτορρύθμιση του αθλητικού χώρου

Σύμφωνα με την παραδοσιακή θετικιστική προσέγγιση ως κυρίαρχο δικαιοπαραγωγικό μοντέλο αναγνωρίζεται αυτό του νομικού

³² Βλ. και L. Casini, *Il diritto globale dello sport*, 2010, σ. 26.

μονισμού, δηλαδή του κρατικού μονοπωλίου στην παραγωγή, την κανονιστικότητα και τη δεσμευτικότητα του δικαίου³³. Με βάση Σύμφωνα με την εν λόγω κρατικοκεντρική αντίληψη στο συγκεκριμένο δικαϊκό πρότυπο περιλαμβάνεται μόνο η οριζόντια και εξαναγκαστική εφαρμογή του υπάρχοντος κρατικογενούς δικαίου σε όλους τους ρυθμιζόμενους τομείς και όλες τις μορφές κοινωνικών σχέσεων. Τούτο σημαίνει ότι η μόνη μορφή δικαίου στο πλαίσιο της εδαφικής κυριαρχίας μιας χώρας είναι το θετικό δίκαιο, δηλαδή αυτό που θεσπίζει η κρατική εξουσία με συγκεκριμένη δικαιογενεσιουργό νομική διαδικασία χωρίς να είναι νοπή μια προσέγγιση που επιτρέπει την παράλληλη ύπαρξη και λειτουργία περισσότερων από μία έννομων τάξεων³⁴. Επομένως, πέρα από το νομοθετημένο δίκαιο, που δομείται κάθετα³⁵, ιεραρχικά και πυραμιδωτά δεν υφίσταται και είναι αδιανόητη οιαδήποτε άλλη μορφή του. Έτσι, κάθε αυτόνομος κανόνας, που παράγεται από εξωκρατικούς φορείς μπορεί να αποκτήσει νομική υπόσταση μόνο αν αναγνωριστεί από την κρατική εξουσία³⁶.

³³ Βλ. σχετ. Π. Σούρλας, Δίκαιο και δικανική κρίση, 2017, σ. 162.

³⁴ Χ. Δεληγιάννη-Δημητράκου, Συγκριτικό δίκαιο και νομικός πλουραλισμός, 2008, σ. 10 επ., Μ. Galantić, Sports Law: Some Introductory Considerations, *Annals of Applied Sport Science*, vol. 4, no. 3, 2016, σ. 51 επ., (52 επ.).

³⁵ Β. Barraud, *Théories du droit et pluralisme juridique*, Tome I, *Les théories dogmatiques du droit et la fragilité du pluralisme juridique*, 2016, σ. 13.

³⁶ Θ. Παπαχρίστου, Πόσο αντέχει η αυτορρύθμιση, σε: Θ. Παπαχρίστου/Χ. Βερναδάκης/Γ. Θεοδόσης/Ι. Καμτσιδίου/Κ. Μανωλάκου/Λ. Μήτρου/Β. Παπακωνσταντίνου/Ε. Ρεθυμνιωτάκη/Κ. Στρατηλάτης/Γ. Τασόπουλος, Πρόλογος Γ. Παπαδημητρίου, 2005, σ. 17 επ., Χ. Δεληγιάννη-Δημητράκου, Συγκριτικό δίκαιο και νομικός πλουραλισμός, όπ.π., σ. 10, F. Ost/M. Van de Kerchove, *De la pyramide au réseau? Pour une*

Σε αντίθεση με τον, κατά τα ανωτέρω, νομικό μονισμό, ο νομικός πλουραλισμός αλλάζει καθοριστικά τον τρόπο με τον οποίο αντιλαμβανόμαστε το δίκαιο³⁷. Τούτο δε καθώς αντιμάχεται το συγκεντρωτικό κανονιστικό μοντέλο, το οποίο ως μοναδική πηγή έχει τα εντεταλμένα όργανα του Κράτους, υπογραμμίζοντας την ύπαρξη μιας πλειάδας αυτόνομων και αυτορρυθμιζόμενων, έστω και μερικώς, κοινωνικών τομέων στους οποίους επίσης παράγεται δίκαιο³⁸ αυτοποιοπτικής και έξω από οιαδήποτε κρατική επιρροή. Με τον τρόπο αυτό το κανονιστικό φαινόμενο παύει να αποτελεί συνώνυμο του Κράτους, καθώς ως δίκαιο δεν νοείται μόνο το κρατικογενές και το θετικό δίκαιο, αφού με βάση τις πηγές του διχοτομείται³⁹ σε κρατικογενές και αυτορρυθμιζόμενο. Κοντολογίς πρόκειται για αυτοπαραγόμενο δίκαιο, καθόσον εντοπίζονται κοινωνικοί χώροι και ιδιωτικοί φορείς οι οποίοι θεσπίζουν αυτοποιοπτικά και εφαρμόζουν ένα «δικό τους δίκαιο».

Βασικό δηλαδή στοιχείο της διδασκαλίας του νομικού πλουραλισμού είναι η δυνατότητα ενός αυτοφυούς θεσμού να αυτο-

théorie dialectique du droit, 2002, σ. 211 επ., N. Rouland, *Anthropologie juridique*, Paris, PUF, 1988, σ. 84, S. Lebel-Grenier, *Pour un pluralisme juridique radical*, Thèse, Université McGill, Montréal, 2002, σ. 22, A. Geslin, *Une brève historiographie de «pluralisme juridique»: quand les usages d'une notion en font un instrument de lutttes politiques*, *Clio@Thémis* – n°15, *Revue électronique d'histoire du droit* 2019, σ. 1 επ. (1).

³⁷ A. Griffiths, *Legal Pluralism*, σε: *An Introduction to Law and Social Theory*, edited by Reza Banakar and Max Travers, 2002, σ. 289 επ. (292).

³⁸ J. Griffith, *What is legal pluralism?*, *Journal of Legal Pluralism and Unofficial Law*, n° 24, 1986, σ. 1 επ.

³⁹ B. Dupret, *La nature plurale du droit*, *Cahiers d'anthropologie du droit*, 2003, σ. 81 (82).

ρυθμίζεται και να παράγει κανόνες, οι οποίοι είτε προσιδιάζουν σε δίκαιο είτε αποτελούν δίκαιο⁴⁰. Εκτός όμως από την, κατά τα ανωτέρω, δικαιοπαγωγική ικανότητα και την αναγνώρισή της από το Κράτος, η καθιέρωση, η λειτουργία και η επιβίωση της αυτοφυσούς έννομης τάξης πρέπει να πληροί μια πρόσθετη και θεμελιώδη υπαρξιακή προϋπόθεση: την εσωτερική συνοχή της. Έτσι, εξίσου καθοριστικό κριτήριο για τον χαρακτηρισμό ενός ιδιωτικού θεσμού ως αυτορρυθμιζόμενου είναι «η ικανότητα εσωτερικής αυτονομίας υπό την έννοια της θέσεως κανόνων που γίνονται σεβαστοί από τα μέλη του»⁴¹.

Η αθλητική κοινότητα αποτελεί ένα από τα πλέον χαρακτηριστικά παραδείγματα αυτορρύθμισης και νομικού πλουραλισμού⁴², καθόσον διαθέτει όλα εκείνα τα ειδικά χαρακτηριστικά και στοιχεία με βάση τα οποία υπερβαίνει το δικαιοπαγωγικό κρατικό μονοπώλιο, διαφοροποιείται από αυτό και λειτουργεί ως δικαιοσταξία παράλληλα με την κρατική. Έτσι, η αθλητική κοινότητα ανταποκρίνεται πλήρως στον ορισμό της αυτοτελούς «έννομης τάξης», η οποία προέκυψε αυθόρμητα και δεν αποτέλεσε δημιουργήμα του Κράτους. Τούτο δε καθώς έχει τις δικές της νομικές δομές, τα δικά της υποκείμενα, τους δικούς της κανόνες και τα δικά της όργανα εξουσίας, τα οποία ασκούν αρμοδιότητες τόσο

⁴⁰ Χ. Παμπούκης, *Lex Sportiva: Έννοια και λειτουργία μιας αυτοφυσούς διεθνούς εννόμου τάξεως*, *Lex Sportiva*, τ. 6, 2007, Νομική Βιβλιοθήκη, σ. 3 επ., Σ. Χριστοφορίδης, *Επαγγελματικό ποδόσφαιρο*, 2η έκδ., 2023, σ. 308.

⁴¹ Βλ. και Χ. Παμπούκης, *Lex Sportiva*, ό.π., σ. 3 επ., Σ. Χριστοφορίδης, *Επαγγελματικό ποδόσφαιρο*, ό.π., σ. 308-314, υποσ. 17.

⁴² Βλ. και Γ. Λιανός, *ΑΘΛΗΤΙΚΟ ΑΥΤΟΔΙΟΙΚΗΤΟ. Δικαϊκή οργάνωση του αθλητισμού μέσω της ιδιωτικής πρωτοβουλίας*, 2020, σ. 12 και την εκεί παρατιθέμενη βιβλιογραφία.

σε επίπεδο διοικητικό όσο και νομοθετικό και «δικαιοδοτικό»⁴³. Με τον τρόπο αυτό, η αθλητική κοινότητα εκτός από δικό της σύστημα χρηματοδότησης και διοίκησης, διαθέτει δομικά στοιχεία «νομοθετικής» και «δικαιοδοτικής» λειτουργίας που προσιδιάζουν σε κρατική έννομη τάξη.

Από τα ανωτέρω καθίσταται σαφές, ότι παρά τη συνταγματική προστασία του και την αναγωγή του σε ζήτημα που εντάσσεται στη δημόσια σφαίρα, ο αθλητισμός δεν ρυθμίζεται με αποκλειστική πρωτοβουλία του Κράτους και με βάση μόνο τους κανόνες που θεσπίζονται από τα νομοθετικά όργανά του. Τούτο δε καθώς, κατά τα ήδη εκτεθέντα, η αθλητική δραστηριότητα διέπεται κυρίως από αυτόνομες ρυθμίσεις που προέρχονται τόσο από υπερεθνικούς όσο και από εθνικούς αθλητικούς φορείς, συνθέτοντας μια κοινότητα, η οποία διαθέτει δικά της όργανα, που, κατά κανόνα, δεν υπόκεινται στον άμεσο κρατικό έλεγχο⁴⁴.

2.1. Η *lex sportiva*

Στη θεωρία γίνεται πολύ συχνά λόγος για την *lex sportiva*, η οποία σε γενικές γραμμές νοείται ως το συνολικό θεσμικό και κανονιστικό πλαίσιο που διέπει την οργάνωση και τη λειτουργία του αθλητισμού. Πρόκειται δηλαδή για την ανάδυση μιας διεθνούς αθλητικής δικαιοταξίας, η οποία ανέκυψε αυτοφυώς, διαμορφώνεται και

⁴³ Βλ. σχετ. M. Van Hoecke, *Des ordres juridiques en conflit : sport et droit*, *Revue interdisciplinaire d'études juridiques*, 1995, σ. 61 επ. (62) με περαιτέρω παραπομπές στη θεωρία.

⁴⁴ Χ. Δεληγιάννη-Δημητράκου, *Συγκριτικό δίκαιο και νομικός πλουραλισμός*, όπ.π., σ. 10 επ., Μ. Galantiός, *Sports Law: Some Introductory Considerations*, *Annals of Applied Sport Science*, vol. 4, no. 3, 2016, σ. 51 επ. (52 επ.).

λειτουργεί αυτόνομα και είναι σαφώς διακριτή από τις κρατικές έννομες τάξεις⁴⁵. Προδήλως, όπως επισημαίνεται, η ανάπτυξη και αναγνώριση της *lex sportiva* συνδέεται με τη διδασκαλία και τις ιδέες του νομικού πλουραλισμού και τη συναφή θεωρία της πολυλαπλότητας των εννόμων τάξεων⁴⁶.

Ως προς τη βασική σύλληψή της, η έννοια της *lex sportiva* αναφέρεται στο σύνολο των κανόνων του «ανεθνικού δικαίου», που αναγνωρίζεται ως εφαρμοστέο και το οποίο αποβάλλει από το πεδίο επίλυσης των αθλητικών διαφορών κάθε επιρροή και ανάμιξη των εθνικών δικαίων⁴⁷. Υπό την έννοια δε αυτή, σύμφωνα με τη θεωρία, η *lex sportiva* διακρίνεται σε “*lex sportiva nationalis*” και “*lex sportiva internationalis*” (ή *lex sportiva regionalis*, λ.χ. ευρωπαϊκό αθλητικό δίκαιο)⁴⁸.

Ως προς τη φύση του κανονιστικού περιεχομένου της, κατά την κρατούσα άποψη, η *lex sportiva* αποτελεί ένα σύνολο γραπτών συγκλινόντων κανόνων, δομημένων και παραγόμενων, κατά βάση, από τους υπερεθνικούς φορείς που διοικούν τον αθλητικό χώρο και σύμφωνα με τις διακρατικές κατευθυντήριες αρχές. Πρόκειται για τις αρχές, που διαμορφώθηκαν από τα οικεία «αθλητικά διαιτητικά όργανα» και τις οποίες εφαρμόζουν όλοι οι αθλητικοί

⁴⁵ E. Loquin, *L'internationalisation des contrats sportifs*, σε: G. Simon (επιμ.), *Les contrats des sportifs. L'exemple du football professionnel*, 2003, σ. 45, U. Scherrer/K. Ludwig, (Ed.), *Sportrecht: Eine Begriffserläuterung*, 2η έκδ., 2010, σ. 178.

⁴⁶ Βλ. Χ. Παμπούκης, *Lex Sportiva*, όπ.π., σ. 3 επ., Σ. Χριστοφορίδης, *Επαγγελματικό ποδόσφαιρο*, όπ.π., σ. 308.

⁴⁷ A. Rigozzi, *L'arbitrage international en matière de sport*, 2005, σ. 628.

⁴⁸ R. Siekmann, *Introduction to International and European Sports Law: Capita Selecta*, 2012, σ. 23.

φορείς, που λειτουργούν σε εθνικό ή υπερεθνικό επίπεδο⁴⁹. Κατ' άλλη ευρύτερη προσέγγιση, η *lex sportiva* περιλαμβάνει το σύνολο των ρυθμίσεων και αρχών που έχουν διαμορφωθεί από την αλληλεπίδραση και τη σύμμιξη κανόνων της αθλητικής τάξης και γενικών αρχών που απορρέουν από τα κρατικώς αναγνωρισμένα δικαιώματα⁵⁰. Αντίθετα, σύμφωνα με στενότερη εκδοχή της, το περιεχόμενο της *lex sportiva* περιορίζεται στο σύνολο μόνο των κανόνων και των αρχών που έχουν διαμορφωθεί νομολογιακά από τα αρμόδια «δικαιοδοτικά» και «διαιτητικά» αθλητικά όργανα⁵¹. Προδήλως, οι υποστηρικτές της προσέγγισης αυτής πρεσβεύουν την απόλυτη αυτοφυΐα της αθλητικής δικαιοταξίας, αρνούμενοι παντελώς οποιαδήποτε επιρροή του κρατικού δικαίου στο κανονιστικό περιεχόμενο της *lex sportiva* και οποιαδήποτε σύνδεσή της με αυτό.

⁴⁹ F. Bay/J.-M. Marmayou/D. Poracchia/F. Rizzo, *Droit du sport*, 2η έκδοση 2009, σ. 161 επ. Επισημαίνεται πάντως ότι ο όρος χρησιμοποιείται συχνά και υπό πολλαπλή έννοια, καθώς δεν υπάρχει μια, αλλά περισσότερες *lex sportiva* που ρυθμίζουν την οργάνωση κάθε αθλήματος που είναι οργανωμένο υπό τη σκέπη μιας διεθνούς αθλητικής ομοσπονδίας, χωρίς πάντως να αγνοείται η τάξη που θεσπίζει η Διεθνής Ολυμπιακή Επιτροπή (ΔΟΕ), (L. Silance, *Les sports et le droit*, 1998, σ. 86).

⁵⁰ M. Coccia, "Fenomenologia della controversia sportiva e dei suoi modi di risoluzione", in *Riv. dir. sport.*, 1997, p. 605 et seq., at p. 621. Για την παραπομπή βλ. L. Casini, *THE MAKING OF A LEX SPORTIVA. The Court of arbitration for Sport "Der Ernährer"*, 2010, σ. 3, Electronic copy, διαθέσιμο σε: <<https://ssrn.com/abstract=1621335>>.

⁵¹ L. Casini, *THE MAKING OF A LEX SPORTIVA*, όπ.π., σ. 3, J. A.R. Nafziger, "Lex Sportiva and CAS" (2004), in I.S. Blackshaw/R.C.R. Siekmann/J. Soek, T.M.C. Asser, *The Court of Arbitration for Sport 1984-2004*, 2006, σ. 409 επ. Βλ. επίσης M. Beloff, "Is there a *lex sportiva*?", *International Sports Law Review* 2005, (3), σ. 49 επ.

Παρά την ευρεία πάντως διεθνή αποδοχή της, η έννοια της *lex sportiva* δεν γίνεται καθολικά αποδεκτή. Σύμφωνα με άποψη που έχει διατυπωθεί στη γερμανική νομολογία, *lex sportiva* ανεξάρτητη από κάθε μορφή κρατικού δικαίου δεν αναγνωρίζεται και δεν υφίσταται⁵².

Από τα ανωτέρω εκτεθέντα συνάγεται σαφώς ότι οι δικαιοπαραγωγικές και ρυθμιστικές εξουσίες της αθλητικής κοινότητας ασκούνται με πρωτοβουλία ποικίλων ιδιωτικών οργανισμών και φορέων υπερεθνικού, διεθνικού και εθνικού χαρακτήρα. Οι εξουσίες αυτές δεν θέτουν απλώς σε αμφισβήτηση το μοντέλο του νομικού μονισμού, δηλαδή του κρατικού δικαιοπαραγωγικού μονοπωλίου, αλλά διαμορφώνουν ένα σύγχρονο εθνικό και οικουμενικό δίκαιο του αθλητισμού, που βρίσκει τη θεμελίωσή του σ' ένα μοντέλο εθνικού και υπερεθνικού νομικού πλουραλισμού⁵³.

2.2. Η «δικαιοδοτική» αυτορρύθμιση

Όπως έχει ήδη αναφερθεί, η αυτονομία θέσπισης κανόνων με ουσιαστικό ρυθμιστικό περιεχόμενο δεν αποτελεί το μοναδικό στοιχείο της «αθλητικής έννομης τάξης». Εξίσου χαρακτηριστικό με το δικαιογενεσιουργικό γνώρισμα της αυτοδιοικούμενης αυτής δικαιοταξίας συνιστά ο εξοπλισμός της με ιδιότυπες «δικαιοδο-

⁵² Frankfurt Oberlandesgericht, 18 April 2001, D. Baumann / D.L.V., Sport und Recht, 2001, σ. 161, L. Casini, THE MAKING OF A LEX SPORTIVA, ό.π., σ. 3 επ. Υπό την έννοια αυτή βλ. επίσης, A. Wax, Internationales Sportrecht. Unter besonderer Berücksichtigung des Sportvölkerrechts, 2009, σ. 173 επ.

⁵³ Χ. Δεληγιάννη-Δημητράκου, Συγκριτικό δίκαιο και νομικός πλουραλισμός, ό.π., σ. 9-11. Βλ. επίσης Γ. Δημητρόπουλος, Παγκόσμιο Διοικητικό Δίκαιο και παγκόσμια δικαιοσύνη. Ο ρόλος της δικαιοκρατικής αρχής στην παγκόσμια έννομη τάξη, 2009, σ. 19 επ.

τικές» ή «δικαιοδοτικοφανείς», κατ' ακριβολογία, εξουσίες. Πρόκειται για τις εξουσίες εκείνες, που ρυθμίζουν την επίλυση των αθλητικών διαφορών από όργανα, τα οποία προέρχονται και στελεχώνονται, κατά κανόνα, από την ίδια την αθλητική κοινότητα, μέσω ειδικών και ιδιόμορφων διαδικαστικών και «οικονομικών» ρυθμίσεων, που διαφοροποιούνται από το κρατικογενές δίκαιο. Τούτο σημαίνει ότι η κανονιστική λειτουργία της αθλητικής δικαιοσταξίας δεν εξαντλείται στο δικαιοπαραγωγικό πεδίο, αλλά επεκτείνεται και στην αναγνώριση της «εξουσίας» της αθλητικής κοινότητας να ρυθμίζει το συνολικό «οικονομικό πλαίσιο» επίλυσης και των σχετικών «διαφορών» και κάθε είδους αμφισβητήσεων που αναφύονται στον χώρο του αθλητισμού.

Έτσι, σε ό,τι αφορά το δικαιοδοτικό έργο στον αθλητικό χώρο, η άσκησή του ανατίθεται, κατά κανόνα, στα αποκαλούμενα «αθλητικά δικαιοδοτικά όργανα» ή «διαιτητικά όργανα» είτε ακόμη και ως «αθλητικά δικαστήρια» ή «δικαστικές αρχές»⁵⁴ και μόνο κατ' εξαίρεση μπορεί να αναγνωρίζεται η δικαιοδοσία των κρατικών δικαστηρίων⁵⁵. Για τον σκοπό αυτό προβλέπεται η λειτουργία ει-

⁵⁴ Για παράδειγμα η πειθαρχική επιτροπή, η επιτροπή προσφυγών και η επιτροπή δεοντολογίας αναφέρονται από τον πειθαρχικό κώδικα της FIFA (Fédération Internationale de Football Association) ως «δικαστικές αρχές» (άρθρο 73). Βλ. σχετ. Sorbonne/ICSS, Part 3, όπ.π., σ. 274.

⁵⁵ Τούτο συμβαίνει προφανώς στις περιπτώσεις που σχετικές διαφορές αναφύονται με αφορμή την έκδοση σχετικών πράξεων από διοικητικές αρχές. Βλ. άρθρο 77Α ν. 2725/1999 που προβλέπει κυρωτικές αρμοδιότητες της Επιτροπής Επαγγελματικού Αθλητισμού, οι οποίες επιβάλλονται μέσω εκτελεστών διοικητικών πράξεων που προσβάλλονται με αίτηση ακυρώσεως ενώπιον των διοικητικών δικαστηρίων. Βλ. σχετ. Κ. Ρέμελης, Η υποχρέωση μεταβίβασης των μετοχών Αθλητικής Ανώνυμης Εταιρείας λόγω παραπομπής του μετόχου για κακούργημα με τελεσίδικο βούλευμα, Γνωμοδότηση, ΝοΒ 2018, σ. 580 επ., ΣτΕ 4240-4241/2015,

δικών μονοπρόσωπων ή συλλογικών οργάνων, τα οποία είναι αρμόδια να εκδικάζουν τις σχετικές διαφορές, κατ' εφαρμογή των δικονομικών και ουσιαστικών διατάξεων του ιδιότυπου αυτού δικαίου. Συναφώς δε ειδικές διατάξεις ρυθμίζουν τη διαδικασία που ακολουθείται ενώπιον των οργάνων αυτών και τις έννομες συνέπειες των σχετικών αποφάσεων⁵⁶. Έτσι, ενόψει της διαμόρφωσης και της λειτουργίας ενός συστήματος επίλυσης των αθλητικών διαφορών, κατά κανόνα, από «δικαιοδοτικά όργανα» της αθλητικής έννομης τάξης, ευλόγως γίνεται λόγος και για μια ειδικότερη μορφή «δικαιοδοτικού πλουραλισμού» (pluralisme juridictionnel)⁵⁷.

Τα «δικονομικές» και διαδικαστικές φύσεως εν λόγω ζητήματα ρυθμίζονται, κατά κανόνα, είτε από ειδικές διατάξεις που εκδίδονται από τον τυπικό ή τον κανονιστικό νομοθέτη είτε κυρίως από διατάξεις που εκδίδουν οι οικείοι αθλητικοί φορείς στο πλαίσιο της ιδιωτικής αυτονομίας τους μέσω των καταστατικών και των κανονισμών που διέπουν τη λειτουργία τους. Μολονότι δε οι τε-

ΔΕφαΘ 2674/2015 κ.ά. Βλ. επίσης άρθρο 123 ν. 2725/1999 που προβλέπει τη λειτουργία του Ανώτατου Συμβουλίου Επίλυσης Αθλητικών Διαφορών (Α.Σ.Ε.Α.Δ.) ως δευτεροβάθμιου αθλητικού διοικητικού οργάνου που συγκροτείται αποκλειστικά από τακτικούς δικαστές και οι πράξεις του, κατά κανόνα, προσβάλλονται με αίτηση ακυρώσεως ενώπιον των διοικητικών δικαστηρίων (ΣτΕ 349/2007, ΔΕφαΘ 835/2014, 2090/2013 κ.ά.).

⁵⁶ University Paris 1, Panthéon-Sorbonne and the International Centre for Sport Security (ICSS), Report, Fighting Against the Manipulation of Sports Competitions, Part two (2), Stakeholder Logic and the Manipulation of Sports competitions, 2014, σ. 453.

⁵⁷ Γ. Λιανός, ΑΘΛΗΤΙΚΟ ΑΥΤΟΔΙΟΙΚΗΤΟ. Δικαϊκή οργάνωση του αθλητισμού μέσω της ιδιωτικής πρωτοβουλίας, 2020, σ. 12, G. Simon/C. Chaussard/P. Icard/D. Jacotot/C. de la Mardière/V. Thomas, Droit du sport, Paris, 2012, αρ. 708.

λευταίες αυτές ιδιόμορφες διατάξεις προέρχονται από ιδιωτικούς φορείς θεωρείται ότι αρκούν για να εξοπλίσουν τα οικεία όργανα με μια ιδιότυπη μεν, αλλά ισχυρή μορφή εξουσίας που στοχεύει την επιβολή και την τήρηση της «αθλητικής τάξης», η οποία δεν μπορεί να αμφισβητηθεί από τους υπαγόμενους σε αυτή⁵⁸. Το σύνολο των ρυθμίσεων αυτών συγκροτούν ένα έντονα πυκνό και λεπτομερειακό, αλλά και ευμετάβλητο «διαδικαστικό-δικονομικό» πλαίσιο, το οποίο εφαρμόζεται κατά την εκδίκαση των πειθαρχικού και οικονομικού χαρακτήρα αθλητικών υποθέσεων που αναφέρονται από τις σχέσεις μεταξύ αθλητών, συλλόγων, ενώσεων και ομοσπονδιών. Το σύνολο των εν λόγω κανόνων θεωρείται ότι συγκροτεί ένα πλήρες και συνεκτικό οργανικό και λειτουργικό πλαίσιο «αθλητικής δικαιοσύνης»⁵⁹. Όπως δε επισημαίνεται, η ιδιότυπη αυτή δικαιοδοτική εξουσία αποτελεί τον θεμέλιο λίθο⁶⁰ της, κατά τα ανωτέρω, αυτονομίας απέναντι στην κλασική απονομή της δικαιοσύνης, που απονέμεται από τον κρατικό δικαστικό μηχανισμό.

Προς ενίσχυση δε της εν λόγω αυτονομίας, συγκεκριμένες ενδοαθλητικής προέλευσης διατάξεις δεν διστάζουν να προβλέπουν ρητά την απαγόρευση προσφυγής στα πολιτικά ή διοικητικά δικαστήρια για την επίλυση μιας αθλητικής διαφοράς⁶¹. Έτσι,

⁵⁸ F. Rigaux, *Le droit disciplinaire du sport*, RTDH, 1995, σ. 309 επ.

⁵⁹ P. Cornu/S. Robert-Cuendet/L. Vidal, *Human Rights Protection in Europe in the Context of Sports Organisations. Disciplinary and Arbitration Procedures. Good Practice Handbook for the Sports Movement*, Good Practice Handbook no. 5, Council of Europe, 2017, σ. 25.

⁶⁰ Α. Μαλάτος, *Παραδόσεις αθλητικού δικαίου*, όπ.π., σ. 87 με παραπομπή σε F.-P. Luiso, *La giustizia sportiva*, 1975, σ. 571 και τις εκεί βιβλιογραφικές αναφορές.

⁶¹ Βλ. ενδεικτικά το άρθρο 35 του Κανονισμού Αγώνων Ποδοσφαίρου (ΚΑΠ) 2023 που προβλέπει ότι όλες οι διαφορές που αναφέρονται στο πλαίσιο του επαγγελματικού και ερασιτεχνικού ποδοσφαίρου επιλύονται

με σκοπό τη διασφάλιση και την επιβολή του «σεβασμού» της αθλητικής αυτής «δικαιοδοτικής τάξης» από τους υπαγόμενους σε αυτή, προβλέπονται, εκτός άλλων, αυστηρότατες κυρώσεις για όσους την παρακάμπτουν και ζητούν έννομη προστασία από τα, κατά κυριολεξία, δικαιοδοτικά όργανα που είναι ενταγμένα στο κρατικό δικαστικό σύστημα⁶².

Με άλλα λόγια, κατ' απόλυτη αναλογία με τα ισχύοντα στην κλασική κρατική έννομη τάξη, η αθλητική δικαιοταξία, παράλληλα με τον ουσιαστικό νομικό κανόνα που θεσπίζει, καταστρώνει ταυτόχρονα και οργανώνει ένα ολοκληρωμένο και αυτόνομο σύστημα επίλυσης του μεγαλύτερου μέρους των αθλητικών διαφορών. Τούτο δε καθώς η εξουσία των οικείων οργάνων δεν εξαντλείται στον έλεγχο των πειθαρχικών παραπτωμάτων και της «αθλητικής πειθαρχίας» εν γένει, αλλά εκτείνεται στο σύνολο σχεδόν των αθλητικών διαφορών (ιδίως των οικονομικών). Ως προς τη φύση του πάντως συχνά το σύστημα αυτό αποτελεί, σε πολύ μεγάλο βαθμό, μια κλειστή και αυτόνομη «αθλητική δικαιοδοτική τάξη»⁶³, η οποία όμως δεν παύει να αποτελεί, κατ' ουσία, μια ιδιάζουσα

αποκλειστικά από τα αρμόδια θεσμοθετημένα ποδοσφαιρικά (δικαστικά και δικαιοδοτικά) όργανα, που καθορίζονται στο Καταστατικό της Ελληνικής Ποδοσφαιρικής Ομοσπονδίας (ΕΠΟ). Απαγορεύεται δε ρητά η προσφυγή στα πολιτικά ή διοικητικά δικαστήρια (παρ. 1). Σε περίπτωση δε παράβασης της απαγόρευσης αυτής προβλέπεται η επιβολή συγκεκριμένων πειθαρχικών κυρώσεων (παρ. 2).

⁶² Βλ. ΜΠρΑθ 2119/2008 με την οποία κρίθηκε ότι η διάταξη του Καταστατικού της Ελληνικής Ποδοσφαιρικής Ομοσπονδίας (ΕΠΟ) περί απαγόρευσης προσφυγής στα πολιτικά ή τα διοικητικά δικαστήρια αντίκειται στις διατάξεις των άρθρων 8 και 20 του Συντάγματος, Βλ. σχετ. *Lex Sportiva*, τ. 7, σ. 94 επ. με σχόλιο Δ. Παναγιωτόπουλου.

⁶³ Βλ. εκτενώς, Δ. Παναγιωτόπουλος, *Lex Sportiva* [ενδοαθλητική – σωματειακή έννομη τάξη] και παραδοσιακές έννομες τάξεις, σ. 31 επ., Ο

λειτουργία «ιδιωτικής δικαιοσύνης»⁶⁴. Πρόκειται δηλαδή για ένα αυτορρυθμιζόμενο σύστημα ιδιωτικού δικαίου που οριοθετείται και διακρίνεται σαφώς από τη δημόσιου δικαίου κρατική έννομη τάξη, με ελάχιστες, κατά το δυνατόν συγκρούσεις με αυτή.

Από τα όσα εκτέθηκαν ανωτέρω συνάγεται ότι η ιδέα της αυτονομίας του αθλητικού χώρου από μια γενική και αφηρημένη αρχική σύλληψη, εξελίχθηκε σε μια βασική γενική αρχή, που βαθμιαία όχι μόνο νομιμοποιήθηκε, αλλά έχει αποκτήσει κεντρική σημασία⁶⁵ για τη συνολική λειτουργία της αθλητικής κοινότητας και της ιδιότυπης δικαιοταξίας της. Είναι προφανές ότι με τον τρόπο αυτό και την ολιστική κατά κανόνα λειτουργία της, η αθλητική κοινότητα, εκτός από το κρατικό δικαιοπαραγωγικό μονοπώλιο, προκαλεί ρήγμα και στο κρατικό δικαστικό μονοπώλιο.

Θα πρέπει βέβαια να σημειωθεί ότι τα σύνορα ανάμεσα στην αθλητική και την κρατική έννομη τάξη δεν είναι απολύτως στεγανά, αλλά μάλλον, και κατά το πλείστον, πορώδη⁶⁶. Παρόλο που οι σχέσεις κρατικής και αθλητικής έννομης τάξης αποτελούν ορισμένες φορές ένα πεδίο έντασης, δεν είναι σπάνιες οι περιπτώσεις,

ίδιος, *Lex Sportiva και Αθλητική δικαιοδοτική τάξη*, ΔιΔικ 2009, σ. 275, Χ. Παμπούκης, *Lex Sportiva*, ό.π., σ. 3 επ.

⁶⁴ J.-P. Karaquillo, *Le pouvoir disciplinaire dans l'association sportive*, Dalloz, 1980, σ. 116, F. Rigaux, *Le droit disciplinaire du sport*, ό.π., σ. 308, Sorbonne/ICSS, Part 3, ό.π., σ. 273.

⁶⁵ P. Cornu/S. Robert-Cuendet/L. Vidal, *Human Rights Protection in Europe in the Context of Sports Organisations. Disciplinary and Arbitration Procedures. Good Practice Handbook for the Sports Movement*, Good Practice Handbook no. 5, Council of Europe, 2017, σ. 22.

⁶⁶ University Paris 1, Panthéon-Sorbonne and the International Centre for Sport Security (ICSS), *Report, Fighting Against the Manipulation of Sports Competitions, Part two (2), Stakeholder Logic and the Manipulation of Sports competitions*, 2014, σ. 453.

που μια αθλητική ρύθμιση μπορεί να είναι προϊόν συνεργασίας ή συμβιβασμού ανάμεσα στους αρμόδιους κρατικούς και αθλητικούς φορείς. Δεν αποκλείεται δε σε ορισμένες πολύ εξαιρετικές περιπτώσεις η σχετική απόφαση να αποτελεί προϊόν ιδιότυπης σύμπραξης κρατικού οργάνου και «αθλητικού δικαστή»⁶⁷.

Έτσι, αθλητική και δημόσια σφαίρα, κρατικό και ιδιωτικό αθλητικό σύστημα κανόνων συνυπάρχουν όχι ως παντελώς ανεξάρτητες νομικές οντότητες, αλλά ως νομικά δεδομένα και μεγέθη, τα οποία βρίσκονται σε αλληλοεπικοινωνία και σε σημαντικό βαθμό αλληλοεπηρεάζονται, αλληλοσυμπληρώνονται και αλληλεξαρτώνται⁶⁸.

⁶⁷ Βλ. άρθρο 69 παρ. 12 ν. 2725/1999 (όπως αντικαταστάθηκε με το άρθρο 30 παρ. 1 ν. 4659/2020) που προβλέπει την επιβολή πειθαρχικής ποινής αφαίρεσης βαθμών σε Αθλητική Ανώνυμη Εταιρεία (Α.Α.Ε.) με απόφαση του οικείου αθλητικού δικαιοδοτικού οργάνου, το οποίο επιλαμβάνεται ύστερα από έκθεση της Επιτροπής Επαγγελματικού Αθλητισμού (ανεξάρτητη αρχή) ή μετά από προσφυγή όποιου έχει έννομο συμφέρον. Πρόκειται ομολογουμένως για σπάνια και *sui generis* αρμοδιότητα όπου το δικαιοδοτικό αθλητικό όργανο ασκεί την αποφασιστική του αρμοδιότητα μετά από γνώμη που έχει χαρακτήρα πρότασης, καθόσον διατυπώνεται με πρωτοβουλία διοικητικού οργάνου. Έτσι, ένα όργανο που λειτουργεί, σύμφωνα με τη νομολογία, ως ιδιωτικό όργανο (ως εντασσόμενο στους κόλπους αθλητικού φορέα του οποίου η λειτουργία διέπεται αμιγώς από το ιδιωτικό δίκαιο) καλείται να αποφανθεί μετά από γνώμη διοικητικού οργάνου που λειτουργεί ως *imperium*. Παραδόξως λοιπόν μια διαδικασία που εκκινεί με πρωτοβουλία ενός διοικητικού οργάνου καταλήγει στην έκδοση μιας απόφασης που δεν μπορεί να καταταγεί σε καμία κρατική λειτουργία με βάση την τριμερή διάκριση των εξουσιών, καθόσον πρόκειται για νομική πράξη που, παρά την ανάμιξη διοικητικού οργάνου, εντάσσεται στο ιδιωτικό δίκαιο. Βλ. σχετ. ΣτΕ 218/2021, ΔΔΙΚΗ 2022, σ. 614.

⁶⁸ Βλ. και Χ. Δελγιάννη-Δημητράκου, Συγκριτικό δίκαιο και νομικός πλουραλισμός, όπ.π., σ. 11.

Πρόκειται σε κάθε περίπτωση για μια δυναμική σχέση, η οποία εξελίσσεται και μεταβάλλεται συχνά μέσα στον χρόνο. Τον σημαντικότερο χωρίς αμφιβολία ρόλο στις σύγχρονες σχέσεις κρατικής έννομης τάξης και αθλητικής κοινότητας έχει διαδραματίσει μια σειρά αποφάσεων του Δικαστηρίου της Ένωσης. Το Δικαστήριο με ιδιαίτερα σημαντικές αποφάσεις του, που ακολούθησαν την ιστορική απόφαση *Bosman*, με κύριο κριτήριο την οικονομική διάσταση του αθλητισμού καθιέρωσε νέα οπτική γωνία στην προσέγγιση του αθλητικού φαινομένου, έθεσε νέες βάσεις στις σχέσεις κρατικής και αθλητικής έννομης τάξης, καθώς προσέδωσε νέο περιεχόμενο στην ιδιαιτερότητα του αθλητισμού και έθεσε νέα όρια στην αρχή της αυτονομίας του⁶⁹.

⁶⁹ Απόφαση του Δικαστηρίου της 15ης Δεκεμβρίου 1995, C-415/93, *Union royale belge des sociétés de football association ASBL κατά Jean-Marc Bosman, Royal club liégeois SA κατά Jean-Marc Bosman και λοιπών και Union des associations européennes de football (UEFA) κατά Jean-Marc Bosman*, Συλλογή 1995, σ. I-4921, ΔΕΚ, Απόφαση της 18ης Ιουλίου 2006, C-519/04, *Meca-Medina & Majcen κατά Επιτροπής*, ΔΕΕ Αποφάσεις της 21ης Δεκεμβρίου, *European Superleague (Company (Superleague (C-333/21), International Skating Union v Commission (International Skating Union), C-124/21 και Royal Antwerp Football Club (Antwerp Football Club), C-680/21*. Με τις τρεις τελευταίες αποφάσεις-ορόσημο το Δικαστήριο έθεσε όρια στις εξουσίες των αθλητικών διοικητικών οργάνων, επιβεβαιώνοντας ότι οι αθλητικοί οργανισμοί και φορείς, οι κανόνες που θεσπίζουν και οι αποφάσεις τους δεν εξαιρούνται της ενωσιακής νομοθεσίας περί ανταγωνισμού, στον βαθμό που οι κανόνες αυτοί αφορούν οικονομικές δραστηριότητες, όπως η διοργάνωση αγώνων και η εμπορική εκμετάλλευση δικαιωμάτων μετάδοσης.

3. Η πρακτική στελέχωσης «δικαιοδοτικών» και διαιτητικών αθλητικών οργάνων και με εν ενεργεία δικαστικούς λειτουργούς

Μολονότι η επίλυση των αθλητικών διαφορών ανατίθεται, κατά κανόνα, σε όργανα που προέρχονται από την ίδια την αυτοδιοικούμενη αθλητική κοινότητα, ο νομοθέτης πολύ συχνά προβλέπει τη στελέχωση των οργάνων αυτών και με εν ενεργεία δικαστικούς λειτουργούς. Με τη συγκεκριμένη νομοθετική επιλογή ο τακτικός δικαστής καλείται να παράσχει τις υπηρεσίες του σε όργανα, τα οποία, αν και συνήθως χαρακτηρίζονται από τον νομοθέτη ως «δικαιοδοτικά», δεν έχουν καμία σχέση με το κρατικό δικαστικό σύστημα, αλλά λειτουργούν στο πλαίσιο της αυτοφυούς αθλητικής δικαιοταξίας.

Η προσωρινή αυτή μετακίνηση συνιστά, αν μη τι άλλο, μια πρόδηλη μετάλλαξη, καθώς ο τακτικός δικαστής «δικαιοδοτεί» εν προκειμένω ως όργανο του νομικού προσώπου ιδιωτικού δικαίου, καθώς, σύμφωνα με τη νομολογία, όπως θα εκτεθεί κατωτέρω, θεωρείται ενταγμένος στον οργανωτικό κορμό του οικείου αθλητικού φορέα, στους κόλπους του οποίου λειτουργεί το συγκεκριμένο δικαιοδοτικό αθλητικό όργανο. Όπως δε ήδη αναφέρθηκε, το εν λόγω αθλητικό «δικαιοδοτικό» όργανο σε καμία περίπτωση δεν αποτελεί «δικαστήριο» κατά την έννοια των διατάξεων της παρ. 3 του άρθρου 26 και της παρ. 1 του άρθρου 87 του Συντάγματος, αλλά ούτε και Διαιτητικό Δικαστήριο⁷⁰. Αυτόνοπτο είναι ότι η ιδιότητα του τακτικού δικαστή δεν μπορεί από μόνη της να προσδώσει γνήσια και, κατά κυριολεξία, «δικαιοδοτική υπόσταση» και «ισχύ» στις αποφάσεις που εκδίδει. Τέλος, είναι αμφίβολο αν μπορούν να ασκηθούν αγωγές κακοδικίας, σύμφωνα με το άρθρο

⁷⁰ Βλ. Απόφαση 95/2020 του Πρωτοβάθμιου Μονομελούς Πειθαρχικού Οργάνου SUPER LEAGUE 1 ΕΛΛΑΔΑ.

99 Συντ. κατά δικαστικών λειτουργιών στις περιπτώσεις που αυτοί μετέχουν στα εν λόγω αθλητικά δικαιοδοτικά όργανα.

Καθίσταται, επομένως, προφανές ότι οι αποφάσεις που εκδίδονται από τα «δικαιοδοτικά» αυτά όργανα δεν μπορούν να ενταχθούν σε καμιά από τις τρεις κρατικές λειτουργίες, καθόσον συνιστούν νομικές πράξεις που εκδίδονται από νομικά πρόσωπα ιδιωτικού δικαίου, στο πλαίσιο της ιδιωτικής αυτονομίας τους.

Περαιτέρω, η άσκηση της συγκεκριμένης ιδιότυπης «δικαιοδοτικής λειτουργίας» προκαλεί συνέπειες και στο επίπεδο του δικαίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Παρά την αρχική θεώρηση του αθλητισμού από τον κοινοτικό νομοθέτη ως αντικείμενο «εκτός εμπορίου» και αδιάφορου για την κοινοτική έννομη τάξη, το Δικαστήριο (ΔΕΚ) στην αρχική υπόθεση Walrave και Koch⁷¹ έκρινε ότι η αθλητική δραστηριότητα συνιστά αντικείμενο ευρωπαϊκού δημόσιου συμφέροντος (κοινοτικού) στο μέτρο που η συγκεκριμένη δραστηριότητα έχει οικονομικό χαρακτήρα. Ταυτόχρονα το Δικαστήριο διατύπωσε σημαντικές κρίσεις που αποτέλεσαν τις βασικές θέσεις του ως προς τα όρια της αυτονομίας που αναγνωρίζεται στην «αθλητική τάξη». Η αναγνώριση μάλιστα της αυτονομίας του αθλητισμού και τα όρια της έχει πλέον αποτυπωθεί ρητά και στις διατάξεις των άρθρων 6 και 165 της Συνθήκης για τη Λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΣΛΕΕ), καθώς και του άρθρου 22 του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης (Χάρτης). Τούτο σημαίνει ότι ένα όργανο που στερείται, όπως θα αναλυθεί λεπτομερώς κατωτέρω, του χαρακτήρα του εθνικού δικαιοδοτικού οργάνου καλείται να εφαρμόσει ενωσιακό δίκαιο, χωρίς μάλιστα να έχει τη δυνατότητα υποβολής προδικαστικού ερωτήματος στο Δικαστήριο, κατ' άρθρο 267 ΣΛΕΕ.

⁷¹ Απόφαση του Δικαστηρίου της 12ης Δεκεμβρίου 1974, C-36/74, Walrave και L.J.N. Koch, Συλλογή 1974, σ. 1405.

3.1. Η ratio ανάθεσης εξωδικαστικών καθκόντων σε δικαστές

Η συμμετοχή τακτικών δικαστικών σε όργανα που λειτουργούν στο πλαίσιο της ιδιότυπης «αθλητικής δικαιοδοτικής τάξης» έχει πλέον στη χώρα μας παράδοση αρκετών δεκαετιών. Στη δημιουργία της παράδοσης αυτής, όπως επισημαίνεται στη θεωρία, έχει συντείνει η γενικώς αποδεκτή άποψη σύμφωνα με την οποία η ελληνική πολιτεία ορθά και δικαιολογημένα εμπιστεύεται τον πειθαρχικό έλεγχο των παραπτωμάτων των ομαδικών αθλημάτων στους εν ενεργεία δικαστικούς λειτουργούς. Τούτο δε καθώς, με δεδομένη την, κατά κανόνα, αμεροληψία, ευθυκρισία, αντικειμενικότητα και την ανεπηρέαστη κρίση τους, επιτυγχάνεται η ομοιόμορφη εφαρμογή του ισχύοντος δικαίου, η ορθότερη ερμηνεία του λόγω της μακρόχρονης εμπειρίας τους, και η δημιουργία κλίματος εμπιστοσύνης προς το πρόσωπό τους, αλλά και προς αυτό των οικείων αθλητικών φορέων⁷².

Είναι προφανές ότι στις περιπτώσεις αυτές, σύμφωνα με τα όσα έχουν ήδη αναφερθεί, ο νομοθέτης αναθέτει τις συγκεκριμένες αρμοδιότητες σε εν ενεργεία δικαστικούς λειτουργούς όχι στο πλαίσιο άσκησης δικαστικής εξουσίας, υπό την κυριολεκτική του όρου έννοια, αλλά επειδή είναι δικαστές⁷³. Καταφανώς, η ανάθεση των συγκεκριμένων καθκόντων σε τακτικούς δικαστές γίνεται καταρχάς με σκοπό την αξιοποίηση των γνώσεων

⁷² Σ. Πανταζόπουλος, Η αθλητική δικαιοσύνη, Σ. Πανταζόπουλος, Η αθλητική δικαιοσύνη, (Μετά τους ν. 2725/1999, 3057/2002, 3262/2004), Δ/νη 2005, σ. 18, ΓΝΜΔ 11/2018 ΕισΑΠ, Χ. Βουρλιώτη, Διαδικασία επιλογής Αθλητικού Εισαγγελέα και συνταγματικότητα της διάταξης του άρθρου 36 του Ν. 4559/2018, ΠοινΔ/νη 2018, σ. 897.

⁷³ D. Gordon, *Persona Designata*, 1927 5-3 *Canadian Bar Review*, 1927, *CanLIIDocs* 93, σ. 174 επ. (175), <<https://canlii.ca/t/t737>>.

και της εμπειρίας τους, καθώς και ενόψει του ότι ως «*persona designata*» παρέχουν, κατά τεκμήριο, εκέγγυα αμερόληπτης, αντικειμενικής και ανεπηρέαστης κρίσης. Ταυτόχρονα, η συμμετοχή τακτικών δικαστών στα «αθλητικά δικαιοδοτικά όργανα» προσδίδει αδιαμφισβήτητα κύρος και στα όργανα καθεαυτά και στην οικεία διαδικασία⁷⁴. Τούτο δε διότι, όπως σημειώνεται, η δικαιοσύνη αποτελεί θεσμό «με πλατιά κοινωνική παραδοχή και αξιόλογη ποιοτική απόδοση» και ο δικαστής «στην αξιολογική κλίμακα της κοινωνικής υπολήψεως βρίσκεται αρκετά ψηλότερα από τον μέσο διοικητικό υπάλληλο»⁷⁵.

Δεν χωρεί αμφιβολία ότι τόσο η δικαιοσύνη ως θεσμός όσο και οι μεμονωμένοι δικαστές που αποφασίζουν για συγκεκριμένες υποθέσεις, διαθέτουν, κατά τεκμήριο, τη μεγαλύτερη δυνατή ανεξαρτησία απέναντι στη νομοθετική και στην εκτελεστική εξουσία και διατηρούν θεσμικά τις μεγαλύτερες αποστάσεις από τις πολιτικές και κάθε είδους αθέμιτες επιρροές και κομματικές αντιδικίες. Κατά συνέπεια, παρέχουν τα περισσότερα εκέγγυα αμερόληπτης κρίσης με βάση μόνο τον νόμο, προστατεύοντας έτσι και τα ανθρώπινα δικαιώματα και τις θεμελιώδεις ελευθερίες του ατόμου⁷⁶.

Με άλλα λόγια, οι εν ενεργεία δικαστικοί λειτουργοί, λόγω της

⁷⁴ Ι. Καστανάς, Συνταγματικά ζητήματα από τη συμμετοχή δικαστικού λειτουργού στην Επιτροπή του άρθρου 34 Ν. 590/1977 (Με αφορμή την ΕΑΣΤΕ 115/2014), Νομοκανονικά 2/2015, σ. 169 επ.

⁷⁵ Κ. Κεραμέας, Δικαιοσύνη και κοινωνία στο νεώτερο ελληνισμό, «Ελεγκτικό Συνέδριο 1833-1983, Τιμητικός Τόμος για τα 150 χρόνια», 1984, σ. 224.

⁷⁶ Βλ. Human Rights in the Administration of Justice: A Manual on Human Rights for Judges, Prosecutors and Lawyers, Chapter 4 Independence and Impartiality of Judges, Prosecutors and Lawyers, σ. 115, διαθέσιμο σε: <<https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Publications/training9chapter4en.pdf>>.

εκπαίδευσης και της εμπειρίας τους, διαθέτουν ειδικά προσόντα και το κύρος τους παρέχει περισσότερες εγγυήσεις ορθής και αμερόληπτης κρίσης, με αποτέλεσμα η συμμετοχή τους, εκτός άλλων, να αποτελεί σημαντικό νομιμοποιητικό παράγοντα των αποφάσεων που εκδίδονται από τα συγκεκριμένα αθλητικά όργανα. Οι αποφάσεις των οργάνων αυτών, εκδιδόμενες από πρόσωπα που, κατά τεκμήριο, έχουν να επιδείξουν ανεξαρτησία, ακεραιότητα και αμεροληψία περιβάλλονται με ένα ένδυμα «επιστημονικής εγκυρότητας» και πρόσθετης «νομιμοποιημένης ορθότητας», γεγονός που ενισχύει την ευρύτερη νομιμοποίηση και αποδοχή τους. Με τον τρόπο αυτό η ιδιότυπη εν λόγω «αθλητική δικαστική εξουσία» αναζητεί και ανευρίσκει περισσότερη συναίνεση, όχι μόνο στους κόλπους της ίδιας της αθλητικής κοινότητας, αλλά και της κοινωνίας γενικότερα.

Θα πρέπει βέβαια να τονισθεί ότι και από ουσιαστική άποψη, η ανάθεση μη δικαιοδοτικού χαρακτήρα καθηκόντων σε τακτικούς δικαστές έχει και αρνητικές συνέπειες. Υποστηρίζεται ειδικότερα ότι, μολοντί δεν αμφισβητούνται τα θετικά της στοιχεία που συνοδεύουν την ανάθεση διοικητικών αρμοδιοτήτων σε τακτικούς δικαστές, όσο πιο συχνά νομοθετική και εκτελεστική εξουσία χρησιμοποιούν τους δικαστές για να ενισχύσουν τη νομιμότητα των ενεργειών τους και όσο πιο συχνά η δικαστική εξουσία συμμετέχει σε διαδικασίες που δεν έχουν δικαστικό χαρακτήρα, τόσο περισσότερο πλήττεται και διαβρώνεται η δικαστική ανεξαρτησία⁷⁷. Δεν αποκλείεται δηλαδή μια τέτοιου είδους συμμετοχή των δικαστών να οδηγεί, ορισμένες φορές, στην αμφισβήτηση και υπονόμευση της εμπιστοσύνης της κοινωνίας στο

⁷⁷ A. Lynch/A. Reilly, *The Constitutional Validity of Terrorism Orders of Control and Preventative Detention*, *The Flinders Journal of Law Reform*, 2007, [FlinJLawRfm 4], σ. 105 επ. (109).

δικαστικό σώμα, αλλά και την υποτίμηση του θεσμικού ρόλου τους. Γεγονός, που προφανώς έχει έντονα αρνητικές συνέπειες για τη δημοκρατία και το κράτος δικαίου και δυσμενείς επιπτώσεις στην κοινωνική συνοχή.

Έτσι, σύμφωνα με τη θεωρία και τη νομολογία η ανάθεση εξωδικαστικών αρμοδιοτήτων σε δικαστές, σε ορισμένες περιπτώσεις, έχει τόσο έντονες αρνητικές συνέπειες που την καθιστούν ασύμβατη με την αρχή της διάκρισης των εξουσιών και τη συνεπακόλουθη ανεξαρτησία της δικαιοσύνης. Η ασυμβατότητα αυτή, με βάση τα ανωτέρω, μπορεί να έχει αρνητικές συνέπειες σε τρία κυρίως επίπεδα: η άσκηση διοικητικής αρμοδιότητας μπορεί να δημιουργεί περισπασμούς και εμπόδια στην αποτελεσματική άσκηση των δικαστικών καθηκόντων (α), η άσκηση του μη δικαστικού λειτουργήματος θα μπορούσε να θέσει σε κίνδυνο ή να βλάψει την ικανότητα του δικαστή να ασκεί τα δικαστικά του καθήκοντα με ακεραιότητα (β) και, τέλος, η ανάθεση εξώδικων αρμοδιοτήτων θα μπορούσε να επηρεάσει αρνητικά την εμπιστοσύνη του κοινού στην ακεραιότητα του δικαστικού σώματος⁷⁸.

Ευλόγως, υποστηρίζεται ότι, όσο περισσότερο οι κρίσιμες «εξωδικαστικές αρμοδιότητες» απάδουν της δικαστικής ιδιότητας, τόσο περισσότερο πλήττεται και μειώνεται η εμπιστοσύνη του κοινού στον δικαστικό θεσμό στο σύνολό του⁷⁹. Αυτό που πλήττεται περισσότερο είναι η θεσμική ακεραιότητα της δικαστικής εξουσίας

⁷⁸ R. Ananian-Welsh/G. Williams, George, *Judicial Independence from the Executive: A First-Principles Review of the Australian Case*, *Monash University Law Review* 2014, σ. 593 (627), A. Lynch/A. Reilly, *The Constitutional Validity of Terrorism Orders of Control and Preventative Detention*, όπ.π., σ. 137.

⁷⁹ R. Ananian-Welsh/G. Williams, *Judicial Independence from the Executive*, όπ.π., σ. 628.

και προπάντων η αμεροληψία και η ανεξαρτησία των δικαστηρίων απέναντι στην εκτελεστική εξουσία⁸⁰. Τούτο σημαίνει ότι η άσκηση μιας συγκεκριμένης μη δικαστικής φύσεως αρμοδιότητας μπορεί να θίγει και να πλήττει σημαντικά όχι μόνο την προσωπική ακεραιότητα ενός δικαστή, αλλά και την ακεραιότητα και ανεξαρτησία της δικαστικής εξουσίας γενικότερα.

Έτσι, δικαιολογημένα διατυπώνονται πολλαπλές επιφυλάξεις ως προς τη συμβατότητα της ανάθεσης μη δικαστικών καθηκόντων σε δικαστές με την αρχή της διάκρισης των εξουσιών, καθώς θεωρείται ότι ορισμένοι εξωδικαστικοί ρόλοι υπονομεύουν τη δικαστική ανεξαρτησία και θα πρέπει να απαγορεύονται⁸¹. Υπό την έννοια αυτή θεωρείται σημαντικό να εξετάζονται προσεκτικά και αυστηρά από τη νομολογία τα κριτήρια και οι προϋποθέσεις, που πρέπει να συντρέχουν ανά περίπτωση, για την υποχρεωτική ανάθεση ή μετά από σχετική συγκατάθεση, μη δικαστικών αρμοδιοτήτων σε δικαστές⁸². Επισημαίνεται πάντως ότι είναι εξαιρετικά δύσκολο να χαραχθούν ακριβή όρια ως προς το ποια εξωδικαστικά καθήκοντα είναι συμβατά και ποια όχι με την αρχή της διάκρισης των εξουσιών και τη φύση του δικαστικού λειτουργήματος. Τούτο

⁸⁰ K. Chetty, *Persona Designata, Punitive Purposes and the Issue of Preventative Detention Orders: All Roads Lead to Infringement of the Separation of Judicial Power*, *Melbourne University Law Review* [Vol 40, 2016], σ. 99.

⁸¹ Βλ. R. Ananian-Welsh/G. Williams, *Judicial Independence from the Executive*, όπ.π., σ. 627 επ. με αναφορά σε συγκεκριμένη νομολογία του High Court της Αυστραλίας.

⁸² R. French, *Executive toys judges and non-judicial functions (FCA)* [2008] *FedJSchol* 8 (*Federal Judicial Scholarship Articles*), χωρίς αριθμηση σελίδων, διαθέσιμο σε: <<https://classic.austlii.edu.au/au/journals/FedJSchol/2008/8.html>>, με αναφορά και αποτίμηση των σχετικών νομολογιακών θέσεων του High Court της Αυστραλίας.

σημαίνει ότι τα όρια αυτά μεταξύ συμβατών και ασύμβατων μη δικαστικών καθηκόντων με την ανεξαρτησία της δικαιοσύνης θα πρέπει να αναζητούνται *ad hoc* με βάση τις συγκεκριμένες πραγματικές και νομικές περιστάσεις⁸³.

Δεν χωρεί αμφιβολία ότι το δικαστικό έργο στη σύγχρονη κοινωνία είναι ιδιαίτερα απαιτητικό και πολλές φορές αμείλικτο. Αποτελεί όμως ένα έργο και λειτούργημα κρίσιμης σημασίας⁸⁴. Λόγω της σπουδαιότητας αυτής, ο δικαστής καλείται να το επιτελέσει με επάρκεια, αμεροληψία και αποτελεσματικότητα και να είναι προσεκτικός, υπεύθυνος και επιμελής. Αναπόφευκτα λοιπόν ο δικαστής είναι εκτεθειμένος σε μια διαρκή και έντονη πίεση, αλλά και συχνά σε κριτική, ιδίως από τα μέσα ενημέρωσης⁸⁵. Είναι προφανές ότι η πίεση αυτή αυξάνεται και οι σχετικές αποφάσεις επικρίνονται ακόμη πιο έντονα όταν ο δικαστής καλείται να επιλύσει «διαφορές» σε έναν χώρο, όπως αυτός του δημοφιλούς αθλήματος του ποδοσφαίρου με ιδιότυπες δομές και κυρίαρχα στοιχεία τον φανατισμό και την τοξικότητα και πολλές φορές και την αδιαφάνεια. Τούτο σημαίνει ότι ο τακτικός δικαστής, λειτουργώντας σε έναν τέτοιο χώρο είναι εκτεθειμένος σε καταστάσεις

⁸³ A. Lynch/A. Reilly, *The Constitutional Validity of Terrorism Orders of Control and Preventative Detention*, όπ.π., σ. 136. Βλ. και R. French, *Executive toys judges and non-judicial functions*, όπ.π.

⁸⁴ R. French, "Executive toys judges and non-judicial functions" (FCA) [2008] FedJSchol 8 (Federal Judicial Scholarship Articles), χωρίς αριθμηση σελίδων, διαθέσιμο σε: <<https://classic.austlii.edu.au/au/journals/FedJSchol/2008/8.html>>, B. McLachlin, *Le rôle des juges dans la société moderne*, Εισήγηση σε: «The Fourth Worldwide Common Law Judiciary Conference», Vancouver, Colombie-Britannique, Le 5 mai 2001, διαθέσιμο σε: <<https://www.scc-csc.ca/judges-juges/spe-dis/bm-2001-05-05-fra.aspx?pedisable=true>>.

⁸⁵ R. French, "Executive toys judges and non-judicial functions", όπ.π.

που μπορούν να πλήξουν όχι μόνο την προσωπική ακεραιότητα και ανεξαρτησία του, αλλά και τη θεσμική ακεραιότητα του δικαστικού σώματος.

Ασχέτως πάντως των πλεονεκτημάτων που μπορεί να εμφανίζει η συγκεκριμένη πρακτική, η απονομή ιδιότυπης «αθλητικής δικαιοσύνης» από εν ενεργεία δικαστές εγείρει εύλογες και σοβαρές επιφυλάξεις, όπως θα αναλυθεί εκτενώς κατωτέρω, ως προς τη συμβατότητά της με τους περιορισμούς που προβλέπει το Σύνταγμα σχετικά με την παροχή εξωδικαστικού έργου από τους δικαστές.

3.2. Η αρχή “*persona designata*”

Η διάκριση των εξουσιών αποτελεί θεμελιώδη οργανωτική αρχή πάνω στην οποία δομείται η λειτουργία φιλελεύθερου συνταγματικού κράτους. Η συγκεκριμένη αρχή ως «οργανωτική βάση του κράτους», που εξαγγέλλεται και καθιερώνεται πανηγυρικά στο άρθρο 26 παρ. 1. του Συντάγματος, ταυτίζεται ιστορικά με το λεγόμενο συνταγματικό Κράτος⁸⁶ και αποτελεί το βάθρο και τη βάση της οργάνωσης και λειτουργίας της ενιαίας κρατικής εξουσίας⁸⁷.

⁸⁶ Ε. Βενιζέλος, Μαθήματα Συνταγματικού Δικαίου, 2021, σ. 358.

⁸⁷ ΣτΕ 2649/2017, Ολ., ΤοΣ 2017, 1152 (σκέψη 16). Βλ. σχετ. Β. Ανδρουλάκης, Ζητήματα δικαστικής ανεξαρτησίας, ΘΠΔΔ 2018, σ. 319, επ. Ε. Βενιζέλος, Μαθήματα Συνταγματικού Δικαίου, 2021, σ. 358, Γ. Βλάχος, Η ανεξαρτησία της δικαιοσύνης σε: Θεσμοί και προβλήματα της σύγχρονης δημοκρατίας, Μελέτες, Ι, 1988, σ. 332 επ., Α. Μάνεσης, Αι Εγγυήσεις τηρήσεως του Συντάγματος, ΙΙ, 1991, σ. 358, Α. Μανιτάκης, Κράτος δικαίου και δικαστικός έλεγχος της συνταγματικότητας, Τόμος 1, 1994, σ. 310, ΟΪδιος, Η διάκριση των εξουσιών ως οργανωτική βάση του κράτους ή ως πολιτική αρχή, σε: www.constitutionalism.gr, Κ. Μαυριάς, Συνταγματικό Δίκαιο, 4η έκδ., 2012, σ. 138 επ., Α. Παντελής, Εγχειρίδιο Συνταγματικού Δικαίου, 3η έκδ., 2016, σ. 136 επ., Μ. Πικραμένος, Η δικαστική ανεξαρτησία στη δίνη των πολιτικών κρίσεων, 2002, σ. 27

Ειδικώς, για τη δικαστική λειτουργία, η ανωτέρω συνταγματική διάταξη αφενός εγγυάται την ανεξαρτησία της και αφετέρου της αναθέτει τον έλεγχο των νομικών πράξεων των οργάνων των άλλων δύο εξουσιών. Έτσι, η δικαστική εξουσία αναδεικνύεται σε μηχανισμό πρωταρχικής σημασίας και κρατική λειτουργία που εγγυάται και διασφαλίζει το κράτος δικαίου και τον σεβασμό των θεμελιωδών δικαιωμάτων. Συναφώς δε, επισημαίνεται ότι η διάκριση των εξουσιών είναι ουσιώδης για την ελευθερία και γενικότερα για το κράτος δικαίου, μόνο εάν περιλαμβάνει στο περιεχόμενό της την αναγκαία ανεξαρτησία της δικαστικής εξουσίας⁸⁸. Συνεπώς, η δικαστική ανεξαρτησία συνιστά γενική αρχή, η οποία ανάγεται σε ουσιώδες συστατικό στοιχείο της αρχής της διάκρισης των εξουσιών και του κράτους δικαίου γενικότερα. Τούτο δε καθώς, ο αποτελεσματικός και αμερόληπτος έλεγχος, των δύο άλλων εξουσιών, από μία τρίτη εξουσία προϋποθέτει αναγκαία την κατοχύρωση της ανεξαρτησίας της δικαιοσύνης σε όλες τις εκφάνσεις της. Κατοχύρωση που αποτελεί την κορυφαία δικαιοκρατική εγγύηση και διασφαλίζεται, κυρίως, με τις εγγυήσεις της προσωπικής και λειτουργικής ανεξαρτησίας των δικαστών⁸⁹.

επ., Α. Σβώλος, *Συνταγματικόν Δίκαιον*, 1934, σ. 152, Φ. Σπυρόπουλος, *Συνταγματικό Δίκαιο*, 2η έκδ., 2020, σ. 63 επ., Χ. Φραγκίστας, *Δικαστική ανεξαρτησία*, 1940, σ. 3 επ., Κ. Χρυσόγονος, *Συνταγματικό Δίκαιο*, 3η έκδ., 2022, σ. 721.

⁸⁸ C. Sägesser, *Législatif, exécutif et judiciaire. Les relations entre les trois pouvoirs*, Dans *Dossiers du CRISP* 2016/2 (N° 87), σ. 9 επ. (27) διαθέσιμο σε: <<https://www.cairn.info/revue-dossiers-du-crisp-2016-2-page-9.htm>> με παραπομπή σε: P. Lauvaux/R. Senelle, *La séparation des pouvoirs* (exposé devant la commission de la Révision de la Constitution, des Réformes institutionnelles et du Règlement des conflits de la Chambre des représentants, 21 février 1989), s.l., 1989, exposé de P. Lauvaux, σ. 6.

⁸⁹ Α. Μανιτάκης, *Κράτος δικαίου και δικαστικός έλεγχος της συνταγμα-*

Συναφώς, το Σύνταγμα υιοθετεί και αποτυπώνει δύο βασικές δογματικές θέσεις: α) ότι η δικαιοσύνη απονέμεται από δικαστήρια συγκροτούμενα από τακτικούς δικαστές, που απολαμβάνουν λειτουργική και προσωπική ανεξαρτησία (άρθρο 87 παρ.1) και β) ότι τα δικαστήρια μπορούν να ασκούν μόνο δικαστική εξουσία, καθώς απαγορεύεται στους δικαστικούς λειτουργούς να παρέχουν κάθε άλλη μισθωτή υπηρεσία, όπως επίσης να ασκούν οποιοδήποτε επάγγελμα (άρθρο 89 παρ. 1)⁹⁰.

Τούτο σημαίνει ότι απόφαση της νομοθετικής ή της εκτελεστικής εξουσίας που θα περιόριζε τη δικαστική εξουσία και θα ανέθετε μέρος αυτής ή οποιαδήποτε δικαστικής φύσεως καθήκοντα σε όργανο, που δεν είναι δικαστήριο θα ήταν αντίθετη με το Σύνταγμα, καθώς θα παραβίαζε την αρχή της διάκρισης των εξουσιών. Επισημαίνεται δε ότι εξίσου παραβίαση της αρχής αυτής συνιστά καταρχήν και τυχόν ανάθεση σε δικαστικά όργανα καθηκόντων, που ανάγονται στο πεδίο της εκτελεστικής εξουσίας⁹¹.

Όστόσο, παρά τον ανωτέρω απαγορευτικό κανόνα, η ανάθεση διοικητικών και εξωδικαστικών εν γένει καθηκόντων σε δικαστές αποτελεί μια διαδεδομένη και ευρεία διεθνή πρακτική.

Ειδικότερα δε στην αγγλική συνταγματική παράδοση, οι δικαστές πολύ συχνά ήταν υποχρεωμένοι να υπηρετούν το έθνος και με την παροχή εξωδικαστικών υπηρεσιών σε διάφορες *ex officio* θέσεις, στις οποίες θεωρούνταν ιδιαίτερα χρήσιμες οι ικανότητες και οι αρετές τους ως υπηρέτων της δικαιοσύνης⁹². Η πρακτική

τικότητας, όπ.π., σ. 330 επ.

⁹⁰ Βλ. και K. Chetty, *Persona Designata, Punitive Purposes and the Issue of Preventative Detention Orders*, όπ.π., σ. 87 επ.

⁹¹ K. Chetty, *Persona Designata*, όπ.π., σ. 102.

⁹² S. Calabresi/J. Larsen, *One Person One Office: Separation of Powers or Separation of Personnel*, *Cornell Law Review*, 1994, σ. 1045

αυτή και παράδοση, που γνώρισε ιδιαίτερη αποδοχή στον αγγλοσαξονικό χώρο, βρίσκει εκτεταμένη εφαρμογή ιδίως στο αυστραλιανό και καναδικό συνταγματικό δίκαιο, όπου μάλιστα έχει τύχει και ευρείας νομολογιακής επεξεργασίας. Θεωρείται δε ότι βρίσκει έρεισμα στην αντίληψη περί διάκρισης των εξουσιών που συναντούμε στον Montesquieu και τα πολιτικά του Αριστοτέλη⁹³ και στις λειτουργικές εξαιρέσεις της.

Το ειδικότερο περιεχόμενο της εν λόγω πρακτικής θεμελιώνεται στην αρχή “*persona designate*”, σύμφωνα με την οποία, ο νόμος, χωρίς να παραβιάζει την αρχή της διάκρισης των εξουσιών⁹⁴, αναθέτει σε έναν δικαστή την άσκηση ορισμένης ασυνήθους αρμοδιότητας, η οποία δεν εμπίπτει στον κύκλο των δικαιοδοτικών καθηκόντων του, αλλά αφορά στην άσκηση αρμοδιοτήτων της εκτελεστικής εξουσίας. Έτσι, ο δικαστής στις περιπτώσεις αυτές δεν ασκεί αρμοδιότητες που υπάγονται στο πεδίο των εξουσιών του δικαστηρίου στο οποίο ανήκει, αλλά καλείται να ενεργήσει ως “*extra cursum curiae*”⁹⁵. Επιπλέον, σημειώνε-

εν., (1129) με παραπομπή σε: R. Wheeler, *Extrajudicial Activities of the Early Supreme Court*, 1973 Sup. CT. REV. 123 [hereinafter Wheeler, *Extrajudicial*]. Βλ. επίσης R. Wheeler, *Extrajudicial Activities of United States Supreme Court Justices: The Constitutional Period, 1790-1809* chs. 7-8 (unpublished Ph.D. dissertation, University of Chicago, Department of Political Science, 1970), σ. 123 εν.

⁹³ Βλ. σχετ. D. Gordon, *Persona Designata*, *Canadian Bar Review*, 1927, CanLII Docs 93, <<https://canlii.ca/t/t737>>, σ. 174 εν., R. Ananian-Welsh/G. Williams, *Judicial Independence from the Executive*, όπ.ν., σ. 626 εν.

⁹⁴ S. Kozlina/F. Brun, *Limits to State Parliamentary Power and the Protection of Judicial Integrity: A Principled Approach?* In: *University Of Western Sydney Law Review Volume 15* (2011), σ. 129 εν. (132).

⁹⁵ D. Gordon, *Persona Designata*, *Canadian Bar Review*, 1927,

ται ότι η συμμετοχή δικαστών σε εξωδικαστικούς ρόλους εγείρει ερωτήματα σχετικά με τον βαθμό στον οποίο τα προνόμια ασυλίας που απολαμβάνουν οι δικαστές επεκτείνονται και στις περιπτώσεις κατά τις οποίες ασκούν μη δικαστικά καθήκοντα⁹⁶.

Επισημαίνεται βέβαια ότι και η εν λόγω αρχή υπόκειται σε όρια και περιορισμούς, που δεσμεύουν τον νομοθέτη όταν έρχεται να προβλέψει την ανάθεση εξωδικαστικών καθηκόντων σε δικαστές. Έτσι, σύμφωνα με τη θεωρία και τη νομολογία, η ανάθεση διοικητικών καθηκόντων σε δικαστή προϋποθέτει καταρχάς τη συγκατάθεσή του⁹⁷. Προσθέτως δε, εάν η φύση ή η έκταση των διοικητικών αρμοδιοτήτων που ανατίθενται στους δικαστές είναι τέτοια ώστε να θίγεται η ανεξαρτησία τους ή να έρχεται σε σύγκρουση με την ορθή άσκηση των δικαστικών τους καθηκόντων, η συγκε-

CanLII Docs 93, <<https://canlii.ca/t/t737>>, σ. 174 επ. (176).

⁹⁶ N. Garoupa/T. Ginsburg, "Judicial Roles in Nonjudicial Functions" (Coase-Sandor Institute for Law & Economics Working Paper No. 676, 2014, σ. 755 επ. (757), Abimbola A. Olowofoyeku, Judges and Non-Judicial Functions in the United Kingdom, in H. P. Lee (ed.), *Judiciaries in Comparative Perspective*, 2011, σ. 493, όπου σημειώνεται ότι στο Ηνωμένο Βασίλειο έχει διευκρινιστεί ότι η «δικαστική ασυλία» (judicial immunity), δηλαδή απαλλαγή της ευθύνης προς αποζημίωση ισχύει μόνο για τις περιπτώσεις που οι δικαστές ασκούν δικαστικά καθήκοντα.

⁹⁷ R. Ananian-Welsh/G. Williams, *Judicial Independence from the Executive*, όπ.π., σ. 627 με παραπομπή στην απόφαση του High Court of Australia "Grollo" (1995) 184 CLR 348, 365 (Brennan CJ, Deane, Dawson and Toohey JJ), G. Carney, Wilson & Kable: *The Doctrine of Incompatibility – An Alternative to Separation of Powers?*, QUT Law Review, 1997, διαθέσιμο σε: <<https://lr.law.qut.edu.au/article/view/442>>, σ. 175 επ. (178), R. French, "Executive toys judges and non-judicial functions" (FCA) [2008] FedJSchol 8 (Federal Judicial Scholarship Articles), χωρίς αριθμηση σελίδων, διαθέσιμο σε: <<https://classic.austlii.edu.au/au/journals/FedJSchol/2008/8.html>>.

κριμένη πρόβλεψη θα ήταν χωρίς αμφιβολία αντίθετη με το Σύμβαμα. Τούτο σημαίνει ότι η ανατιθέμενη διοικητική αρμοδιότητα δεν θα πρέπει να είναι ασυμβίβαστη με την ουσία του δικαστικού λειτουργήματος και την ουσιαστική και αποτελεσματική άσκηση από το δικαστικό σώμα των αρμοδιοτήτων του στο πλαίσιο λειτουργίας της ανεξάρτητης δικαστικής εξουσίας⁹⁸. Τα όρια δε που έχουν προσδιοριστεί με τη σχετική νομολογία στοχεύουν την προστασία της προσωπικής ανεξαρτησίας των δικαστών, ακολουθώντας τα σχετικά διεθνή πρότυπα⁹⁹.

Στις περιπτώσεις αυτές ο νομοθέτης αναθέτει συγκεκριμένες εξωδικαστικές διοικητικές αρμοδιότητες σε δικαστές όχι στο πλαίσιο άσκησης δικαστικής εξουσίας, αλλά επειδή είναι δικαστές¹⁰⁰. Τούτο δε καθώς, όπως ήδη αναφέρθηκε, λόγω της εκπαίδευσης και της εμπειρίας τους, διαθέτουν αυξημένα προσόντα και το κύρος τους παρέχει περισσότερες εγγυήσεις ορθής και αμερόληπτης κρίσης. Ευλόγως, η συμμετοχή του δικαστή σε μη δικαστική διαδικασία είτε ως μονοπρόσωπου οργάνου είτε ως μέλους συλλογικού οργάνου αποτελεί σημαντικό νομιμοποιητικό παράγοντα των αποφάσεων που εκδίδονται από τους οικείους μη δικαστικούς φορείς. Έτσι, οι σχετικές αποφάσεις εκδιδόμενες από πρόσωπα, τα οποία, κατά τεκμήριο, έχουν να επιδείξουν ανεξαρτησία, ακεραιότητα και αμεροληψία αποκτούν μια πρόσθετη και ενισχυμένη

⁹⁸ R. Ananian-Welsh/G. Williams, *Judicial Independence from the Executive*, όπ.π., σ. 627, G. Carney, Wilson & Kable: *The Doctrine of Incompatibility – An Alternative to Separation of Powers?*, όπ.π., 177 επ., με αναφορές στη σχετική νομολογία.

⁹⁹ R. Ananian-Welsh/G. Williams, *Judicial Independence from the Executive*, όπ.π., σ. 627.

¹⁰⁰ D. Gordon, *Persona Designata*, *Canadian Bar Review*, 1927, CanLII Docs 93, <<https://canlii.ca/t/t737>>, σ. 174 επ.

νομιμοποίηση όχι μόνο στους κόλπους μιας συγκεκριμένης κοινότητας, αλλά και της κοινωνίας γενικότερα.

4. Η νομοθετική ρύθμιση

Έως τη συνταγματική αναθεώρηση του 2001, ο κοινός νομοθέτης επέλεγε, κατά κανόνα, τη στελέχωση των «πειθαρχικών, δικαιοδοτικών και διαιτητικών» αθλητικών οργάνων είτε μονομελών είτε συλλογικών αμιγώς με τακτικούς δικαστές. Τούτο δε, ασχέτως αν το όργανο, στους κόλπους του οποίου ασκούσαν τη συγκεκριμένη αρμοδιότητα, συνιστούσε νομικό πρόσωπο ιδιωτικού δικαίου και λειτουργούσε στο πλαίσιο άσκησης της ιδιωτικής αυτονομίας του¹⁰¹.

Η συγκεκριμένη όμως νομοθετική πρακτική εγκαταλείφθηκε μετά από την αναθεώρηση της παρ. 3 του άρθρου 89 Συντ. το 2001 (Ψήφισμα της 6.4.2001), σύμφωνα με την οποία δεν είναι πλέον επιτρεπτή η έως τότε αναγνωριζόμενη δυνατότητα ανάθεσης εξωδικαστικών έργων στους δικαστικούς λειτουργούς είτε κατά τρόπο αποκλειστικό είτε παράλληλα με την άσκηση των κύριων καθηκόντων τους. Έτσι, στο πλαίσιο εκτέλεσης της νέας παρ. 3 του αναθεωρημένου άρθρου 89 Συντ., με το άρθρο 2 παρ. 3 του ν. 2993/2002¹⁰² ορίσθηκε ότι όπου στις ισχύουσες διατάξεις για τον ερασιτεχνικό και επαγγελματικό αθλητισμό προβλέπεται η συμμετοχή σε συμβούλια ή επιτροπές ή η ανάθεση έργων εν γένει σε δικαστικούς λειτουργούς εν ενεργεία, αυτοί αντικαθίστανται: α) από συνταξιούχους δικαστικούς λειτουργούς ή β) από μέλη που

¹⁰¹ Εκτός από τους εν ενεργεία δικαστές συχνή ήταν η στελέχωση των συγκεκριμένων οργάνων από τον νομοθέτη με συνταξιούχους δικαστές, καθηγητές νομικών σχολών ή δικηγόρους. Βλ. σχετ. Σ. Πανταζόπουλος, Η αθλητική δικαιοσύνη (Μετά τους ν. 2725/1999, 3057/2002, 3262/2004), Δ/νη 2005, σ. 16 επ. (16).

¹⁰² ΦΕΚ Α' 58/26.3.2002.

ανήκουν στο διδακτικό προσωπικό των Πανεπιστημίων και διδάσκουν νομικά μαθήματα ή γ) από δικηγόρους παρ' Αρείω Πάγω.

Παρά την ανωτέρω συνταγματική απαγόρευση όμως και τη νομοθετική πρόβλεψη περί συνολικής αντικατάστασης των υπηρετούντων εν ενεργεία δικαστικών λειτουργών σε όργανα «αθλητικής δικαιοσύνης», μόλις έξι περίπου μήνες αργότερα ο νομοθέτης με τα άρθρα 39 παρ. 3 και 49 του ν. 3057/2002¹⁰³ προέβλεψε και πάλι τη στελέχωση όλων των «δικαιοδοτικών» αθλητικών οργάνων για όλα τα αθλήματα με εν ενεργεία δικαστικούς λειτουργούς¹⁰⁴.

Στην ίδια κατεύθυνση λίγο αργότερα με το άρθρο 8 του ν. 3262/2004 τροποποιήθηκε η παρ. 3 του άρθρου 119 του ν. 2725/1999 και ορίσθηκε ότι «τα πρωτοβάθμια δικαιοδοτικά όργανα σε όλα τα αθλήματα εκτός του ποδοσφαίρου είναι μονομελή. Στα αθλήματα αυτά το Διοικητικό Συμβούλιο της οικείας αθλητικής ομοσπονδίας ή του οικείου επαγγελματικού συνδέσμου, κατά περίπτωση, διορίζει ως μονομελές δικαιοδοτικό όργανο έναν πρωτοδίκη της πολιτικής και ποινικής δικαιοσύνης, με τον αναπληρωτή του, για θητεία δύο ετών...». Χαρακτηριστικά δε στην οικεία Αιτιολογική Έκθεση τονίζεται ότι με το άρθρο αυτό για τα ομαδικά αθλήματα πλην του ποδοσφαίρου εισάγεται, καταρχήν, η επιλογή τακτικών δικαστών και ο ορισμός τους ως μονο-

¹⁰³ ΦΕΚ Α' 239/10.10.2002.

¹⁰⁴ Στην ίδια κατεύθυνση λίγο αργότερα με το άρθρο 8 του ν. 3262/2004 ορίσθηκε ότι «Τα πρωτοβάθμια δικαιοδοτικά όργανα σε όλα τα αθλήματα εκτός του ποδοσφαίρου είναι μονομελή. Στα αθλήματα αυτά το Διοικητικό Συμβούλιο της οικείας αθλητικής ομοσπονδίας ή του οικείου επαγγελματικού συνδέσμου, κατά περίπτωση, διορίζει ως μονομελές δικαιοδοτικό όργανο έναν πρωτοδίκη της πολιτικής και ποινικής δικαιοσύνης, με τον αναπληρωτή του, για θητεία δύο ετών...».

μελών πρωτοβάθμιων δικαιοδοτικών οργάνων από το Τριμελές Συμβούλιο Διοίκησης του πρωτοδικείου. Έτσι, εξατομικεύεται και η ευθύνη της επιλογής του προσώπου, η οποία δεν υπήρχε με το προηγούμενο καθεστώς της κλήρωσης των δικαστών.

Με τις παραγράφους δε 1 και 2 του άρθρου 13 του ίδιου νόμου τροποποιήθηκαν οι παράγραφοι 1 έως 4 του άρθρου 95 του ν. 2725/1999 σχετικά με τις αρμοδιότητες και τη στελέχωση των Επιτροπών Επίλυσης Οικονομικών Διαφορών. Ειδικότερα, προβλέφθηκε ότι οι οικονομικές διαφορές που προκύπτουν από τις συμβάσεις μεταξύ αθλητών ή προπονητών και Αθλητικών Ανωνύμων Εταιρειών (Α.Α.Ε.) ή αθλητικών σωματείων που διατηρούν Τμήματα Αμειβόμενων Αθλητών (Τ.Α.Α.), εάν δεν ορίζεται διαφορετικά με ρητό όρο της σχετικής σύμβασης, επιλύονται διαιτητικά από τις Επιτροπές Επίλυσης Οικονομικών Διαφορών (παρ. 1). Οι Επιτροπές αυτές είναι όργανα μόνιμης διαρκούς διαιτησίας σε πρώτο και δεύτερο βαθμό, που συγκροτούνται σε πρώτο βαθμό στις επαγγελματικές ενώσεις ή στις ολομέλειες τμημάτων αμειβομένων αθλητών του οικείου κλάδου άθλησης, με απόφαση του διοικητικού συμβουλίου τους με διετή θτεία και με κύρια αρμοδιότητα την επίλυση των προεχόντως αθλητικών διαφορών που προκύπτουν από τα συμβόλαια μεταξύ αθλητών ή προπονητών και Α.Α.Ε. ή αθλητικών σωματείων που διατηρούν Τ.Α.Α., όπως τη διακοπή ή λύση του συμβολαίου. Οι δευτεροβάθμιες Επιτροπές Επίλυσης Οικονομικών Διαφορών συγκροτούνται στις ομοσπονδίες του οικείου κλάδου άθλησης, με διετή θτεία, με απόφαση του διοικητικού τους συμβουλίου, και έχουν ως έργο τη σε δεύτερο βαθμό κρίση των αποφάσεων των Πρωτοβάθμιων Επιτροπών Επίλυσης Οικονομικών Διαφορών του οικείου κλάδου άθλησης (παρ. 2). Οι πρωτοβάθμιες Επιτροπές Επίλυσης Οικονομικών Διαφορών αποτελούνται από πέντε Μέλη από τα οποία τα τρία (3) είναι εν ενεργεία δικαστικοί

λειτουργοί ως ακολούθως: α. Ένας Πρόεδρος Πρωτοδικών της Πολιτικής και Ποινικής Δικαιοσύνης, ως Πρόεδρος του οργάνου, και δύο Πρωτοδίκες της Πολιτικής και Ποινικής Δικαιοσύνης, ως Μέλη, που κληρώνονται με τη διαδικασία που προβλέπεται στον Οργανισμό Δικαστηρίων από τριπλάσιο αριθμό δικαστών, οριζόμενο με απόφαση του Τριμελούς Συμβουλίου Διοίκησης του Πρωτοδικείου Αθηνών, ύστερα από αίτημα της επαγγελματικής ένωσης ή της ολομέλειας τμημάτων αμειβόμενων αθλητών ή, όπου δεν λειτουργεί ολομέλεια τμημάτων αμειβόμενων αθλητών, της ομοσπονδίας του αθλήματος, κατά περίπτωση. Με την ίδια διαδικασία των τακτικών μελών κληρώνονται ένας (1) Πρόεδρος Πρωτοδικών και ένας (1) Πρωτοδίκης, ως αναπληρωτές. Για τον ορισμό λαμβάνεται υπόψη και συνεκτιμάται ιδιαίτερα η γνώση και η εμπειρία σε θέματα αθλητισμού (παρ. 3).

Οι δευτεροβάθμιες Επιτροπές Επίλυσης Οικονομικών Διαφορών αποτελούνται επίσης από πέντε μέλη από τα οποία τα τρία (3) είναι τακτικοί δικαστές ως ακολούθως: από έναν Πρόεδρο Εφετών της Πολιτικής και Ποινικής Δικαιοσύνης, ως Πρόεδρο, και δύο Εφέτες της Πολιτικής και Ποινικής Δικαιοσύνης, ως μέλη. Οι δικαστές αυτοί κληρώνονται με τη διαδικασία που προβλέπεται στον Οργανισμό Δικαστηρίων από τριπλάσιο αριθμό δικαστών, οριζόμενο με απόφαση του Προέδρου του Τριμελούς Συμβουλίου Διοίκησης του Εφετείου Αθηνών, ύστερα από αίτημα του Δ.Σ. της οικείας αθλητικής ομοσπονδίας. Με την ίδια διαδικασία των τακτικών μελών κληρώνονται ένας (1) Πρόεδρος Εφετών και ένας (1) Εφέτης, ως αναπληρωτές. Για τον ορισμό λαμβάνεται υπόψη και συνεκτιμάται ιδιαίτερα η γνώση και η εμπειρία σε θέματα αθλητισμού (παρ. 4 άρθρου 95).

Ός προς την ισχύ και τη δεσμευτικότητά τους οι αποφάσεις των δευτεροβάθμιων επιτροπών επίλυσης οικονομικών διαφορών, καθώς και αυτές των πρωτοβάθμιων επιτροπών μετά την

άπρακτη πάροδο της προβλεπόμενης προθεσμίας, αποτελούν δεδικασμένο και είναι τίτλοι εκτελεστοί κατά την έννοια του άρθρου 904 παράγραφος 2 περίπτωση β' του Κώδικα Πολιτικής Δικονομίας (ΚΠολΔ.).

Το καθεστώς στελέχωσης των πιο πάνω οργάνων απονομής αθλητικής δικαιοσύνης με τακτικούς δικαστές αναρρυθμίσθηκε εκ νέου με τις διατάξεις του άρθρου 5 του ν. 4326/2015, σύμφωνα με τις οποίες ανασυγκροτούνται όλα τα πειθαρχικά και δικαιοδοτικά όργανα του ποδοσφαίρου, τα οποία θα αποτελούνται από τακτικούς (εν ενεργεία) δικαστές και εισαγγελικούς λειτουργούς. Όπως αναφέρεται σχετικώς στην Αιτιολογική Έκθεση του εν λόγω νόμου οι συγκεκριμένες διατάξεις στοχεύουν την «εδραίωση της ουδετερότητας, της αμεροληψίας, της διαφάνειας και της ευθυκρισίας, καθώς και την εμπέδωση της αναγκαίας –σήμερα περισσότερο από ποτέ– εμπιστοσύνης της κοινωνίας στον θεσμό της δικαιοσύνης και στον τομέα του αθλητισμού, εμπιστοσύνη που έχει δεινά κλονιστεί, συνεπεία αποφάσεων και κρίσεων πειθαρχικών και δικαιοδοτικών οργάνων, που δεν παράγουν αξιοπιστία, αλλά αντιθέτως έντονα αμφισβητούνται για τη νομική και ουσιαστική βασιμότητά τους και δυστυχώς εντέλει κατατάσσονται στον μακρύ κατάλογο των γενεσιουργών αιτίων της βίας».

Πιο συγκεκριμένα, με την παρ. 1 α' του εν λόγω άρθρου 5 προβλέπεται ότι τα πειθαρχικά και «δικαιοδοτικά» όργανα του ποδοσφαίρου είτε λειτουργούν στο πλαίσιο της Ελληνικής Ποδοσφαιρικής Ομοσπονδίας (ΕΠΟ) είτε στο πλαίσιο Ενώσεων Ποδοσφαιρικών Ανωνύμων Εταιρειών, αποτελούνται από δικαστικούς λειτουργούς με βαθμό, κατά την αρχική τοποθέτησή τους, Πρωτοδίκη ή Πρωτοδίκη Διοικητικών Δικαστηρίων, που ορίζονται εναλλάξ, στα πρωτοβάθμια όργανα και από τρεις (3) Εφέτες της Πολιτικής Δικαιοσύνης και δύο (2) Εφέτες της Διοικητικής Δικαι-

οσύνης στα δευτεροβάθμια όργανα για τριετή θητεία¹⁰⁵. Επίσης η Επιτροπή Δεοντολογίας της ΕΠΟ απαρτίζεται από έναν πρόεδρο Πρωτοδικών ή Πρόεδρο Πρωτοδικών Διοικητικών Δικαστηρίων, που ορίζεται εναλλάξ, και από δύο (2) πρωτοδικές της Πολιτικής Δικαιοσύνης και δύο (2) της Διοικητικής Δικαιοσύνης για τριετή θητεία (παρ. 1 β').

Σε ό,τι αφορά τη διαδικασία ορισμού τους όλοι οι ανωτέρω δικαστικοί λειτουργοί και οι αναπληρωτές τους υποδεικνύονται από τα Τριμελή Συμβούλια Διεύθυνσης του Πρωτοδικείου Αθηνών ή του Διοικητικού Πρωτοδικείου Αθηνών και από τα Τριμελή Συμβούλια Διεύθυνσης του Εφετείου Αθηνών και του Διοικητικού Εφετείου Αθηνών, κατά προτίμηση μεταξύ των δικαστών με εμπειρία στο πειθαρχικό δίκαιο, ύστερα από ερώτημα του Υπουργού Δικαιοσύνης, που αποστέλλεται μετά από αίτημα της ΕΠΟ, και ορίζονται από αυτήν με απόφαση της Γενικής Συνέλευσής της (παρ. 1 γ').

Προσθέτως, η ΕΠΟ με απόφαση της Γενικής Συνέλευσής της ορίζει πέντε (5) δικαστικούς λειτουργούς, που μετέχουν στη σύνθεση του προβλεπόμενου από το Καταστατικό της και τον οικείο Κανονισμό, Διαιτητικού Δικαστηρίου Ποδοσφαίρου, το οποίο αποτελείται από δύο (2) Αρεοπαγίτες, δύο (2) προέδρους Εφετών και έναν (1) πρόεδρο Εφετών Διοικητικών Δικαστηρίων. Η θητεία των εν λόγω δικαστών είναι τριετής (παρ. 1 δ'). Οι συγκεκριμένοι δικαστικοί λειτουργοί μαζί με τους αναπληρωτές τους υποδεικνύονται από τον Πρόεδρο του Αρείου Πάγου και από τα Τριμελή Συμβούλια Διεύθυνσης του Εφετείου Αθηνών και του Διοικητικού Εφετείου Αθηνών, ύστερα από ερώτημα του Υπουργού Δικαιοσύνης, που αποστέλλεται μετά από αίτημα της ΕΠΟ, και ορίζονται από αυτήν με απόφαση της Γενικής Συνέλευσής της (παρ. 1 ε'). Τέλος, η θητεία

¹⁰⁵ Η περ. α' τροποποιήθηκε ως άνω με το άρθρο 59 του ν. 4753/2020.

όλων των ανωτέρω δικαστικών λειτουργιών που υπηρετούν στα πειθαρχικά και δικαιοδοτικά όργανα και το Διαιτητικό Δικαστήριο Ποδοσφαίρου ανανεώνεται μόνο μία (1) και μόνο φορά.

Θα πρέπει επίσης να αναφερθεί ότι εκτός από τα ανωτέρω όργανα απονομής «αθλητικής δικαιοσύνης» που προβλέπονται ευθέως από τον τυπικό νομοθέτη, τα καταστατικά των αθλητικών ομοσπονδιών προβλέπουν τη σύσταση και λειτουργία παρόμοιων οργάνων, τα οποία λειτουργούν εντός των κόλπων των ομοσπονδιών αυτών. Χαρακτηριστικό παράδειγμα τέτοιων οργάνων αποτελούν τα αποκαλούμενα «δικαστικά όργανα» της ΕΠΟ, τα οποία προβλέπονται από το άρθρο 57 του οικείου Καταστατικού και είναι: α) η Πειθαρχική Επιτροπή, β) η Επιτροπή Δεοντολογίας και γ) η Επιτροπή Εφέσεων.

Τέλος, σύμφωνα με τη διάταξη του άρθρου 4 του Δικονομικού Κανονισμού Λειτουργίας Δικαστικών Οργάνων, τα όργανα αυτά είναι πενταμελή και «δικάζουν» τις πειθαρχικές παραβάσεις που προβλέπει το άρθρο 3 του εν λόγω Κανονισμού σε πρώτο βαθμό οι δύο πρώτες Επιτροπές και σε δεύτερο βαθμό η τρίτη αντίστοιχα. Ειδικότερα δε, κατά την παρ. 2 του ίδιου ως άνω άρθρου 57 του Καταστατικού της ΕΠΟ, τα συγκεκριμένα «δικαστικά όργανα» αποτελούνται από έναν πρόεδρο, έναν αναπληρωτή πρόεδρο και τρία μέλη. Ως πρόεδροι και αναπληρωτές πρόεδροι ορίζονται, από τους εκλεγέντες, οι κατά σειρά αρχαιότητας δικαστικοί λειτουργοί, σύμφωνα με τους οικείους πίνακες των τακτικών δικαστηρίων. Αξίζει δε να σημειωθεί ότι κατά την παρ. 4 του ίδιου άρθρου 57 του εν λόγω Καταστατικού της ΕΠΟ, η εκλογή των προέδρων και μελών των δικαστικών οργάνων και του Διαιτητικού Δικαστηρίου Ποδοσφαίρου θα γίνεται από την Ειδική Εκλογική Γενική Συνέλευση, με επικύρωση της απόφασης της Εκτελεστικής Επιτροπής, η οποία θα ληφθεί με βάση τον κατάλογο δικαστών λειτουργιών που θα αποστέλλεται στην ΕΠΟ από τις αρμόδιες δικαστικές αρχές (άρθρο 57 παρ. 4).

Όλες οι ανωτέρω διατάξεις ασχέτως της σκοπιμότητας εισαγωγής τους εγείρουν μείζονα νομικά ζητήματα και εύλογες επιφυλάξεις ως προς τη συμβατότητά τους με το Σύνταγμα και ειδικότερα με τη νέα παρ. 3 του άρθρου 89, που ρυθμίζει τα ασυμβίβαστα των δικαστικών λειτουργιών.

III. Η συνταγματική ρύθμιση των δικαστικών ασυμβίβαστων

1. Εισαγωγική προσέγγιση

Η πολλαπλότητα των κρατικών σκοπών ανέδειξε ιστορικά την ανάγκη κατανομής του κρατικού έργου σε ξεχωριστές και διακριτές μεταξύ τους λειτουργίες¹⁰⁶ και την αναγωγή της αρχής της διάκρισης των εξουσιών, όπως ήδη τονίσθηκε, σε θεμελιώδη αρχή και οργανωτική βάση του Κράτους. Σε ό,τι αφορά δε τη δικαστική λειτουργία ειδικότερα τόσο η ιστορική αιτία καθιέρωσής της όσο και η αδιαμφισβήτητη και αναγνωρισμένη διαχρονικά σπουδαιότητά της ως θεσμικής εγγύησης, αναδεικνύουν, δίχως άλλο, το πόσο επιτακτική είναι η ανάγκη να διασφαλίζεται και να θωρακίζεται η ανεξαρτησία της.

Τούτο σημαίνει ότι η δικαστική σφαίρα, όπως αναφέρθηκε, δεν πρέπει να παραβιάζεται από παρεμβάσεις οποιουδήποτε οργάνου της εκτελεστικής ή της νομοθετικής εξουσίας¹⁰⁷. Με άλλα λόγια ως θεσμικά ισότιμη η δικαστική εξουσία πρέπει να απονέμει δικαιοσύνη χωρίς οι άλλες δύο εξουσίες να μπορούν να παρέμβουν θεσμικά στη διαμόρφωση της δικανικής κρίσης (άρθρο 26 Συντ.)¹⁰⁸.

¹⁰⁶ Δ. Τσάτσος, Πολιτεία, 2010, σ. 394.

¹⁰⁷ E. Whitney, Federal Judges and Quasi-Judges, The Yale Law Journal, Vol. 6, 1896, σ. 20 επ. (20).

¹⁰⁸ Κ. Μαυριάς, Συνταγματικό Δίκαιο, όπ.π., σ. 746, Δ. Τσάτσος, Πολιτεία, όπ.π., σ. 394.

Έτσι, ο οργανικός και λειτουργικός διαχωρισμός της δικαιοσύνης από τις άλλες δυο κρατικές εξουσίες και η παράλληλη κατοχύρωση της ανεξαρτησίας της, την αναδεικνύουν αφενός σε σημαντική έκφανση και βασικό στοιχείο της αρχής της διάκρισης των εξουσιών και αφετέρου σε μια από τις σημαντικότερες θεσμικές εγγυήσεις του κράτους δικαίου και του δημοκρατικού πολιτεύματος¹⁰⁹. Προσφυώς δε επισημαίνεται ότι η αρχή της διάκρισης των εξουσιών διατηρεί ακέραιη στη σύγχρονη πολιτεία, ιδιαίτερα μέσα στην ενδημική ιστορικά θεσμική ρευστότητα και την προβληματική πραγματικότητα της ελληνικής συνταγματικής τάξης, όλη τη σημασία της ως προς τη διάκριση της δικαστικής λειτουργίας απέναντι στις άλλες δύο –τις αποκαλούμενες και πολιτικές λειτουργίες¹¹⁰. Με άλλα λόγια, όπως πολύ πυκνά και χαρακτηριστικά σημειώνεται, ο δικαστής πρέπει να μπορεί να ασκεί το δικαιοδοτικό του έργο χωρίς να μπορεί κανείς «παρεμβαλλόμενος μεταξύ νόμου και δικαστών να απευθύνη επιταγάς εις τους υπηρέτας των νόμων κατά την άσκησιν του λειτουργήματός των»¹¹¹.

Με την έννοια αυτή, η μέριμνα του συντακτικού νομοθέτη για

¹⁰⁹ Β. Σκουρής, Διοικητικό Δικονομικό Δίκαιο, 2η έκδ., 1996, σ. 111 επ., Ο ίδιος, Η ανεξαρτησία της δικαιοσύνης: 30 χρόνια μετά, σε: www.constitutionalism.gr, Δ. Τσάτσος, Συνταγματικό Δίκαιο, τ. Β', 1992, σ. 549 επ., Γ. Κασιμάτης, Η λειτουργική και προσωπική ανεξαρτησία των δικαστών, σε: Μελέτες IV, 2000, σ. 267 επ., Κ. Μαυριάς, Συνταγματικό Δίκαιο, όπ.π., σ. 746, Δ. Ράικος, Δικαστική ανεξαρτησία και αμεροληψία. Πειθαρχικός έλεγχος των δικαστικών λειτουργιών για «σφάλματα» της δικαστικής κρίσης, 2008, σ. 21 επ., Β. Ανδρουλάκης, Ζητήματα δικαστικής ανεξαρτησίας, σε: www.constitutionalism.gr.

¹¹⁰ Δ. Τσάτσος, Πολιτεία, 2010, σ. 427.

¹¹¹ Χ. Φραγκίστας, Δικαστική ανεξαρτησία, Ανάτυπο από τον στ' Τόμο της Επιστημονικής Επετηρίδας της Σχολής Νομικών και Οικονομικών Επιστημών, 1940, σ. 8. Βλ. και Δ. Μανιώτης, Συμβολή των συστημάτων

την κατοχύρωση της ανεξαρτησίας των δικαστών, όπως θα εκτεθεί κατωτέρω, δεν περιορίζεται μόνον στο πεδίο γένεσης και κτήσης της δικαστικής ιδιότητας¹¹², αλλά επεκτείνεται και στους όρους άσκησης του λειτουργήματός τους. Στο πλαίσιο αυτό εντάσσεται κατ' εξοχήν και η πρόβλεψη έργων ή ενασχολήσεων ασυμβίβαστων με τη δικαστική ιδιότητα ως μίας επιπλέον εγγύησης της δικαστικής ανεξαρτησίας¹¹³.

Ειδικότερα, οι επιβαλλόμενοι συγκεκριμένοι περιορισμοί και «ασυμβίβαστα» προς το λειτούργημα του δικαστή έχουν ως κύριο καταρχάς στόχο τη διασφάλιση της ανεπηρέαστης άσκησης των δικαιοδοτικών του καθκόντων. Εξίσου όμως επιβάλλονται και από την αξίωση ανεμπόδιστης από άλλα έργα, και ανεπηρέαστης από τυχόν υπηρεσιακές ή επαγγελματικές πιέσεις, άσκησης του δικαστικού λειτουργήματος¹¹⁴. Προσθέτως δε, υπαγορεύονται περαιτέρω από την ανάγκη απερίσπαστης αφοσίωσης των δικαστών αποκλειστικά στο εξαιρετικά δυσχερές και απαιτητικό έργο της απονομής της δικαιοσύνης¹¹⁵.

διορισμού και ελέγχου των δικαστικών λειτουργών στην κατοχύρωση της δικαστικής ανεξαρτησίας, 1989, σ. 98.

¹¹² Δ. Μανιώτης, Συμβολή των συστημάτων διορισμού και ελέγχου των δικαστικών λειτουργών στην κατοχύρωση της δικαστικής ανεξαρτησίας, όπ.π., σ. 20, Α. Τσιρωνάς, Άρθρο 89 Σ., σε: Φ. Σπυρόπουλος/Ξ. Κοντιάδης/Χ. Ανθόπουλος/Γ. Γεραπετρίτης, Σύνταγμα – Κατ' άρθρο ερμηνεία, 2017, σ. 1362 επ. (1364).

¹¹³ Δ. Τσάτσος, Συνταγματικό Δίκαιο, Τόμος Γ', όπ.π., σ. 563.

¹¹⁴ Π. Παραράς, Σύνταγμα 1975 – Corpus III, 1999, σ. 457.

¹¹⁵ Κ. Γώγος, Άρθρο 89 Σ., σε: Σ. Βλαχόπουλος/Ξ. Κοντιάδης/Ι. Τασόπουλος, Σύνταγμα – Ερμηνεία κατ' άρθρο, Ηλεκτρονική Έκδοση, 2023, σ. 3, Π. Παραράς, Σύνταγμα 1975 – Corpus III, όπ.π., σ. 457 επ., Μ. Πικραμένος, Η λογοδοσία των Δικαστών στη Δημοκρατία, 2022, σ. 56, Α. Τσιρωνάς, Άρθρο 89 Σ., όπ.π., σ. 1364.

Ήδη από τα μέσα του 19ου αιώνα θεωρείτο σημαντική διάσταση της ανεξαρτησίας του δικαστή η απαίτηση να περιορίζεται αυστηρά στο δικαστικό έργο και να μην επιφορτίζεται με εξωδικαστικά καθήκοντα¹¹⁶. Η ολοένα και πιο βαρύνουσα σημασία που αποδίδεται στην αρχή της διάκρισης των εξουσιών και την ανεξαρτησία της δικαιοσύνης για το σύγχρονο κράτος δικαίου και η συνειδητοποίηση της ανάγκης απόλυτου σεβασμού τους οδήγησε σταδιακά στον περιορισμό της ανάθεσης εξωδικαστικών καθηκόντων στους δικαστές. Τούτο συνέβη κυρίως με την πρόβλεψη δικαστικών ασυμβιβάστων (incompatibility clause)¹¹⁷ και την υιοθέτηση της αρχής της απερίσπαστης αφοσίωσης των δικαστών στα δικαιοδοτικά τους καθήκοντα.

Με άλλα λόγια οι περιορισμοί στην άσκηση εξωδικαστικών δραστηριοτήτων ή ενασχολήσεων, καθώς και η απαγόρευση ανάληψης έργων ασυμβιβάστων με τη δικαστική ιδιότητα στοχεύουν γενικώς την κατοχύρωση της προσωπικής ανεξαρτησίας των δικαστών¹¹⁸, η οποία πρέπει να διασφαλίζεται, όχι μόνον απέναντι στα όργανα της νομοθετικής και της εκτελεστικής εξουσίας, αλλά και απέναντι στους ιδιώτες¹¹⁹. Προσθέτως δε, όπως τονίζει η νομολογία του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΕΔΔΑ), το εθνικό δικαστήριο πρέπει να είναι ανεξάρτητο από τα μέρη, καθώς και κυρίως, από την εκτελεστική εξουσία¹²⁰.

¹¹⁶ E. Whitney, *Federal Judges and Quasi-Judges*, όπ.π., σ. 20.

¹¹⁷ Π. Καποτάς, Παρατηρήσεις στις αποφάσεις ΣτΕ 137/2015 και ΣτΕ 99/2015 (νομιμότητα της συμμετοχής δικαστικών λειτουργών στις Επιτροπές για την επίλυση Δασικών Αμφισβητήσεων), όπ.π., και τις εκεί παραπομπές

¹¹⁸ Δ. Τσάτσος, *Συνταγματικό Δίκαιο, Τόμος Γ', Οργάνωση και λειτουργία της Πολιτείας*, 1993, σ. 563, Α. Δημητρόπουλος, *Σύστημα Συνταγματικού Δικαίου*, 2η έκδ., 2011, σ. 1383.

¹¹⁹ Α. Τσιρωνάς, Άρθρο 89 Σ., όπ.π., σ. 1364.

¹²⁰ Βλ., μεταξύ άλλων, ΕΔΔΑ, απόφαση της 28ης Ιουνίου 1984, Campbell

Προκειμένου δε να διαπιστωθεί η ανεξαρτησία ενός δικαιοδοτικού οργάνου, το Δικαστήριο του Στρασβούργου λαμβάνει υπόψη τον τρόπο διορισμού των μελών του, τη διάρκεια της θητείας τους¹²¹, την ύπαρξη εγγυήσεων έναντι εξωτερικών πιέσεων¹²² και το κατά πόσο το συγκεκριμένο όργανο εμφανίζεται πράγματι ανεξάρτητο προς τα έξω¹²³.

Εύστοχα επισημαίνεται ότι η ανεξαρτησία δεν αποτελεί τυχαίο και τυπικό γνώρισμα, αλλά την πεμπουσία του λειτουργήματος του δικάζειν. Εμφανίζει δε δύο όψεις: μία προσωπική και μία λειτουργική. Η πρώτη ανάγεται ευθέως στο πρόσωπο που καλείται να δικάσει και απαιτεί τη συνδρομή ορισμένων εγγυήσεων από τις οποίες περιβάλλεται, όπως η μονιμότητα. Η λειτουργική πτυχή

and Fell v. the United Kingdom, αριθ. προσφ. 7819/77, 7878/77, παρ. 78, απόφαση Le Compte, Van Leuven και De Meyere της 23ης Ιουνίου 1981, σειρά α 43, σ. 24, παρ. 55, ΕΔΔΑ, Ringeisen κατά Αυστρίας, 16 Ιουλίου 1971, προσφυγή 2614/65, παρ. 95, ΕΔΔΑ, Piersack κατά Βελγίου, 1η Οκτωβρίου 1982, προσφυγή 8692/79, παρ. 27.

¹²¹ ΕΔΔΑ, απόφαση Le Compte, Van Leuven και De Meyere της 23ης Ιουνίου 1981, όπ.π., παρ. 57.

¹²² Βλ. ΕΔΔΑ, απόφαση της 1ης Οκτωβρίου 1982, Piersack, 8692/79, παρ. 27.

¹²³ Βλ. ΕΔΔΑ, απόφαση της 17ης Ιανουαρίου 1970, Delcourt, παρ. 31. Βλ. εκτενέστερα, Χ. Γιαννόπουλος, Ο διαχωρισμός της εκτελεστικής και της δικαστικής λειτουργίας κατά τη νομολογία του ευρωπαϊκού δικαστηρίου των δικαιωμάτων του ανθρώπου, (Academia.edu) σ. 2 επ., Λ.-Α. Σισιλιάνος, Άρθρο 6 σε: Λ.-Α. Σισιλιάνος (επιμ.), Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, Ερμηνεία κατ' άρθρο, 2013, αριθ. περιθ. 79, σ. 221 και ΕΔΔΑ, απόφαση της 9ης Ιουνίου 1998, Incal κατά Τουρκίας, παρ. 65, Απόφαση της 25ης Φεβρουαρίου 1997, Findlay κατά Ηνωμένου Βασιλείου, αριθ. προσφ. 22107/93, παρ. 73, απόφαση 3ης Μαρτίου 2005, Brudnicka κ.ά. κατά Πολωνίας, αριθ. προσφ. 54723/00, παρ. 38, απόφαση της 21ης Ιουλίου 2009, Luka κατά Ρουμανίας, παρ. 37.

σημαίνει την έλλειψη ιεραρχίας, εκτός από την αμιγώς δικονομικής για όσο διάστημα διαρκεί η δίκη. Η ανεξαρτησία πρέπει όχι μόνο να είναι παρούσα *ad extra* έναντι στοιχείων που δεν προσιδιάζουν στη δικαστική εξουσία και στη δίκη, αλλά και να εκφράζεται ενδογενώς έναντι των συγκρουόμενων συμφερόντων των διαδίκων¹²⁴.

Έτσι, η θέσπιση των σχετικών απαγορεύσεων και των ασυμβιβάστων διασφαλίζει και προασπίζει παράλληλα και σε σημαντικό βαθμό και τη λειτουργική ανεξαρτησία¹²⁵ και την από αυτή απορρέουσα αντικειμενική αμεροληψία των δικαστών¹²⁶. Τούτο δε, καθόσον, αφενός θωρακίζουν την από κάθε άποψη ανεπηρέαστη άσκηση των δικαστικών καθηκόντων¹²⁷ και αφετέρου λειτουργούν αποτρεπτικά στη δημιουργία και την ανάπτυξη σχέσεων που μπορεί να δημιουργήσουν συγκρούσεις συμφερόντων¹²⁸.

Πάντως ορθά επισημαίνεται ότι η ίδια η φύση και ο σκοπός του δικαστικού λειτουργήματος, καθώς και η ανεξαρτησία της δικαιοσύνης, ως αυτονόητου και εγγενούς ειδοποιού γνωρίσματός της, υπαγορεύουν, εξ αντικειμένου, την ανάγκη να θεωρείται η δικαστική ιδιότητα ως ασυμβίβαστη με κάθε άλλη έμμισθη υπηρεσία, αλλά και με οποιοδήποτε επάγγελμα¹²⁹.

Έτσι, στην κατά τα ανωτέρω κατεύθυνση ενίσχυσης της δικα-

¹²⁴ Βλ. Προτάσεις του Γενικού Εισαγγελέα Ruiz-Jarabo Colomer της 28ης Ιουνίου 2001, στην υπόθεση C-17/00, François De Coster, παρ. 92.

¹²⁵ Κ. Αλεπάκος, Η προσωπική ανεξαρτησία των δικαστικών λειτουργών, Δ 1992, σ. 1017 επ.

¹²⁶ Π. Δαγτόγλου, Διοικητικό δικονομικό δίκαιο, 5η έκδ., 2011, σ. 80, Κ. Μαυριάς, Συνταγματικό Δίκαιο, ό.π., σ. 738.

¹²⁷ Π. Παραράς, Σύνταγμα 1975 – Corpus III, ό.π., σ. 457.

¹²⁸ Π. Δαγτόγλου, Διοικητικό δικονομικό δίκαιο, ό.π., σ. 80, Α. Τσιρωνάς, Άρθρο 89 Σ., ό.π., σ. 1364.

¹²⁹ Δ. Τσάτσος, Συνταγματικό Δίκαιο, Τόμος Γ', ό.π., σ. 564.

στικής ανεξαρτησίας, ο συντακτικός νομοθέτης παραδοσιακά από το 1844¹³⁰ προβλέπει έργα, υπηρεσίες ή ενασχολήσεις, δραστηριότητες ή και ιδιότητες, που είναι ασυμβίβαστα με τη δικαστική ιδιότητα. Εν προκειμένω, τόσο η εννοιολογική και οργανωτική, όσο και η διαπροσωπική διάκριση της δικαιοδοτικής λειτουργίας αποκτά πρωταρχική σημασία για την ανεξαρτησία της δικαιοσύνης¹³¹.

2. Τα ασυμβίβαστα των δικαστικών λειτουργιών κατά το άρθρο 89 Σ.

Το ισχύον Σύνταγμα ακολουθώντας την κατά τα ανωτέρω συνταγματική παράδοση περιέλαβε ειδική διάταξη με την οποία προβλέφθηκε το ασυμβίβαστο της ιδιότητας του δικαστικού λειτουργού με άλλη ιδιότητα¹³². Τα ασυμβίβαστα έργα και ιδιότητες σε σχέση με την άσκηση του δικαστικού λειτουργήματος προβλέπονται στο άρθρο 89, οι ρυθμίσεις του οποίου περιλαμβάνονται στο ευρύτερο πλέγμα των συνταγματικών εγγυήσεων της προσωπικής και λειτουργικής ανεξαρτησίας των δικαστικών λειτουργιών. Μια πε-

¹³⁰ Βλ. άρθρο 94 Συντ. 1844 που όριζε ότι: «Δεν επιτρέπεται εις τον δικαστήν να δεχθή και άλλην υπηρεσίαν έμμισθον, εκτός της του Καθηγητού εν τω Πανεπιστημίω». Έκτοτε, παρόμοια ρύθμιση περιείχαν όλα τα μεταγενέστερα ελληνικά Συντάγματα. Βλ. σχετ. Κ. Γώγος, Άρθρο 89 Σ., σ. 4, Α. Ράικος, Συνταγματικών Δίκαιον, τομ. Α', τευχ. Γ', 1991, σ. 133, Π. Παραράς, Σύνταγμα 1975 – Corpus III, ό.π., σ. 457, Α. Τσιρωνάς, Άρθρο 89 Σ., ό.π., σ. 1365, Μ. Πικραμένος, Η δικαστική ανεξαρτησία στη δίνη των πολιτικών κρίσεων, ό.π., σ. 43.

¹³¹ Δ. Τσάτσος, Πολιτεία, ό.π., σ. 427.

¹³² Βλ. σχετ. Α. Δημητρόπουλος, Σύστημα Συνταγματικού Δικαίου, ό.π., σ. 1383, Π. Καποτάς, Παρατηρήσεις στις αποφάσεις ΣτΕ 137/2015 και ΣτΕ 99/2015 (νομιμότητα της συμμετοχής δικαστικών λειτουργιών στις Επιτροπές για την επίλυση Δασικών Αμφισβητήσεων), Περιβάλλον και Δίκαιο, 2015, σ. 50 επ.

ραιτέρω ουσιαστική διεύρυνση των απαγορεύσεων και των περιορισμών σχετικά με έργα ή απασχολήσεις που θεωρούνται άσχετα με το δικαστικό λειτουργήμα έλαβε χώρα, όπως ήδη εκτέθηκε, με την αναθεώρηση του 2001¹³³. Η επέκταση αυτή είχε ως στόχο την περαιτέρω ενίσχυση της προσωπικής και λειτουργικής ανεξαρτησίας των δικαστών, την αποτροπή σύναψης υπηρεσιακών σχέσεων και δεσμών με προσωπικούς φορείς οργάνων της εκτελεστικής εξουσίας, καθώς και την απρόσκοπτη και απερίσπαστη άσκηση του ομολογουμένως δύσκολου έργου τους. Έτσι, μπορεί να γίνεται πλέον λόγος για ένα θεσμικό πλέγμα συνταγματικών διατάξεων, το οποίο αποτελεί μια πρόσθετη και εν δυνάμει ανθεκτική ασπίδα προστασίας της προσωπικής και λειτουργικής ανεξαρτησίας των δικαστών και κατ' επέκταση της εύρυθμης και αποτελεσματικής λειτουργίας της δικαιοσύνης. Το κανονιστικό αυτό πλέγμα είναι πυκνό, αλλά παράλληλα σαφές και επαρκές, που σε θεωρητικό τουλάχιστον επίπεδο μπορεί να θεωρηθεί ότι παρέχει τις απαιτούμενες εγγυήσεις για την ενίσχυση και τη θωράκιση της δικαστικής ανεξαρτησίας.

2.1. Η γενική απαγόρευση παροχής κάθε άλλης μισθωτής υπηρεσίας και άσκησης οποιουδήποτε επαγγέλματος (άρθρο 89 παρ. 1 Συντ.)

Με την παρ. 1 του άρθρου 89 Συντ., κατά τα ήδη εκτεθέντα, ορίσθηκε ότι απαγορεύεται καταρχάς στους δικαστικούς λειτουργ-

¹³³ Οι παράγραφοι 2 και 3 του άρθρου 89 του Συντάγματος του 1975 διαμορφώθηκαν με το από 6.4.2001 Ψήφισμα της Ζ' Αναθεωρητικής Βουλής (ΦΕΚ Α' 84/17.04.2001). Με τη μεταβατική διάταξη του άρθρου 118 παρ. 4 ορίστηκε ότι η ισχύς της διάταξης άρχεται από την ψήφιση του σχετικού νόμου για την αντικατάσταση των δικαστών στα συμβούλια που συμμετείχαν και σε κάθε περίπτωση από 1.1.2002.

γούς να παρέχουν οποιαδήποτε άλλη μισθωτή υπηρεσία. Τούτο σημαίνει ότι ταυτόχρονα με την άσκηση των καθηκόντων τους δεν επιτρέπεται οποιαδήποτε άλλη έμμισθη υπηρεσία ή εργασία ή απασχόληση σε φορέα του δημόσιου ή του ιδιωτικού τομέα με οποιαδήποτε σχέση¹³⁴.

Με βάση τον κατά τα ανωτέρω γενικό χαρακτήρα των ασυμβιβάστων και τους σκοπούς που αυτά στοχεύουν, γίνεται γενικώς δεκτό ότι στην έννοια της έμμισθης υπηρεσίας περιλαμβάνεται καταρχάς οποιαδήποτε έμμισθη απασχόληση με σχέση δημόσιου δικαίου. Περιλαμβάνεται επίσης κάθε μορφή απασχόλησης με σύμβαση εξαρτημένης εργασίας, αλλά και η παροχή εργασίας με άλλης μορφής έμμισθη σχέση, δηλαδή είτε με σύμβαση έργου είτε με σύμβαση παροχής ανεξαρτήτων υπηρεσιών¹³⁵. Έτσι, στην έννοια της έμμισθης υπηρεσίας υπάγεται και οποιαδήποτε σχέση εξαρτημένης εργασίας ιδιωτικού δικαίου, που συνάπτεται με οποιονδήποτε εργοδότη, φυσικό ή νομικό πρόσωπο, καθώς και η σύμβαση παροχής ανεξαρτήτων υπηρεσιών στην οποία ο εργοδότης δεν ασκεί τις εξουσίες που απορρέουν από το διευθυντικό δικαίωμα και ο εργαζόμενος δεν υπόκειται στον έλεγχο του εργοδότη ούτε υποχρεούται να συμμορφώνεται με τις οδηγίες και τις εντολές του για τον τρόπο και τον χρόνο εκτέλεσης της εργασίας¹³⁶.

Περαιτέρω, με την ίδια παρ. 1 του άρθρου 89 Συντ. απαγορεύεται επίσης στους δικαστικούς λειτουργούς να ασκούν οποιοδήποτε άλλο επάγγελμα. Με τη ρύθμιση αυτή απαγορεύεται, εκτός

¹³⁴ Π. Παραράς, Σύνταγμα 1975 – Corpus III, ό.π., σ. 458, Α. Τσιρωνάς, Άρθρο 89 Σ., ό.π., σ. 1367.

¹³⁵ Α. Τσιρωνάς, Άρθρο 89 Σ., ό.π., σ. 1367, Π. Παραράς, Σύνταγμα 1975 – Corpus III, ό.π., σ. 458.

¹³⁶ Π. Παραράς, Σύνταγμα 1975 – Corpus III, ό.π., σ. 458.

από την παροχή έμμισθης υπηρεσίας ή εργασίας και η άσκηση οποιουδήποτε άλλης επαγγέλματος δραστηριότητας ή απασχόλησης είτε αυτή συνάπτεται είτε όχι με τη νομική επιστήμη¹³⁷.

2.2. Οι εξαιρέσεις από τη γενική απαγόρευση (άρθρο 89 παρ. 2 Σ.)

Με την επόμενη παρ. 2 του άρθρου 89 εισάγονται εξαιρέσεις από τη γενική απαγόρευση της παρ. 1 του ίδιου άρθρου. Ειδικότερα, με βάση τις εξαιρέσεις αυτές επιτρέπεται στους δικαστικούς λειτουργούς αφενός να εκλέγονται ως μέλη της Ακαδημίας Αθηνών και αφετέρου να εκλέγονται ως μέλη του διδακτικού προσωπικού των Ανώτατων Εκπαιδευτικών Ιδρυμάτων. Επίσης, επιτρέπεται σύμφωνα με την ίδια ως άνω παρ. 2 η συμμετοχή τους σε συμβούλια ή επιτροπές που ασκούν αρμοδιότητες πειθαρχικού, ελεγκτικού ή δικαιοδοτικού χαρακτήρα και σε νομοπαρασκευαστικές επιτροπές, εφόσον η συμμετοχή τους αυτή προβλέπεται ειδικά από τον νόμο.

Οι εξαιρέσεις πάντως αυτές απαριθμούνται εξαντλητικά και ευλόγως θεωρούνται στενώς ερμηνευτέες. Συνεπώς, ο εξαιρετικός χαρακτήρας τους επιβάλλει τη συστατική τους ερμηνεία και δεν επιτρέπει την αναλογική επέκτασή τους και σε άλλες προσομοιάζουσες κατηγορίες¹³⁸.

2.2.1. Η συμμετοχή σε όργανα πειθαρχικού χαρακτήρα

Ένα από τα κυριότερα χαρακτηριστικά της υπαλληλικής σχέσης

¹³⁷ Α. Τσιρωνάς, Άρθρο 89 Σ., ό.π., σ. 1367.

¹³⁸ Δ. Τσάτσος, Συνταγματικό Δίκαιο, Τόμος Γ' Οργάνωση και λειτουργία της Πολιτείας, ό.π., σ. 564, Π. Παραράς, Σύνταγμα 1975 – Corpus III, ό.π., σ. 462, Α. Τσιρωνάς, Άρθρο 89 Σ., ό.π., σ. 1369. Βλ. και ΣτΕ 2980/2010, 3019/2011.

είναι η υπαγωγή σε ιεραρχική υπηρεσιακή εξάρτηση και έλεγχο, στο πλαίσιο των οποίων προβλέπεται και η ύπαρξη ειδικής διαδικασίας που σκοπεί τον έλεγχο του πειθαρχικώς εγκαλουμένου υπαλλήλου ή λειτουργού και καταλήγει στην απαλλαγή ή τον κολασμό του¹³⁹. Όπως δε γίνεται γενικώς δεκτό η πειθαρχική διαδικασία αποσκοπεί στη διασφάλιση της ομαλής λειτουργίας της υπηρεσίας όταν αυτή διαταράσσεται και πλήττεται από την τέλεση πειθαρχικών παραπτωμάτων των υπαλλήλων της¹⁴⁰.

Πειθαρχικός θα πρέπει να θεωρείται ο χαρακτήρας ενός οργάνου που λειτουργεί στο πλαίσιο της πειθαρχικής καταστολής, η οποία στοχεύει την αποκατάσταση της διαταραχθείσας εύρυθμης λειτουργίας μιας υπηρεσίας¹⁴¹. Το όργανο αυτό ασκεί πειθαρχική εξουσία με βάση την ιδιαίτερη σχέση εξουσίας υπό την οποία τελούν οι δημόσιοι υπάλληλοι και οι δημόσιοι λειτουργοί προς το Κράτος με την ευρεία έννοια, η οποία δικαιολογεί και την αναγνώριση ιδιαίτερης πειθαρχικής ευθύνης¹⁴². Στο πλαίσιο δε της οικείας πειθαρχικής διαδικασίας, το πειθαρχικό όργανο είναι αυτό που έχει την αρμοδιότητα του νομικού χαρακτηρισμού μιας πράξης ή παράλειψης του πειθαρχικώς εγκαλουμένου και της πειθαρχικής ποινής που πρέπει να επιβληθεί¹⁴³.

Σύμφωνα με τη γενικότερη θέση της θεωρίας, η πειθαρχική

¹³⁹ Σ. Κρυστάλλης, Τα ένδικα μέσα κατά την πειθαρχική διαδικασία του Υπαλληλικού Κώδικα, Διδικ 2/2008, σ. 300 επ.

¹⁴⁰ Βλ. σχετ. Α. Τάχος/Ι. Συμεωνίδης, Ερμηνεία Υπαλληλικού Κώδικα - ΕρμΥΚ, Τόμος 2, 3η έκδ., 2007, σ. 1189 και 1333 επ.

¹⁴¹ Βλ. και Ε. Πρεβεδούρου, Η έννοια του δικαστικού οργάνου στην πρόσφατη νομολογία του Συμβουλίου της Επικρατείας και του Δικαστηρίου των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, ΕΔΔΔ 2009, σ. 287 επ. (327).

¹⁴² Α. Τάχος, Δημόσιο-Υπαλληλικό Δίκαιο, 3η έκδ., 1993, σ. 208.

¹⁴³ Ε. Σπηλιωτόπουλος/Χ. Χρυσανθάκης, Βασικοί θεσμοί του δημοσιοϋπαλληλικού δικαίου, 5η έκδ., 1999, σ. 128.

εξουσία και διαδικασία στο πεδίο του δημόσιου δικαίου, από την ίδια της τη φύση δεν μπορεί παρά να αποτελεί διοικητική και όχι δικαστική διαδικασία και λειτουργία¹⁴⁴. Τα πειθαρχικά όργανα είναι διοικητικά όργανα και όχι δικαστές, οι πειθαρχικές αποφάσεις είναι διοικητικές αποφάσεις και ως εκ τούτου προσβάλλονται ενώπιον των διοικητικών δικαστηρίων¹⁴⁵. Επομένως, οι κανόνες που διέπουν το σύνολο της πειθαρχικής εξουσίας και τη διαδικασία άσκησης της σχετικής αρμοδιότητας και οι σχετικές εκδιδόμενες αποφάσεις δεν συνιστούν άσκηση ποινικής δικαιοδοσίας¹⁴⁶. Αποτελούν αποφάσεις διοικητικής φύσης, κατά περιεχόμενο, και εντάσσονται στη διοικητική λειτουργία.

Όπως δε προβλέπεται ρητά από τον πειθαρχικό νομοθέτη, η πειθαρχική διαδικασία, τόσο από πλευράς ουσιαστικού όσο και «δικονομικού δικαίου» (διαδικαστικού)¹⁴⁷, διέπεται, λόγω της φύσης της, από κανόνες που προσιδιάζουν στο ποινικό δίκαιο¹⁴⁸. Πέραν όμως ρητών διατάξεων που παραπέμπουν σε κατ' αναλογία εφαρμογή των αρχών του ποινικού κώδικα και του κώδικα ποινικής δικονομίας, υπάρχουν και άλλες αρχές, οι οποίες ακόμη και αν δεν αναφέρονται ρητώς, εφαρμόζονται εφόσον συνάδουν με τη φύση και τον σκοπό της πειθαρχικής διαδικασίας και έχουν υπερνομοθετικό χαρακτήρα¹⁴⁹. Με άλλα λόγια ως τέτοιες

¹⁴⁴ Π. Δαγτόγλου, Διοικητικό Δικονομικό Δίκαιο, όπ.π., αριθ. περιθ. 510.

¹⁴⁵ Σ. Κρυστάλλης, Τα ένδικα μέσα κατά την πειθαρχική διαδικασία του Υπαλληλικού Κώδικα, όπ.π., σ. 300 επ.

¹⁴⁶ Α. Τάχος, Δημόσιο-Υπαλληλικό Δίκαιο, όπ.π., σ. 208.

¹⁴⁷ Βλ. Α. Τάχος/Ι. Συμεωνίδης, Ερμηνεία Υπαλληλικού Κώδικα - ΕρμΥΚ, 2, όπ.π., σ. 1188, που διακρίνουν το πειθαρχικό δίκαιο σε ουσιαστικό και διαδικαστικό.

¹⁴⁸ Βλ. ενδεικτικά άρθρο 108 Υπαλληλικού Κώδικα.

¹⁴⁹ Π. Καποτάς/Ε. Τραυλού, Η εφαρμογή των υπερνομοθετικών

αρχές θα πρέπει θεωρούνται αυτές που συνάδουν με τη διοικητική φύση της πειθαρχικής διαδικασίας και ποινής και επιδιώκουν την τήρηση-επιβεβαίωση της υπηρεσιακής ευταξίας¹⁵⁰ στο πλαίσιο της δημόσιας υπηρεσίας, που αποτελεί και το βασικό θεμέλιο στο οποίο στηρίζεται το πειθαρχικό δίκαιο¹⁵¹. Έτσι, μολονότι οι οικονομικές διατάξεις που διέπουν την ποινική διαδικασία παρέχουν, χωρίς αμφιβολία, ευρύτερη προστασία¹⁵², σημαντικό μέρος των εγγυήσεων μιας δίκαιης δίκης μεταφέρεται και στο πεδίο της πειθαρχικής δίκης.

Έτσι, σύμφωνα με όσα θα εκτεθούν εκτενέστερα κατωτέρω, αν εξαιρεθούν οι πειθαρχικού χαρακτήρα διατάξεις των άρθρων 91 και 92 Συντ. που αφορούν στην άσκηση πειθαρχικής εξουσίας στους δικαστικούς λειτουργούς και τους δικαστικούς υπαλλήλους, καθώς και στους υπαλλήλους που διέπονται από το ίδιο υπηρεσιακό και πειθαρχικό καθεστώς με τους τελευταίους¹⁵³, η νομολογία τείνει να θεωρεί πλέον ότι η άσκηση πειθαρχικής εξουσίας επί υπαλλήλων που δεν είναι δικαστικοί ή εξομοιούμενοι με αυτούς, συνιστά έργο που εντάσσεται στη διοικητική λειτουργία. Ο χαρα-

ισχύος αρχών του ποινικού δίκαιου στην πειθαρχική διαδικασία, σε: constitutionalism.gr, σ. 1 επ.

¹⁵⁰ Βλ. Α. Τάχος/Ι. Συμεωνίδης, Ερμηνεία Υπαλληλικού Κώδικα - ΕρμΥΚ, 2, ό.π., σ. 1238. Βλ. και ΣτΕ 1094/2021, 2420/2017, 116/2004.

¹⁵¹ Βλ. και Α. Πασιατάς, Σχόλιο στη ΣτΕ 790/2014 7μ, Διδικ 2014, σ. 1341 επ.

¹⁵² Βλ. σχετ. G. Jèze, *Les Principes généraux du droit administratif*, 1904, σ. 58 επ.

¹⁵³ Άρθρο 92 παρ. 4 Συντ. σύμφωνα με την οποία «Οι υπάλληλοι των υποθηκοφυλακείων είναι δικαστικοί υπάλληλοι. Οι συμβολαιογράφοι και οι άμισθοι φύλακες υποθηκών και μεταγραφών είναι μόνιμοι εφόσον υπάρχουν οι σχετικές υπηρεσίες ή θέσεις. Οι διατάξεις της προηγούμενης παραγράφου έχουν αναλογική εφαρμογή και σε αυτούς».

κτής δε των πειθαρχικών αυτών συμβουλίων ως συλλογικών οργάνων της Διοικήσεως δεν μεταβάλλεται από το γεγονός ότι ορισμένα πειθαρχικά όργανα συγκροτούνται κατά πλειοψηφία¹⁵⁴ ή και αποκλειστικώς από δικαστικούς λειτουργούς¹⁵⁵.

Περαιτέρω, ως προς τον αριθμό των μελών των οργάνων που δεν έχουν δικαστικό χαρακτήρα και στα οποία επιτρέπεται η, κατ' εξαίρεση, συμμετοχή των τακτικών δικαστών, σύμφωνα με τη νομολογία του Συμβουλίου της Επικρατείας, από τη διάταξη του άρθρου 89 παρ. 2, που είναι, όπως αναφέρθηκε, στενώς ερμηνευτέα, συνάγεται ότι δεν επιτρέπεται η ανάθεση σε δικαστικό λειτουργό διοικητικών καθηκόντων μονομελούς οργάνου, ανεξαρτήτως του αν το όργανο αυτό έχει ή όχι πειθαρχικό, ελεγκτικό ή δικαιοδοτικό χαρακτήρα¹⁵⁶. Τούτο δε, σύμφωνα με το Δικαστήριο, διότι στην περίπτωση του μονομελούς οργάνου η σχετική ευθύνη προσωποποιείται σε μέγιστο βαθμό, με συνέπεια να υφίσταται κίνδυνος αμφισβητήσεως του κύρους του δικαστικού λειτουργού επί προσβολής ενώπιον δικαστηρίου των αποφάσεών του ως ασκούντος καθήκοντα μονομελούς διοικητικού οργάνου¹⁵⁷. Τυχόν διασταλτική ερμηνεία, σύμφωνα με τη νομολογία ή αναλογική εφαρμογή των σχετικών ρυθμίσεων, προκειμένου να υπαχθούν στο πεδίο εφαρμογής τους και τα μονομελή όργανα της Διοίκησης, θα αντέβαινε στην επιβεβλημένη στενή ερμηνεία του πλέγματος των

¹⁵⁴ ΣτΕ 1409/2018, 2109/2014, 1454/2005, πρβλ. ΣτΕ 1839/1978, 1653/1958 κ.ά.

¹⁵⁵ ΣτΕ 2011/2003 Ολ., ΔΦΟΡΝ 2004/72, ΕΔΚΑ 2003/818, Αρμ 2003/1502. Βλ. και παραπεμπτική ΣτΕ 821/2002.

¹⁵⁶ Με παραπομπή στο σημείο αυτό στα πρακτικά Ζ' Αναθεωρητικής Βουλής Ι' Περιόδου, Α' Συνόδου, Συνεδρ. ΡΛΒ', σ. 59.

¹⁵⁷ ΣτΕ 2980-2982/2010. Βλ. και ΑΔΣΔΔ 33/2012, ΠΕ 113/2017, ΔΠρΤριπ 65/2013.

σχετικών διατάξεων, καθώς αφενός εισάγουν εξαιρετικό δίκαιο (πρβλ. αποφ. ΣτΕ 3503/2009 (Ολομ), 3962, 1985, 1669/2010, 1881, 989/2007, ΕΑ 173/2010 κ.ά.), που απαιτεί την ομοιόμορφη και υπό το φως του Συντάγματος ερμηνεία των σχετικών νομικών εννοιών και αφετέρου θεσπίζουν δίκαιο αυστηρό, που αφορά στη συγκρότηση οργάνων του Κράτους και, ως εκ τούτου, θα πρέπει να εμπεδώνεται ασφάλεια δικαίου κατά την ερμηνεία και εφαρμογή του οικείου κανονιστικού πλαισίου¹⁵⁸.

Σε πολύ πρόσφατη απόφασή του¹⁵⁹, το Δικαστήριο βρίσκει την ευκαιρία να επαναλάβει τη θέση του και αναζητώντας το κανονιστικό νόημα της εφαρμοστέας συνταγματικής διάταξης με συνδυασμένη χρήση των διαθέσιμων μεθόδων ερμηνείας, διευρύνει τη σχετική αιτιολογική βάση. Όπως τονίζεται χαρακτηριστικά από τη γραμματική, ιστορική, συστηματική και τελολογική ερμηνεία των διατάξεων του άρθρου 89 Συντ., και ιδίως της παραγράφου 2 αυτού, συνάγεται ότι δεν είναι επιτρεπτή η ανάθεση σε δικαστικό λειτουργό καθηκόντων μονομελούς διοικητικού οργάνου. Τούτο προκύπτει, πρώτον, από το γράμμα της παραγράφου 2 του άρθρου 89, η οποία αναφέρεται σε «συμμετοχή» σε συμβούλια ή επιτροπές, προϋποθέτει δηλαδή συλλογικά όργανα της Διοίκησης. Όπου το Σύνταγμα, άλλωστε, αναφέρεται σε «συμβούλια» ή «επιτροπές» εννοεί συλλογικά όργανα (βλ. ιδίως άρθρα 16 παρ. 6, 47 παρ. 1, 68 ιδίως παρ. 3, 70 ιδίως παρ. 5, 71, 72 παρ. 3 και 4, 81 παρ. 1, 82 παρ. 4, 90 παρ. 1, 91 παρ. 2 και 3, 92 παρ. 3, 102 παρ. 4, 103 παρ. 4), τα οποία αντιδιαστέλλει προς τα «μονοπρόσωπα όργανα» (άρθρο 56 παρ. 1). Περαιτέρω, υπέρ της ερμηνευτικής αυτής εκδοχής θεωρεί το Δικαστήριο ότι συνηγορεί και η ιστορική ερμηνεία της διάταξης (σκ. 14). Τούτο δε καθώς, όπως

¹⁵⁸ 180/2011 ΕΣ ΠΡΑΞΗ, Τμ. Ι.

¹⁵⁹ ΣτΕ 881/2024.

υπενθυμίζεται, ένας βουλευτής της μειοψηφίας¹⁶⁰ επεσήμανε, χωρίς να αντικρουσθεί, ότι στις προβλεπόμενες από το Σύνταγμα περιπτώσεις, επιτρέπεται η άσκηση διοικητικών καθηκόντων από τον δικαστή «συλλογικώς», ήτοι ως μέλους συλλογικού οργάνου, και όχι ατομικώς (σκ 13). Συνεπώς, το Δικαστήριο συμπεραίνει ότι εφόσον δεν αντικρούσθηκαν οι επισημάνσεις του συγκεκριμένου βουλευτή, με βάση την ιστορική μέθοδο ερμηνείας προκύπτει ότι δεν επιτρέπεται η άσκηση καθηκόντων μονομελούς διοικητικού οργάνου από δικαστικό λειτουργό. Στο ίδιο συμπέρασμα άγει, τρίτον, όπως επισημαίνεται στην απόφαση και η συστηματική (λογική) ερμηνεία της διάταξης, η οποία, ως εισάγουσα εξαίρεση από τον θεσπιζόμενο με το άρθρο 89 γενικό κανόνα της απαγόρευσης της άσκησης διοικητικών καθηκόντων από δικαστικό λειτουργό, πρέπει να ερμηνεύεται στενά (πρβλ. ΣτΕ 3503/2009 Ολ., 852/2016). Τέλος, επισημαίνει το Δικαστήριο ότι εφόσον σκοπός των εισαχθεισών με την αναθεώρηση του έτους 2001 ρυθμίσεων του άρθρου 89 του Συντάγματος είναι η διαφύλαξη του κύρους των δικαστικών λειτουργών που μπορεί να τεθεί σε αμφισβήτηση όταν ο δικαστής εντάσσεται έστω και περιστασιακά στην εκτελεστική λειτουργία του Κράτους, τυχόν αντίθετη ερμηνεία της παραγράφου 2 του άρθρου 89, κατά την οποία το Σύνταγμα δεν διακρίνει μεταξύ των μονομελών και των συλλογικών οργάνων από την άποψη που ενδιαφέρει εν προκειμένω, δεν θα ήταν σύμφωνη με τον κατά τα ανωτέρω σκοπό της συνταγματικής διάταξης. Τούτο δε διότι κίνδυνος αμφισβήτησης του κύρους του δικαστικού λειτουργού υφίσταται πολλώ μάλλον στην περίπτωση του συ-

¹⁶⁰ Με παραπομπή στο σημείο αυτό στα Πρακτικά Συνεδριάσεων της Επιτροπής Αναθεώρησης του Συντάγματος, 11 Οκτωβρίου 2000, σ. 466, και στα Πρακτικά Ολομέλειας της Βουλής της 7ης Μαρτίου 2001, σ. 597 και 640.

γκροτούμενου από δικαστικό λειτουργό μονομελούς διοικητικού οργάνου (ΣτΕ 2981/2010, 2982/2010, βλ. και ΑΔΣΔΔ 33/2012, ΠΕ 113/2017). Το γεγονός δε ότι οι διατάξεις του αστικού, ποινικού και διοικητικού δικονομικού δικαίου προβλέπουν την άσκηση δικαιοδοτικού έργου όχι μόνον από πολυμελή αλλά και από μονομελή δικαστήρια, είναι άμοιρο επιρροής εν προκειμένω, διότι ο κίνδυνος αμφισβήτησης του κύρους του δικαστικού λειτουργού, τον οποίο επεδίωξε να αποτρέψει η συνταγματική αναθεώρηση του έτους 2001, μπορεί να προκύψει από την «ανάμιξη του στα διοικητικά έργα [η οποία] δημιουργεί αφορμές να υφίσταται κριτική, δίκαια ή άδικη, κριτική πάντως υποσκάπτουσα το κύρος του»¹⁶¹ και όχι όταν ο δικαστικός λειτουργός ασκεί το κύριο έργο του έστω και ως μονομελές δικαιοδοτικό όργανο. Δεν είναι δε επιτυχής, εν προκειμένω, ούτε η απόπειρα ερμηνείας της κρίσιμης συνταγματικής διάταξης με επιχειρήματα που αντλούνται από την κοινή νομοθεσία (τις διατάξεις περί διοικητικών οργάνων που ασκούν αρμοδιότητες δικαιοδοτικού χαρακτήρα στον χώρο του αθλητισμού). Τέλος, υπογραμμίζει το Δικαστήριο, η κατά το άρθρο 89 παρ. 2 του Συντάγματος συμμετοχή δικαστικών λειτουργών σε συμβούλια ή επιτροπές που ασκούν αρμοδιότητες πειθαρχικού, ελεγκτικού και δικαιοδοτικού χαρακτήρα και σε νομοπαρασκευαστικές επιτροπές διακρίνεται σαφώς από την άσκηση αρμοδιοτήτων διοικητικής φύσης από τα πολιτικά ή διοικητικά δικαστήρια, κατά το άρθρο 94 παρ. 4 του Συντάγματος. Τούτο δε, καθώς στην πρώτη περίπτωση οι δικαστικοί λειτουργοί ενεργούν ως όργανα της εκτελεστικής λειτουργίας, ενώ στη δεύτερη περίπτωση το πολιτικό ή διοικητικό δικαστήριο δρα ως «δικαστήριο», σύμφωνα με

¹⁶¹ Με παραπομπή στο σημείο αυτό στη σχετική συζήτηση στη συνεδρίαση της Ολομέλειας της Ε' Αναθεωρητικής Βουλής, Συνεδρίαση ΠΑ', 10 Μαΐου 1975, σελ. 655.

τους οικείους γενικούς ή ειδικούς δικονομικούς κανόνες, οι οποίοι δεν αποκλείεται, κατά τα προεκτεθέντα, να αναθέτουν τη σχετική αρμοδιότητα σε μονομελή δικαιοδοτικά όργανα¹⁶².

Κατά την άποψη όμως της μειοψηφίας, ναι μεν, κατά το γράμμα της, η διάταξη της παρ. 2 του άρθρου 89 Συντ. αναφέρεται σε συλλογικά όργανα, είναι, όμως, ανεκτή, κατά τις ανωτέρω συνταγματικές διατάξεις, εφόσον τούτο επιβάλλεται από λόγους σχετιζόμενους προς την ανάγκη ορθολογικής οργανώσεως και αποτελεσματικής λειτουργίας της σχετικής υπηρεσίας, δεδομένου ότι με την άσκηση των σχετικών καθηκόντων από μονομελή όργανα επιτυγχάνεται η ταχύτερη διεκπεραίωση των υποθέσεων που εκκρεμούν και η άσκηση καθηκόντων πειθαρχικού, ελεγκτικού ή δικαιοδοτικού χαρακτήρα από δικαστικούς λειτουργούς, που ενεργούν ως μονομελή όργανα. Δεν διακυβεύεται δε από

¹⁶² Την άποψη αυτή επικύρωσε το ΣτΕ με την πολύ πρόσφατη απόφαση της Ολομέλειάς του, ενώπιον της οποίας παρέπεμψε το ζήτημα η ΣτΕ 881/2024. Το Δικαστήριο απαντώντας στο υποβληθέν σε αυτό ερώτημα έκρινε (με μειοψηφία 12 μελών) ότι το άρθρο 89 παρ. 2 του Συντάγματος δεν επιτρέπει την ανάθεση σε δικαστικό λειτουργό καθηκόντων μονομελούς διοικητικού οργάνου, έστω και αν αυτό ασκεί αρμοδιότητες πειθαρχικού, ελεγκτικού ή δικαιοδοτικού χαρακτήρα. Βλ. σχετική ανακοίνωση του Προέδρου του Συμβουλίου της Επικρατείας σύμφωνα με το άρθρο 34 παρ. 8 του π.δ. 18/1989 σε: <https://www.adjustice.gr/webcenter/portal/ste/pageste/epikairotitia/anakoinwseis-proedrou?centerWidth=65%25&contentID=SNEWS-TEMPLATE1733235534945&leftWidth=0%25&rightWidth=35%25&showFooter=false&showHeader=true&_adf.ctrl-state= goejgzjay_279&_afrLoop=1285745300671257#!%40%40%3F_afrLoop%3D1285745300671257%26centerWidth%3D65%2525%26contentID%3DSNEWS-TEMPLATE1733235534945%26leftWidth%3D0%2525%26rightWidth%3D35%2525%26showFooter%3Dfalse%26showHeader%3Dtrue%26_adf.ctrl-state%3Dhc8agfl9i_49>.

το γεγονός αυτό και μόνο η δικαστική ανεξαρτησία ή το κύρος των δικαστικών λειτουργιών ή της δικαιοσύνης, δεδομένου, άλλωστε, ότι και κατά την άσκηση των κύριων δικαιοδοτικών καθηκόντων τους, οι δικαστές δρουν είτε σε μονομελείς είτε σε πολυμελείς σχηματισμούς, συμφώνως προς τα προβλεπόμενα από τις οικείες δικονομικές διατάξεις, αναλόγως της σπουδαιότητας των κρινομένων υποθέσεων ή της ανάγκης ταχύτερης και αποτελεσματικότερης εκτελέσεως του δικαστικού έργου (ΣτΕ 881/2024, σκ. 15).

Αντιτείνεται επίσης ότι τα επιχειρήματα της νομολογίας δεν είναι ιδιαίτερα πειστικά, αφού στον χώρο της δικαιοσύνης υπάρχουν και λειτουργούν πολλά μονοπρόσωπα δικαστικά όργανα, των οποίων η ευθύνη προσωποποιείται καθημερινά και διαρκώς «σε μέγιστο βαθμό» (εισαγγελείς, ανακριτές, μονομελή δικαστήρια), τα οποία βλέπουν αντιστοίχως τις προτάσεις και τις αποφάσεις τους να ανατρέπονται, όχι μόνο σε πολύ μεταγενέστερο χρόνο από ανώτερα δικαστήρια, αλλά σε πολύ λίγο χρόνο στην περίπτωση του ανακριτή από το αρμόδιο δικαστικό συμβούλιο ή αμέσως –στην περίπτωση του εισαγγελέα– από το δικαστήριο όπου παρίσταται, το οποίο, όπως δύναται, αρκετά συχνά δεν δέχεται την πρότασή του, χωρίς να παραβλάπτεται το κύρος όλων αυτών των δικαστικών λειτουργιών ούτε και ποτέ κανείς έχει θέσει σοβαρά τέτοιο ζήτημα. Συνεπώς, κατά την άποψη αυτή ο συνταγματικός νομοθέτης δεν είχε κανένα δικαιολογητικό λόγο να θεωρήσει ασυμβίβαστη την κατά νόμο ανάθεση σε δικαστές διοικητικών καθηκόντων μονομελούς οργάνου, που έχει πειθαρχικό, ελεγκτικό ή δικαιοδοτικό χαρακτήρα. Αντιθέτως, αφού επέτρεψε τη συμμετοχή δικαστικού λειτουργού σε τέτοιου χαρακτήρα συλλογικά διοικητικά όργανα, όπου η δικαστική του αμεροληψία και ευθυκρισία μπορεί να νοθευθεί από τη σύμπραξη στη συναπόφαση ή ακόμα να παραμεριστεί από την πλειοψηφία των λοιπών

υπαλλήλων-μελών του οργάνου, που έχουν διαφορετική νοοτροπία, ποικίλα κριτήρια και οφείλουν ιεραρχική υποταγή, πολύ περισσότερο και για την ταυτότητα του νομοθετικού λόγου ηθέλησε την κατά νόμο ανάθεση σε δικαστή καθηκόντων μονομελούς πειθαρχικού ή ελεγκτικού ή δικαιοδοτικού χαρακτήρα οργάνου, ακριβώς επειδή δι' αυτού η δικαστική αμεροληψία και ευθυκρισία θα εκφραστεί απολύτως ανόθευτη και ανεπηρέαστη¹⁶³.

Δεν χωρεί αμφιβολία ότι ορθά η νομολογία αναζητεί το κανονιστικό νόημα της εφαρμοστέας διάταξης του άρθρου 89 παρ. 2 Συντ. με συνδυασμένη χρήση των διαθέσιμων μεθόδων ερμηνείας. Πράγματι, η γραμματική μέθοδος ερμηνείας δεν μπορεί να αποτελεί την αρχή και το τέλος της ερμηνείας του δικαίου¹⁶⁴. Τα επιχειρήματα της νομολογίας έχουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον, καθώς ασχέτως της αιτιολογίας της ερμηνείας του άρθρου 89 παρ. 2 Συντ., αναδεικνύουν τη σημασία της συνταγματικής υποχρέωσης της αιτιολογίας των δικαστικών αποφάσεων και την εφαρμογή της γενικής αρχής της σύγχρονης έννομης τάξης, από την οποία απορρέει ένα αίτημα και μια υποχρέωση αντίστοιχα αιτιολογημένης εφαρμογής του δικαίου από τα συντεταγμένα όργανα του Κράτους¹⁶⁵. Αν εξαιρέσει όμως κανείς τη γραμματική ερμηνευτική προσέγγιση της ως άνω παρ. 2 του άρθρου 89 είναι εξαιρετικά αμφίβολο αν το Δικαστήριο έχει διαγνώσει επακριβώς τον νομοθετικό σκοπό της κρίσιμης ρύθμισης.

Πράγματι, όπως προκύπτει από το γράμμα της παρ. 2 του άρθρου 89 Συντ. οι δικαστικοί λειτουργοί, κατ' εξαίρεση της γενικής

¹⁶³ ΓΝΜΔ 2/2022, ΕΙΣΑΠ Γ. Σκιαδαρέση, ΝΟΜΟΣ.

¹⁶⁴ Βλ. χαρακτηριστικά Δ. Κόρσος, Δημοσιονομικόν Δίκαιον, τεύχος β', Αθήνα, 1981, σ. 23 επ. Βλ. επίσης Κ. Σταμάτης, Η θεμελίωση των νομικών κρίσεων, 8η έκδ., 2009, σ. 437.

¹⁶⁵ Κ. Σταμάτης, Η θεμελίωση των νομικών κρίσεων, όπ.π., σ. 316.

απαγόρευσης, μπορούν «να μετέχουν σε συμβούλια ή επιτροπές που ασκούν αρμοδιότητες πειθαρχικού, ελεγκτικού ή δικαιοδοτικού χαρακτήρα». Συνάγεται λοιπόν σαφώς ότι ο εν ενεργεία δικαστής μπορεί να συμμετέχει σε όργανα αυτού του είδους μόνο όταν πρόκειται για συμβούλια ή επιτροπές, δηλαδή για συλλογικά και όχι μονοπρόσωπα όργανα. Συνάγεται όμως επίσης σαφώς, ότι σύμφωνα με όσα αναφέρθηκαν ανωτέρω και με βάση τα πορίσματα της ελληνικής, αλλά και της διεθνούς θεωρίας και νομολογίας προφανής σκοπός και στόχος της απόλυτης ή μερικής απαγόρευσης άσκησης διοικητικών αρμοδιοτήτων είναι η αποφυγή περισπασμών στην άσκηση του δικαιοδοτικού τους έργου, καθώς και η ενίσχυση της λειτουργικής, αλλά και της προσωπικής ανεξαρτησίας τους. Από καμία μέθοδο ερμηνείας όμως μπορεί να συναχθεί η, κατά τα ανωτέρω, άποψη που υιοθετεί το Ανώτατο Διοικητικό Δικαστήριο, σύμφωνα με την οποία σκοπός των εισαχθεισών με την αναθέωση του έτους 2001 ρυθμίσεων του άρθρου 89 Συντ. είναι η διαφύλαξη του κύρους των δικαστικού λειτουργού στις περιπτώσεις που ο τελευταίος λειτουργεί ως μονομελές διοικητικό όργανο.

Η άσκηση της δικαστικής εν γένει εξουσίας είναι ιδιαίτερα περίπλοκο φαινόμενο, καθώς στο πεδίο άσκησης της εκτός από τη συλλογική λειτουργία διασταυρώνονται και συνυπάρχουν σημαντικά πλεονεκτήματα, αλλά και σημαντικοί κίνδυνοι για τους προσωπικούς φορείς των δικαστικών οργάνων. Αναμφίβολα, στοιχείο της πολυπλοκότητας αυτής αποτελεί και η ανάθεση εξωδικαστικών κρατικών καθηκόντων σε εν ενεργεία δικαστικούς λειτουργούς, η οποία επηρεάζει σε σημαντικό βαθμό την αποτελεσματικότητα και την εν γένει ουσιαστική λειτουργία της δικαστικής εξουσίας.

Προδήλως, όμως, επηρεάζει παράλληλα και συνδέεται άμεσα με το κύρος και τη φήμη των δικαστών σε προσωπικό επίπεδο

δο. Η επίδραση δε αυτή, η οποία σχετίζεται και με τη συλλογική φήμη του δικαστικού σώματος στο σύνολό του, δεν είναι μονοσήμαντη. Όπως γίνεται δεκτό η επίμαχη εξωδικαστική ανάθεση μπορεί καταρχάς να υπονομεύσει το κύρος και τη φήμη των δικαστών, όχι μόνο σε προσωπικό, αλλά και σε συλλογικό επίπεδο, καθώς θεωρείται πιθανό να επηρεάζει αρνητικά και τη συλλογική φήμη του δικαστικού σώματος και να υπονομεύει την ακεραιότητά του¹⁶⁶. Παράλληλα, όμως, δεν αμφισβητείται ότι μπορεί να επηρεάζει θετικά, να οικοδομεί και να ενισχύει το κύρος και τη φήμη τόσο σε ατομικό όσο και σε συλλογικό επίπεδο, που μπορεί να εκτείνονται όχι μόνο στον χώρο της νομικής κοινότητας, αλλά και στο συνολικό κοινωνικό περιβάλλον. Πράγματι, μέσα από την εξωδικαστική απασχόληση και την ποιότητα του έργου του, ο δικαστής μπορεί κάλλιστα να ενισχύσει το κύρος και να καλλιεργήσει τη φήμη του¹⁶⁷, επιδεικνύοντας αρετές που δεν είχε την ευκαιρία να ξεδιπλώσει στον στενό δικαστικό χώρο.

Οι όποιοι κίνδυνοι όμως αμφισβήτησης του κύρους και της φήμης των δικαστικών λειτουργών που μπορεί να προκύψουν από τη συμμετοχή τους σε διοικητικά όργανα δύσκολα μπορεί να γίνει δεκτό ότι συνδέονται με τον χαρακτήρα των οργάνων αυτών ως μονοπρόσωπων ή συλλογικών. Θα ήταν εξάλλου οξύμωρο, αν όχι υποτιμητικό, εάν γινόταν δεκτό ότι ο σύγχρονος δικαστικός λειτουργός μπορεί να αντεπεξέλθει ποιοτικά στον ρόλο του ως μέλους συλλογικού διοικητικού οργάνου, ενώ ως μονοπρόσωπο

¹⁶⁶ *Mistretta v. United States*, 488 U.S. 361, 404 (1989). Βλ. σχετ. Ν. Garoupa/T. Ginsburg, “Judicial Roles in Nonjudicial Functions”, όπ.π., σ. 760 επ.

¹⁶⁷ Ν. Garoupa/T. Ginsburg, “Judicial Roles in Nonjudicial Functions”, όπ.π., σ. 762 επ.

διοικητικό όργανο είναι εκτεθειμένο σε κινδύνους για το κύρος και τη φήμη του. Το κύρος ενός δικαστικού λειτουργού αποτελεί αναμφίβολα συνάρτηση και συνδυασμό πολλαπλών παραγόντων. Είναι προφανές ότι ο δικαστής δεν μπορεί να αρκείται στο αντικειμενικό κύρος με το οποίο περιβάλλεται από την ίδια τη φύση του λειτουργημάτων του. Το κύρος αυτό μπορεί να αποτελεί σημαντικό στοιχείο, αλλά δεν μπορεί, εν τέλει, να συνοδεύει τον δικαστή έως το τέλος του δικαστικού του βίου, αν παράλληλα δεν διαθέτει τα κρίσιμα χαρακτηριστικά της επάρκειας, της ακεραιότητας και της επιμέλειας. Είναι προφανές ότι όταν διαθέτει τις αρετές αυτές μπορεί να αντεπεξέλθει επιτυχώς και στο δικαστικό και στο τυχόν διοικητικό έργο που αναλαμβάνει, ασχέτως αν το τελευταίο το ασκεί ως μονοπρόσωπο ή συλλογικό όργανο. Είναι προφανές ότι η διαφορά μεταξύ των δύο αυτών μορφών διοικητικού οργάνου δεν σχετίζεται με ποιοτικά, αλλά με αμιγώς ποσοτικά χαρακτηριστικά. Ο χρόνος απασχόλησης του δικαστή στην περίπτωση του συλλογικού διοικητικού οργάνου είναι προφανώς λιγότερος, αφού ο σχετικός φόρτος εργασίας επιμερίζεται μεταξύ των μελών του. Αντιθέτως, στην περίπτωση του μονοπρόσωπου διοικητικού οργάνου, τα καθήκοντα είναι εξ αντικειμένου πιο απαιτητικά και προφανώς χρειάζεται περισσότερος χρόνος για την άσκησή τους από έναν και μόνο δικαστή. Τούτο δε καθώς το σύνολο του σχετικού διοικητικού έργου πρέπει να παραχθεί από ένα και μόνο πρόσωπο.

Από την ιστορική και τελολογική ερμηνεία της παρ. 2 του άρθρου 89 Συντ., προκύπτει ότι η ratio legis των περιορισμών στην άσκηση διοικητικού έργου από τους δικαστές έγκειται στην απερίσπαστη και αποτελεσματική άσκηση των δικαστικών καθηκόντων, που είναι και η βασική αποστολή τους. Τον σκοπό αυτό διαπιστώνει κανείς και από τη συγκριτική μελέτη της σχετικής διδασκαλίας και νομολογίας σχετικά με τους νομοθετικούς περιορισμούς που

υφίστανται ως προς την άσκηση διοικητικού έργου από εν ενεργεία δικαστικούς λειτουργούς¹⁶⁸.

Εφόσον ο σκοπός του περιορισμού συμμετοχής των δικαστών σε διοικητικά όργανα είναι πρωτίστως η αποφυγή περισπασμών στην άσκηση του δικαιοδοτικού τους έργου, είναι προφανές ότι η διάκριση μεταξύ μονοπρόσωπων και συλλογικών οργάνων σχετίζεται με τη λογική και το δεδομένο ότι σε ένα μονοπρόσωπο διοικητικό όργανο ο δικαστής πρέπει να φέρει σε πέρας το σύνολο του σχετικού έργου. Αντιθέτως, είναι προφανές ότι στην περίπτωση των συλλογικών οργάνων, ο σχετικός φόρτος επιμερίζεται, με αποτέλεσμα να είναι εξ αντικειμένου μειωμένος.

Εξάλλου η τελολογική ερμηνεία συνίσταται στην έρευνα του σκοπού, τον οποίο ο κανόνας δικαίου στοχεύει (*ratio legis*) και η συναγωγή συμπερασμάτων για το νόημα του κανόνα, με βάση τον προσφορότερο τρόπο εξυπηρέτησεως του σκοπού αυτού¹⁶⁹. Όπως δε προσφυώς σημειώνεται, ο σκοπός του νόμου συνίσταται στους λόγους που δικαιολογούν με τον καλύτερο δυνατό τρόπο το ρυθμιστικό περιεχόμενο του νόμου¹⁷⁰. Η ερμηνεία του νόμου είναι ορθή, όταν ακριβώς, πριν απ' όλα, αναδεικνύει το περιεχόμενο αυτό με τη στερεότερη δυνατή επιχειρηματολογική στήριξη, σε συνδυασμό με τις καθ' ύλην συντρέχουσες γενικές αρχές της έννομης τάξης. Η ανασυγκρότηση της *ratio legis* γίνεται με βάση σκοπούς που θα όφειλε να επιδιώκει ένας έλλογος νομοθέτης¹⁷¹.

¹⁶⁸ Βλ. σχετ. Η. Ρ. Lee (ed.), *Judiciaries in Comparative Perspective*, όπ.π., σ. 493.

¹⁶⁹ Βλ. Ι. Σπυριδάκης, *Γενικές Αρχές Αστικού Δικαίου*, 3η έκδ., 2022, σ. 91.

¹⁷⁰ Π. Σούρλας, *Justi atque injusti scientia*. Μία εισαγωγή στην επιστήμη του δικαίου, 1995, σ. 179.

¹⁷¹ Π. Σούρλας, *Justi atque injusti scientia*, όπ.π., σ. 183, Κ. Σταμάτης, *Η θεμελίωση των νομικών κρίσεων*, 8η έκδ., 2009, σ. 437.

2.2.2. Η συμμετοχή σε όργανα ελεγκτικού χαρακτήρα

Ελεγκτικός θεωρείται ο χαρακτήρας ενός οργάνου όταν η αρμοδιότητά του συνάπτεται εν γένει με θέματα οικονομικού ή δημοσιονομικού περιεχομένου και έχει ως αντικείμενο την άσκηση οικονομικού ή δημοσιονομικού ελέγχου¹⁷², όπως σαφώς προκύπτει από τις διατάξεις των άρθρων 98 παρ. 1 που αφορά στις αρμοδιότητες του Ελεγκτικού Συνεδρίου και 29 παρ. 2 του Συντάγματος, η οποία αναφέρεται στο όργανο, το οποίο ελέγχει τις εκλογικές δαπάνες των κομμάτων και των υποψηφίων βουλευτών¹⁷³. Με άλλα λόγια ελεγκτική θα πρέπει να θεωρείται μια αρμοδιότητα όταν συνάπτεται με έλεγχο οικονομικής διαχείρισης και δραστηριότητας. Έτσι, το αντικείμενο του ελέγχου στη δημόσια διαχείριση μπορεί να είναι κάθε πράξη καταγραφής εσόδου ή διενέργειας εξόδου, διαπίστευσης απαιτήσεως ή οφειλής, δηλαδή γενικώς κάθε πράξη μεταβολής περιουσιακής κατάστασης¹⁷⁴.

Όπως σημειώνεται ειδικότερα, τα είδη του ελέγχου εντάσσονται σε τρεις ευρύτερες κατηγορίες. Στην πρώτη κατηγορία κατατάσσεται ο έλεγχος που σχετίζεται με την τήρηση του συνολικού κανονιστικού πλαισίου νομιμότητας που διέπει τις πράξεις οικονομικής διαχείρισης. Στην επόμενη κατηγορία εντάσσεται ο έλεγχος που αφορά στην ορθή οικονομική διαχείριση, την αποφυγή ή τον, κατά το δυνατό, περιορισμό της σπατάλης, την αποδοτικότερη και ποιοτικότερη στο μέτρο του δυνατού χρησιμοποίηση

¹⁷² Βλ. εκτενώς Ι. Σαρμάς, Καλύτερο Κράτος. Η σπατάλη, η διαφθορά και ο σύγχρονος δημοσιονομικός έλεγχος, 2006, σ. 35 επ.

¹⁷³ ΣτΕ 3037/2015, 3503/2009, 99 και 137/2015. Βλ. και Π. Καποτάς, Παρατηρήσεις στις αποφάσεις ΣτΕ 137/2015 και ΣτΕ 99/2015, σε: Περιβάλλον και Δίκαιο, τ. 1, 2015, σ. 50 επ.

¹⁷⁴ Ι. Σαρμάς, Καλύτερο Κράτος. Η σπατάλη, η διαφθορά και ο σύγχρονος δημοσιονομικός έλεγχος, ό.π., σ. 35.

των διατιθέμενων μέσων. Τέλος, η τρίτη κατηγορία περιλαμβάνει τον έλεγχο που συνάπτεται με την ακρίβεια των σχετικών πράξεων, την ορθότητα της καταγραφής τους και την ειλικρίνεια της παρεχόμενης ως προς αυτές ενημέρωσης¹⁷⁵. Με λίγα λόγια αντικείμενο της ελεγκτικής αρμοδιότητας είναι ο έλεγχος της εν γένει νομιμότητας και κανονικότητας των πράξεων οικονομικού και δημοσιονομικού χαρακτήρα.

Κατ' άλλην πάντως ειδικότερη γνώμη, ελεγκτικό θα πρέπει να θεωρείται κάθε όργανο που είναι αρμόδιο να ελέγχει τη νομιμότητα συγκεκριμένων πράξεων ορισμένων οργάνων μετά από άσκηση τυπικής διοικητικής προσφυγής, δηλαδή προσφυγής, της οποίας η άσκηση προβλέπεται από ειδική διάταξη νόμου¹⁷⁶. Η άποψη αυτή δεν φαίνεται ιδιαίτερα πειστική, καθόσον η άσκηση οιασδήποτε διοικητικής προσφυγής έχει ως αντικείμενο τον έλεγχο νομιμότητας ή και ουσίας (στην περίπτωση της ενδικοφανούς προσφυγής) της προσβαλλόμενης πράξης και όχι τον, κατά τα ανωτέρω, οικονομικό ή δημοσιονομικό έλεγχο. Είναι δε προφανές ότι υπό την έννοια αυτή θα έπρεπε να θεωρούνται ελεγκτικά όλα τα διοικητικά όργανα που έχουν αρμοδιότητα να εξετάζουν τυπικές διοικητικές προσφυγές. Με βάση δε το συγκεκριμένο κριτήριο και είδος ελέγχου, ευλόγως θα έπρεπε να θεωρούνται ελεγκτικά και τα διοικητικά εκείνα όργανα που διενεργούν έλεγχο νομιμότητας είτε μετά από άσκηση άτυπων διοικητικών προσφυγών είτε και αυτεπαγγέλτως. Είναι προφανές ότι η αποδοχή μιας τέτοιας άποψης θα είχε ως αποτέλεσμα να λογίζονται ως ελεγκτικά τα περισσότερα διοικητικά όργανα και να θεωρείται ως σύμφωνη με το Σύνταγμα η συμμετοχή σε αυτά τακτικών δικαστών. Μια τέτοια

¹⁷⁵ Ι. Σαρμάς, Καλύτερο Κράτος. Η σπατάλη, η διαφθορά και ο σύγχρονος δημοσιονομικός έλεγχος, ό.π., σ. 45.

¹⁷⁶ Βλ. άποψη μειοψηφίας στη ΣτΕ 3503/2009.

όμως προσέγγιση θα είχε ως αποτέλεσμα την αναίρεση στην πράξη του περιορισμού που εισήγαγε ο αναθεωρητικός νομοθέτης του 2001 σχετικά με την ανάθεση διοικητικών έργων στους εν ενεργεία δικαστές και την κατ' ουσία επάνοδο στο προγενέστερο καθεστώς.

2.2.3. Η συμμετοχή σε όργανα δικαιοδοτικού χαρακτήρα

2.2.3.1. Το πρόβλημα

Η προσπάθεια του σύγχρονου δημοκρατικού Κράτους να ανταποκριθεί στις αυξανόμενες απαιτήσεις για αποτελεσματικότερη, ορθολογικότερη και ουδετεροποιημένη, κατά τον δυνατόν, λειτουργία σε ειδικούς και ευαίσθητους τομείς της δραστηριότητάς του, ευλόγως οδήγησε στην αναζήτηση και την υιοθέτηση νέων οργανωτικών μορφών και φορέων στο πεδίο της Διοίκησης με σκοπό την περαιτέρω θεσμική θωράκιση της αντικειμενικότητάς τους.

Στο πνεύμα αυτό παραδοσιακές μορφές οργάνων της εκτελεστικής εξουσίας αντικαθίστανται από νέα θεσμικά και οργανωτικά σχήματα, τα οποία κρίνεται σκόπιμο να εξοπλισθούν με πρόσθετες και αυξημένες εγγυήσεις ανεξαρτησίας, διαφάνειας και αμεροληψίας. Η ίδρυση τέτοιου είδους ιδιόμορφων κρατικών οργάνων δεν στοχεύει μόνο την έκδοση, κατά το δυνατόν, πιο δίκαιης απόφασης, τόσο από άποψη διαδικασίας όσο και από άποψη περιεχομένου, αλλά και την αποτελεσματικότερη άσκηση των συνταγματικών δικαιωμάτων. Αυτονόητη δε θεωρείται η νομοθετική πρακτική, που ακολουθείται, όχι μόνο σε εθνικό, αλλά και σε διεθνές επίπεδο, σύμφωνα με την οποία τα όργανα αυτά στελεχώνονται, κατά κανόνα, από πρόσωπα που διαθέτουν ειδικές γνώσεις και κύρος, καθώς και τακτικούς δικαστές που, σύμφωνα με τα όσα ήδη αναφέρθηκαν, παρέχουν εκτός άλλων, κατά τεκμήριο, περισσότερα εχέγγυα ανεξαρτησίας, αντικειμενικότητας και αμεροληψίας.

Έτσι, η συνύπαρξη αυτή τακτικών δικαστών με διοικητικούς υπαλλήλους και λειτουργούς, εκτός του ότι συνιστά τυπικά μια υποχώρηση της αυστηρής διάκρισης των εξουσιών, διαμορφώνει ουσιαστικά ένα νέο και ιδιάζον πεδίο κρατικής δραστηριότητας. Η θωράκιση δε των οργάνων αυτών με εγγυήσεις ανεξαρτησίας και αμεροληψίας αυτονόητα δημιουργεί νέου τύπου όργανα, τα οποία να μην ανήκουν τυπικώς στη δικαστική οργάνωση του Κράτους, αλλά εμφανίζουν άλλοτε περισσότερο και άλλοτε λιγότερο δικαιοδοτικά χαρακτηριστικά και στοιχεία που προσιδιάζουν σε δικαστική διαδικασία και κρίση. Με τον τρόπο όμως αυτό, κρατικά συλλογικά όργανα στα οποία συμμετέχουν ακόμη και κατά πλειοψηφία τακτικοί δικαστές εμφανίζονται να ασκούν διοικητικές αρμοδιότητες και όργανα στα οποία συμμετέχουν διοικητικοί υπάλληλοι ή λειτουργοί φαίνεται, να «δικαιοδοτούν»¹⁷⁷. Τα εν λόγω όργανα και οι σχετικές αποφάσεις τους, ασχέτως του νομοθετικού χαρακτηρισμού τους, δημιουργούν μια γκρίζα ζώνη ιδιότυπης κρατικής λειτουργίας με αποτέλεσμα να κατατάσσονται από τη νομολογία άλλοτε στον χώρο της εκτελεστικής και άλλοτε στον χώρο της δικαιοδοτικής λειτουργίας.

Όπως ήδη έχει επανειλημμένα αναφερθεί η διάκριση των εξουσιών αποτελεί τον θεμέλιο λίθο του κράτους δικαίου. Η διάκριση των εξουσιών, εκτός άλλων, συνιστά οργανωτική αρχή με βάση την οποία η μία και ενιαία κρατική εξουσία επιμερίζεται σε τρεις διαφορετικούς πόλους. Η τριχοτόμηση όλων των κρατικών εξουσιών και η κατανομή τους μεταξύ των τριών λειτουργιών δεν γίνεται αυθαίρετα, τυχαία και αποσπασματικά. Αντιθέτως γίνεται με κριτήρια ορθολογικά και με βάση συγκεκριμένους κανόνες, οι οποίοι συγκροτούν ένα πολύ αυστηρό πλαίσιο και σύστημα οργά-

¹⁷⁷ Βλ. H.W.R. Wade, Quasi- Judicial and its Background, The Cambridge Law Journal 1949, σ. 216 επ. (219).

νων, αρμοδιοτήτων και διαδικασιών που στοχεύουν όχι την κατάτμηση, τη διάσπαση και την αναίρεση της ενότητας της έννομης τάξης, αλλά την ορθολογικότερη, αποδοτικότερη και δημοκρατικότερη λειτουργία των κρατικών οργάνων και τη διασφάλιση της αποτελεσματικής έννομης προστασίας των ιδιωτών.

Εξάλλου, σημειώνεται χαρακτηριστικά, η Πολιτεία δεν υφίσταται και δεν λειτουργεί με «εξουσίες» και «δυνάμεις» που ως αντίπαλες μεταξύ τους αλληλοεξουδετερώνονται με απλό στόχο την επίτευξη μιας εν τέλει ισορροπίας. Αντιθέτως, απαρτίζεται από όργανα και εξουσίες που συλλειτουργούν και συναρμόζονται αρμονικά¹⁷⁸. Κάθε νομική πράξη των τριών διακριτών μεταξύ τους κρατικών εξουσιών έχει το δικό της αυτοτελές κύρος, ξεχωριστή και διαφορετική «νομική αξία», δηλαδή περιεχόμενο, υφή, έννομες συνέπειες και ισχύ¹⁷⁹. Με άλλα λόγια κάθε κρατική πράξη εμφανίζει συγκεκριμένα τυπικά και ουσιαστικά χαρακτηριστικά με βάση τα οποία κατατάσσεται καταρχάς σε μια από τις τρεις κρατικές λειτουργίες και στη συνέχεια καταλαμβάνει μια θέση στη συγκεκριμένη και ιεραρχικά διαρθρωμένη μορφή κρατικής λειτουργίας. Ο διαφορισμός των κρατικών λειτουργιών, δηλαδή ο ορισμός και η διάκρισή τους έχει απόλυτο χαρακτήρα. Τούτο σημαίνει ότι ο διαφορισμός αυτός όχι μόνο επιτρέπει, αλλά επιβάλλει την κατάταξη κάθε πράξης κρατικού οργάνου σε μία και μόνη κρατική λειτουργία¹⁸⁰. Η κατάταξη αυτή είναι προφανές ότι, εκτός των πολύ σοβαρών ζητημάτων δικαστικής προστασίας που θέτει,

¹⁷⁸ Ν. Ν. Σαρίπολος, *Ελληνικόν Συνταγματικόν Δίκαιον*, Τόμος Β', 1912, σ. 2.

¹⁷⁹ Βλ. Δ. Δημούλης, *Η διάκριση των λειτουργιών ως συνταγματικός κανόνας*, 2002, σ. 110, με παραπομπή σε: F. Bassi, *Il principio della separazione dei poteri (evoluzione problematica)*, RTDP 1965, σ. 76.

¹⁸⁰ Δ. Δημούλης, *Η διάκριση των λειτουργιών ως συνταγματικός κανό-*

έχει καθοριστική σημασία για τη νομιμότητα συγκρότησης ενός συγκεκριμένου συλλογικού οργάνου. Τούτο δε διότι εάν ένα όργανο θεωρηθεί ότι δεν έχει δικαιοδοτικό χαρακτήρα, αυτομάτως, σύμφωνα με τα όσα έχουν αναφερθεί ανωτέρω, θα πρέπει να θεωρείται παράνομη η συμμετοχή τακτικού δικαστή στη σύνθεσή του σύμφωνα με την παρ. 2 του άρθρου 89 Συντ., εφόσον διαπιστωθεί παράλληλα ότι δεν πρόκειται ούτε για διοικητικό όργανο πειθαρχικού ή ελεγκτικού χαρακτήρα.

Όπως θα καταδειχθεί κατωτέρω, η διαμόρφωση και η χρήση ασφαλών κριτηρίων για τη διάκριση μεταξύ δικαιοδοτικών και διοικητικών οργάνων ούτε ήταν ούτε είναι και μάλλον ποτέ δεν πρόκειται να καταστεί εύκολη υπόθεση. Η συνταγματική έννοια του «δικαιοδοτικού οργάνου» παρά τη δεδομένη ιστορικότητά της και την καθοριστική σημασία της για το δικαιοδοτικό, αλλά και το εν γένει νομικό σύστημα εξακολουθεί να διατηρεί τις πολλαπλές ιδιαιτερότητες του περιεχομένου της και την έντονη και διαχρονική απροσδιοριστία του. Οι δυσχέρειες σαφούς εξειδίκευσης της έννοιας αυτής φαίνεται να απορρέουν πρωτίστως από την έντονη σημασιολογική και κανονιστική πυκνότητά της, αποδεικνύοντας ότι όσο πιο καθοριστική είναι η σημασία ορισμένων νομικών εννοιών, τόσο λιγότερο σαφές είναι μοιραία το εννοιολογικό τους περιεχόμενο¹⁸¹.

Οι δυσχέρειες αυτές είναι έκδηλες είτε όταν αναζητούνται ορισμοί για την εφαρμογή και την ερμηνεία της έννοιας του «δικαιο-

νας, όπ.π., σ. 111, Α. Μανιτάκης, Η διάκριση των εξουσιών ως οργανωτική βάση του κράτους ή ως πολιτική αρχή, όπ.π.

¹⁸¹ Β. Barraud, *Théories du droit et pluralisme juridique*, Tome I, *Les théories dogmatiques du droit et la fragilité du pluralisme juridique*, 2016, σ. 13 με παραπομπή σε: Ch. Atias, «Restaurer le droit du contrat», D. 1998, σ. 137.

δοτικού οργάνου» είτε όταν επιχειρείται η αναζήτηση και υιοθέτηση ασφαλών, σαφών και σταθερών κριτηρίων για την ανίχνευση και την οριοθέτηση του εννοιολογικού εύρους του περιεχομένου της. Διαπιστώνεται δε διαχρονικώς ότι ακόμη και τα κλασικά και παραδοσιακά ερμηνευτικά μέσα και κριτήρια διάκρισης μεταξύ δικαστικής και εκτελεστικής εξουσίας ελάχιστη βοήθεια μπορούν να προσφέρουν προς την κατεύθυνση αυτή¹⁸².

Όπως ήδη έχει αναφερθεί πάντως, οι εξαιρέσεις της παρ. 2 του άρθρου 89 Συντ. απαριθμούνται εξαντλητικά και ευλόγως θεωρούνται στενώς ερμηνευτέες. Συνεπώς, η επιβαλλόμενη ερμηνευτική στενότητα καταλαμβάνει και την έννοια του δικαιοδοτικού οργάνου για την οποία κάνει, μεταξύ άλλων, λόγο η εν λόγω διάταξη. Η νομολογία επαναλαμβάνει σταθερά ότι τυχόν διασταλτική ερμηνεία ή αναλογική εφαρμογή του συγκεκριμένου κανονιστικού πλαισίου και σε άλλες προσομοιάζουσες κατηγορίες θα αντέβαινε στην επιβεβλημένη στενή ερμηνεία του. Τούτο δε διότι, αφενός εισάγεται με αυτές εξαιρετικό δίκαιο¹⁸³, που απαιτεί την ομοιόμορφη και υπό το φως του Συντάγματος ερμηνεία των σχετικών νομικών εννοιών και αφετέρου θεσπίζουν δίκαιο αυστηρό, που αφορά στη συγκρότηση οργάνων του Κράτους και, ως εκ τούτου, θα πρέπει να εμπεδώνεται ασφάλεια δικαίου κατά την ερμηνεία και εφαρμογή του οικείου κανονιστικού πλαισίου¹⁸⁴.

Με αφορμή πάντως την ερμηνεία του όρου «δικαιοδοτικό όργανο», αλλά και όλων των επίμαχων εξαιρέσεων που επιτρέπουν τη συμμετοχή δικαστικών λειτουργών σε συλλογικά κρατικά όρ-

¹⁸² Βλ. και H.W.R. Wade, *Quasi-Judicial and its Background*, όπ.π., σ. 220.

¹⁸³ Πρβλ. ΣτΕ 3503/2009 (Ολομ), 3962, 1985, 1669/2010, 1881, 989/2007, ΕΑ 173/2010 κ.ά.

¹⁸⁴ 180/2011 ΕΣ ΠΡΑΞΗ, Τμ. Ι.

γανα ελεγκτικού, πειθαρχικού και δικαιοδοτικού χαρακτήρα, η νομολογία έχει διατυπώσει ορισμένες βασικές αρχές που πρέπει να εφαρμόζονται σε κάθε σχετικό ερμηνευτικό εγχείρημα.

Παρά ταύτα όμως, από την παράθεση των θέσεων που ακολουθεί, προκύπτει ότι είναι εξαιρετικά αμφίβολο το αν η νομολογία τις τηρεί με συνέπεια.

2.2.3.2. Οι θέσεις της νομολογίας

Παρά την κατάργηση των ειδικών δικαστηρίων από το Σύνταγμα του 1975 και την ολοκλήρωση της δικαιοδοσίας των τακτικών διοικητικών δικαστηρίων με τις διατάξεις του ν. 1406/1983, εξακολουθούν να παραμένουν έντονες ασάφειες και διχογνωμίες ως προς τον ακριβή νομικό χαρακτήρα και τη φύση πολυάριθμων κρατικών συμβουλίων και επιτροπών, που συγκροτούνται είτε αποκλειστικά είτε κατά πλειοψηφία είτε εν μέρει από εν ενεργεία δικαστικούς λειτουργούς¹⁸⁵.

Η διαχρονική σοβαρή δυσχέρεια διαμόρφωσης και υιοθέτησης σαφών, ασφαλών και σταθερών κριτηρίων για τον χαρακτηρισμό ενός οργάνου ως δικαιοδοτικού¹⁸⁶ εξακολουθεί να υφίσταται, σε έντονο μάλιστα βαθμό, και έρχεται να επιβεβαιωθεί από τις σχετικές νομολογιακές θέσεις, που διακρίνονται από έντονη ασυνέπεια και μεταβλητότητα. Προσθέτως δε, η βαρύτητα και η σπουδαιότητα ακόμη και των εν λόγω ασαφών κριτηρίων παραλλάσσει, κατά περίπτωση, με αποτέλεσμα η νομολογία αντί να διευκολύνει την προσπάθεια ακριβέστερης σύλληψης της επίμαχης έννοιας,

¹⁸⁵ Βλ. και Ε. Πρεβεδούρου, Η έννοια του δικαστικού οργάνου στην πρόσφατη νομολογία του Συμβουλίου της Επικρατείας και του Δικαστηρίου των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, ΕΔΔΔ 2009, σ. 287 επ. (289).

¹⁸⁶ Βλ. και Ε. Πρεβεδούρου, Η έννοια του δικαστικού οργάνου, όπ.π., σ. 287.

να την δυσχεραίνει ακόμη περισσότερο. Έτσι, χωρίς ιδιαίτερη αιτιολογία, άλλοτε εφαρμόζεται οργανικό και άλλοτε λειτουργικό κριτήριο, ενώ σε ορισμένες περιπτώσεις η νομολογία καταφεύγει στην ταυτόχρονη εφαρμογή και των δύο κριτηρίων.

2.2.3.2.1. Πράξεις συλλογικών οργάνων που συγκροτούνται από τακτικούς δικαστές και αφορούν σε προσωπικό που το έργο του συνάπτεται με τη λειτουργία της δικαιοσύνης

Συνεπή εφαρμογή του οργανικού κριτηρίου συναντούμε στις περιπτώσεις των πράξεων που εκδίδονται στο πλαίσιο των αρμοδιοτήτων, οι οποίες προβλέπονται από τις διατάξεις των άρθρων 90 έως 92 του Συντάγματος από συλλογικά όργανα που συγκροτούνται αποκλειστικά από δικαστικούς λειτουργούς. Στο πλαίσιο αυτό οι αποφάσεις των δικαστικών συμβουλίων που αποφαινόμενται ως προς την υπηρεσιακή κατάσταση και την πειθαρχική ευθύνη δικαστικών λειτουργών¹⁸⁷ σύμφωνα με τη ρητή πρόβλεψη του άρθρου 90 παρ. 6 και 91 παρ. 4 Συντ. δεν προσβάλλονται με ένδικο βοήθημα στο Συμβούλιο της Επικρατείας¹⁸⁸.

¹⁸⁷ Άρθρα 90 και 91 Συντ.

¹⁸⁸ Σύμφωνα όμως με τη νομολογία το προεδρικό διάταγμα που εκδίδεται ύστερα από πρόταση του Υπουργικού Συμβουλίου κατά την παρ. 5 του άρθρου 90 του Συντάγματος με το οποίο διενεργούνται οι προαγωγές στις θέσεις του προέδρου και του αντιπροέδρου του Συμβουλίου της Επικρατείας, του Αρείου Πάγου και του Ελεγκτικού Συνεδρίου προσβάλλεται παραδεκτός. Ειδικότερα σύμφωνα με το Ανώτατο Διοικητικό Δικαστήριο δεν εμπίπτουν στο απαράδεκτο και εξετάζονται κατ' ουσίαν μόνον λόγοι ακυρώσεως που αμφισβητούν τη συνδρομή όρου ή περιορισμού που τίθεται ευθέως από τη διάταξη της παραγράφου 5 του άρθρου 90 του Συντάγματος. Αντιθέτως, δεν είναι παραδεκτοί λόγοι ακυρώσεως, αναγόμενοι σε παράβαση όρων ή περιορισμών που τίθενται από τον κοινό νομοθέτη με τον νόμο που προβλέπει η διάταξη αυτή.

Αυστηρά προσηλωμένη στην εφαρμογή του οργανικού κριτηρίου είναι η νομολογία και στις περιπτώσεις που συλλογικά όργανα, τα οποία συγκροτούνται είτε αποκλειστικά είτε κατά πλειοψηφία από δικαστικούς λειτουργούς ασκούν τις αρμοδιότητες που προβλέπονται στις διατάξεις του άρθρου 92 του Συντάγματος. Πρόκειται για αποφάσεις που εκδίδονται με βάση τις ρυθμίσεις, οι οποίες διέπουν το υπηρεσιακό καθεστώς και το πειθαρχικό πλαίσιο του προσωπικού που υπάγεται σε αυτό. Σε ορισμένες όμως περιπτώσεις, εκτός από το οργανικό κριτήριο, γίνεται παράλληλη επίκληση και ενός ιδιόμορφου χαρακτήρα στοιχείου. Το στοιχείο αυτό σχετίζεται με την ιδιότητα και ειδικότερα με το ποιοτικό περιεχόμενο του έργου, των αρμοδιοτήτων και της αποστολής του συγκεκριμένου προσωπικού στο οποίο αφορούν οι σχετικές πράξεις. Έτσι, παράλληλα με το οργανικό κριτήριο που συνάπτεται με τη φύση του αποφασίζοντος οργάνου, ιδιαίτερη σημασία αποδίδεται στο κατά πόσον οι κρίσιμες πράξεις των συγκεκριμένων συλλογικών οργάνων αφορούν σε υπαλλήλους ή λειτουργούς, οι οποίοι συμβάλλουν στο έργο των δικαστηρίων και υπόκεινται στην εποπτεία των δικαστικών αρχών.

Μια πρώτη δέσμη αποφάσεων αφορά σε πράξεις που εκδίδονται στο πλαίσιο άσκησης πειθαρχικής εξουσίας στους δικαστικούς λειτουργούς, οι οποίες κατά περιεχόμενο είναι μεν διοικητικής φύσεως, συνάπτονται όμως στενά με τη διοίκηση της δικαιοσύνης και την εύρυθμη λειτουργία της. Οι αποφάσεις αυτές εκδίδονται με βάση το σχετικό με την πειθαρχική ευθύνη των δικαστικών λειτουργών οργανωτικό πλαίσιο, που προβλέπεται από τη διάταξη του άρθρου 91 Συντ.¹⁸⁹, η οποία αναθέτει την αρμοδι-

Βλ. σχετ. ΣτΕ 435, 1304/2019 Ολ., 2512/2016 Ολ., ΣτΕ 4356/1997 Ολ. Βλ. επίσης 292/1984 Ολ., 1274/1993 Ολ., 4751- 4752/1998, 1339/1988 κ.ά.

¹⁸⁹ Σύμφωνα με τη διάταξη αυτή «1. Η πειθαρχική εξουσία στους

όπτα άσκησης της πειθαρχικής εξουσίας σε όργανα που συγκροτούνται είτε κατά πλειοψηφία είτε αποκλειστικά από τακτικούς δικαστικούς λειτουργούς¹⁹⁰.

Σύμφωνα με την πάγια νομολογία του Συμβουλίου της Επικρατείας¹⁹¹, το Ανώτατο Πειθαρχικό Συμβούλιο, το οποίο συγκροτείται κατά πλειοψηφία από ανώτατους δικαστικούς λειτουργούς και ασκεί την πειθαρχική εξουσία στους δικαστικούς λειτουργούς από τον βαθμό του αρεοπαγίτη ή αντεισαγγελέα του Αρείου Πά-

δικαστικούς λειτουργούς, από το βαθμό του αρεοπαγίτη ή αντεισαγγελέα του Αρείου Πάγου και πάνω, ή στους αντίστοιχους με αυτούς, ασκείται από ανώτατο πειθαρχικό συμβούλιο, όπως νόμος ορίζει. Την πειθαρχική αγωγή εγείρει ο Υπουργός Δικαιοσύνης. 2. Το Ανώτατο Πειθαρχικό Συμβούλιο συγκροτείται από τον Πρόεδρο του Συμβουλίου της Επικρατείας, ως Πρόεδρό του, από δύο Αντιπροέδρους ή συμβούλους της Επικρατείας, δύο Αντιπροέδρους του Αρείου Πάγου ή αρεοπαγίτες, δύο Αντιπροέδρους ή συμβούλους του Ελεγκτικού Συνεδρίου και δύο τακτικούς καθηγητές νομικών μαθημάτων των νομικών σχολών των πανεπιστημίων της Χώρας, ως μέλη... 3. Η πειθαρχική εξουσία στους λοιπούς δικαστικούς λειτουργούς ασκείται σε πρώτο και δεύτερο βαθμό από συμβούλια που συγκροτούνται με κλήρωση από τακτικούς δικαστές, κατά τους ορισμούς του νόμου. Την πειθαρχική αγωγή εγείρει και ο Υπουργός της Δικαιοσύνης. 4. Οι κατά τις διατάξεις αυτού του άρθρου πειθαρχικές αποφάσεις δεν προσβάλλονται στο Συμβούλιο της Επικρατείας».

¹⁹⁰ Τα όργανα άσκησης πειθαρχικής δικαιοδοσίας σε δικαστικούς λειτουργούς και η συγκρότησή τους προβλέπονται στα άρθρα 113-115 του «Κώδικα Οργανισμού Δικαστηρίων και Κατάστασης Δικαστικών Λειτουργών» (ν. Νόμος 4938/2022, κωδικοποιημένος με τον 5123/2024). Ειδικότερα, σύμφωνα με το άρθρο 113 παρ. 1 του εν λόγω Κώδικα τα όργανα αυτά είναι τα δικαστήρια και τα πειθαρχικά συμβούλια. Βλ. σχετ. Ν. Κλαμαρής/Σ. Κουσουλής/Σ.-Σ. Πανταζόπουλος, Πολιτική Δικονομία, 5η έκδ., 2023, § 33, σ. 236 επ.

¹⁹¹ ΣτΕ 2128/2018.

γου και πάνω ή στους αντίστοιχους με αυτούς, καθώς και τα πειθαρχικά συμβούλια που ασκούν την πειθαρχική εξουσία στους λοιπούς δικαστικούς λειτουργούς, που συγκροτούνται μόνο από τακτικούς δικαστές, κατά τους ορισμούς του νόμου, αποτελούν όργανα, που εντάσσονται στη δικαστική και όχι τη διοικητική οργάνωση της πολιτείας. Τούτο δε ανεξαρτήτως του γεγονότος ότι η ασκούμενη από αυτά πειθαρχική αρμοδιότητα είναι μεν κατά περιεχόμενο διοικητικής φύσεως, συνάπτεται όμως στενά με τη διοίκηση της δικαιοσύνης και την εύρυθμη λειτουργία της. Συνεπώς, οι αποφάσεις των εν λόγω συμβουλίων, μολονότι, κατά περιεχόμενο και φύση, έχουν διοικητικό και όχι δικαιοδοτικό χαρακτήρα δεν υπόκεινται σε αίτηση ακυρώσεως ενώπιον του Συμβουλίου της Επικρατείας, όπως εξάλλου ρητώς ορίζεται στην παρ. 4 του άρθρου 91 Συντ.¹⁹² Περαιτέρω, το Δικαστήριο σημειώνει ότι, σύμφωνα με τα όσα έχουν κριθεί, όλες οι συνταγματικές διατάξεις είναι τυπικώς ισοδύναμες, με αποτέλεσμα καμία από αυτές να μην μπορεί να θεωρηθεί ανίσχυρη λόγω αντίθεσης προς άλλη συνταγματική διάταξη ή αρχή¹⁹³. Επομένως, δεν μπορεί να θεωρηθεί ανίσχυρη η διάταξη του άρθρου 91 παρ. 4 Συντ. λόγω αντίθεσης προς τη συνταγματική διάταξη του άρθρου 20 παρ. 1 με το οποίο κατοχυρώνεται το ατομικό δικαίωμα στην παροχή έννομης προστασίας από τα δικαστήρια.

Δικαστική θεωρείται επίσης από την πάγια νομολογία του Ανώτατου Διοικητικού Δικαστηρίου η φύση των υπηρεσιακών συμβουλίων των δικαστικών υπαλλήλων. Έτσι, σύμφωνα με την παραδοχή αυτή οι αποφάσεις των εν λόγω υπηρεσιακών συμβουλίων δεν

¹⁹² Με παραπομπή στο σημείο αυτό στις αποφάσεις ΣτΕ 3148, 1981/1976 Ολ., πρβλ. ΣτΕ 3034/2008 Ολ.

¹⁹³ Με παραπομπή στο σημείο αυτό στις ΣτΕ 4308/2015 Ολ., 292/1984 Ολ., ΑΕΔ 11/2003.

υπόκεινται σε προσφυγή ουσίας ή αίτηση ακυρώσεως και ως προς τη νομική τους φύση θεωρούνται δικαστικές και όχι διοικητικές. Την άποψη αυτή διατηρεί το Δικαστήριο και μετά από την αναθεώρηση της παρ. 3 του άρθρου 92 Συντ., όπως αυτή έχει διαμορφωθεί με το από 6.4.2001 Ψήφισμα της Ζ' Αναθεωρητικής Βουλής και ορίζει ότι «οι προαγωγές, τοποθετήσεις, μεταθέσεις, αποσπάσεις και μετατάξεις των δικαστικών υπαλλήλων ενεργούνται ύστερα από σύμφωνη γνώμη υπηρεσιακών συμβουλίων, που συγκροτούνται κατά πλειοψηφία από δικαστικούς λειτουργούς και δικαστικούς υπαλλήλους, όπως νόμος ορίζει. Η πειθαρχική εξουσία στους δικαστικούς υπαλλήλους ασκείται από τους ιεραρχικά προϊσταμένους τους δικαστές ή εισαγγελείς ή επιτρόπους ή υπαλλήλους, καθώς και από υπηρεσιακό συμβούλιο, όπως νόμος ορίζει. Κατά των αποφάσεων που αφορούν μεταβολές της υπηρεσιακής κατάστασης των δικαστικών υπαλλήλων, καθώς και κατά των πειθαρχικών αποφάσεων των υπηρεσιακών συμβουλίων επιτρέπεται προσφυγή, όπως νόμος ορίζει».

Σύμφωνα με το Δικαστήριο¹⁹⁴, από τις σχετικές διατάξεις προκύπτει καταρχάς ότι ούτε ο συντακτικός ούτε ο κοινός νομοθέτης προβλέπουν την άσκηση «υπαλληλικής προσφυγής», κατά των αποφάσεων που εκδίδονται από τα συμβούλια των δικαστικών υπαλλήλων, κατ' άρθρο 92 παρ. 3 του Συντ.¹⁹⁵. Οι δικαστικοί, άλλωστε, υπάλληλοι, όπως υπενθυμίζει το Δικαστήριο, δεν είναι διοικητικοί και, συνεπώς, δεν εφαρμόζονται σε αυτούς οι διατάξεις του άρθρου 103 Συντ.¹⁹⁶. Περαιτέρω, υπό οργανωτική άποψη σημειώνει το Δικαστήριο, τα υπηρεσιακά συμβούλια των δικαστικών υπαλλήλων του άρθρου 92 παρ. 3 του Συντάγματος

¹⁹⁴ ΣτΕ 1157/2020 σκ. 4.

¹⁹⁵ Με παραπομπή σε ΣτΕ εν Συμβουλίω 467/2015 και ΣτΕ 4756/1987.

¹⁹⁶ Παραπομπή στο σημείο αυτό σε ΣτΕ 2908/1986 Ολ. και εν Συμβουλίω 467/2015.

–που περιλαμβάνεται στο Τμήμα Ε' αυτού περί δικαστικής εξουσίας– εντάσσονται στη δικαστική και όχι τη διοικητική οργάνωση της πολιτείας, λειτουργούν στους κόλπους των ανώτατων δικαστηρίων και των εφετείων και αποτελούν δικαστικές και όχι διοικητικές αρχές. Ασκούν δε αρμοδιότητες που συνδέονται στενά με την εύρυθμη λειτουργία της δικαιοσύνης, δεδομένου ότι οι δικαστικοί υπάλληλοι συμβάλλουν ενεργώς στο δικαιοδοτικό έργο των δικαστηρίων, μεταξύ άλλων, με τη συμμετοχή τους στη συγκρότηση και στις συνεδριάσεις αυτών, καθώς και με τη σύνταξη των πρακτικών, των εκθέσεων, των πράξεων και των άλλων εγγράφων που απαιτεί ο νόμος για την πιστοποίηση των δικαστικών ενεργειών. Περαιτέρω, το Δικαστήριο τονίζει ότι η αντικατάσταση της παρ. 3 του άρθρου 92 του Συντάγματος με το από 6.4.2001 Ψήφισμα της Ζ' Αναθεωρητικής Βουλής και την πρόβλεψη ότι στα εν λόγω συμβούλια μετέχουν, ως μέλη, και δικαστικοί υπάλληλοι, ενώ μέχρι τότε συγκροτούνταν αποκλειστικά από δικαστικούς λειτουργούς δεν μεταβάλλει τη φύση των συμβουλίων αυτών ως δικαστικών αρχών. Τούτο δε, διότι με τη νέα συνταγματική διάταξη, η οποία θεσπίσθηκε προκειμένου να καταστεί αντιπροσωπευτικότερη η σύνθεση των συγκεκριμένων συμβουλίων, ορίζεται ρητώς ότι συγκροτούνται, κατά πλειοψηφία, από δικαστικούς λειτουργούς¹⁹⁷. Επομένως, ακόμη και αν το περιεχόμενο των αποφάσεων των υπηρεσιακών αυτών συμβουλίων αφορά σε θέματα διοικητικής φύσης, οι αποφάσεις τους –με τις οποίες τα τελευταία ασκούν ειδικότερα πειθαρχική εξουσία στους δικαστικούς υπαλλήλους–, ως πράξεις δικαστικών και όχι διοικητικών αρχών, δεν υπόκεινται, κατά το άρθρο 95 παρ. 1 περ. α' Συντ., σε αίτηση ακυρώ-

¹⁹⁷ Με παραπομπή στις σχετικές προπαρασκευαστικές εργασίες για την αναθεώρηση του Συντάγματος και ειδικότερα τα πρακτικά της Αναθεωρητικής Βουλής και την υπ' αριθ. 6/2000 γνωμοδότηση της Ολομέλειας του Συμβουλίου της Επικρατείας.

σεως. Η παρεχόμενη, εν προκειμένω, προστασία στους δικαστικούς υπαλλήλους, σε περίπτωση επιβολής πειθαρχικής ποινής, κρίνεται επαρκής από το Δικαστήριο, διότι με τις διατάξεις της παραγράφου 3 του άρθρου 92 Συντ. και των άρθρων 22, 23, 125, 126, 128 παρ. 2, 130 έως 133 του Κώδικα Δικαστικών Υπαλλήλων, όπως ισχύουν, προβλέπονται, ειδικώς για τους ως άνω υπαλλήλους, αυξημένες εγγυήσεις και μάλιστα έναντι των λοιπών υπαλλήλων του Κράτους. Τούτο δε, δεδομένου ότι παρέχεται σε αυτούς η δυνατότητα άσκησης κατά των αποφάσεων των πρωτοβάθμιων πειθαρχικών οργάνων (τόσο των μονομελών, όσο και των πειθαρχικών συμβουλίων που αποφαίνονται σε πρώτο βαθμό) προσφυγής («έφεσης») ενώπιον πειθαρχικών συμβουλίων, συγκροτούμενων κατά πλειοψηφία από δικαστικούς λειτουργούς, ενώπιον των οποίων οι θιγόμενοι δικαστικοί υπάλληλοι έχουν το δικαίωμα να παρίστανται αυτοπροσώπως ή με δικηγόρο, δυνάμενοι να υποβάλουν και υπομνήματα (πρβλ. ΣτΕ 1452/2019 7μ.¹⁹⁸, 3773/2011 Ολ., 320-322/2011 7μ., 3034/2008 Ολ.¹⁹⁹, εν συμβουλίω 467/2015).

¹⁹⁸ Με την απόφαση αυτή το Δικαστήριο έκρινε ότι οι Επίτροποι του Ελεγκτικού Συνεδρίου συμβάλλουν στην πραγμάτωση του ελεγκτικού έργου που έχει ανατεθεί από το άρθρο 98 παρ. 1 εδάφ. α' του Συντάγματος στο Ελεγκτικό Συνέδριο και, επομένως, οι συνταγματικές εγγυήσεις του άρθρου 92 του Συντάγματος επεκτείνονται και σ' αυτούς.

¹⁹⁹ Κατά την άποψη της μειοψηφίας στην εν λόγω απόφαση της Ολομέλειας του Δικαστηρίου, τα συγκεκριμένα υπηρεσιακά συμβούλια του άρθρου 92 παρ. 3 Συντ. δεν είναι δικαστήρια κατά την έννοια των συνταγματικών διατάξεων των άρθρων 20 παρ. 1, 87 παρ. 1 και 93, αλλά συλλογικά όργανα, ενταγμένα μεν στην οργάνωση των δικαστηρίων, που ασκούν όμως όχι δικαιοδοτικές, αλλά διοικητικής φύσεως αρμοδιότητες. Τούτο δε καθώς οι αγόμενες ενώπιόν τους υποθέσεις δεν συζητούνται δημόσια ούτε οι αποφάσεις τους δημοσιεύονται σε δημόσια συνεδρίαση και τα εν λόγω συμβούλια δεν συγκροτούνται

Στο ίδιο πλαίσιο κινείται η νομολογία, όταν καλείται να κρίνει ζητήματα υπηρεσιακής κατάστασης των συμβολαιογράφων. Γίνεται δεκτό ότι από τις διατάξεις του άρθρου 92 του Συντάγματος που έχουν ενταχθεί στο Τμήμα Ε' με τίτλο «Δικαστική εξουσία» και προβλέπουν ότι οι υπηρεσιακές μεταβολές των συμβολαιογράφων, οι οποίοι είναι «μόνιμοι» δημόσιοι λειτουργοί (παρ. 4), λαμβάνει χώρα από υπηρεσιακά συμβούλια, που συγκροτούνται κατά πλειοψηφία από δικαστικούς λειτουργούς. Από τις συγκεκριμένες συνταγματικές ρυθμίσεις, αλλά και από αυτές που θεσπίστηκαν από τον κοινό νομοθέτη προκύπτει ότι τα συγκεκριμένα συμβούλια δεν αποτελούν διοικητικές αρχές, προεχόντως λόγω της συνθέσεώς τους, αλλά και λόγω του ότι οι μεταβολές για τις οποίες αποφαίνονται αφορούν σε μόνιμους λειτουργούς, οι οποίοι συμβάλλουν στο έργο των δικαστηρίων και υπόκεινται στην εποπτεία των δικαστικών αρχών (χορήγηση αδείας απουσίας, επιθεώρηση από δικαστική αρχή, άσκηση πειθαρχικής εξουσίας από δικαστικά συμβούλια κ.λπ.). Επομένως, οι πράξεις των υπηρεσιακών αυτών συμβουλίων, ως μη προερχόμενες από διοικητικές αρχές, δεν υπόκεινται σε αίτηση ακυρώσεως²⁰⁰.

Αξίζει πάντως να σημειωθεί ότι σε προγενέστερη απόφασή

καθ' ολοκληρίαν από τακτικούς δικαστές. Συνεπώς, τα υπηρεσιακά αυτά συμβούλια δεν είναι δικαστήρια κατά την έννοια των διατάξεων των άρθρων 20 παρ. 1, 87 παρ. 1 και 93 Συντ., αλλά συλλογικά όργανα, ενταγμένα μεν στην οργάνωση των δικαστηρίων που ασκούν όμως όχι δικαιοδοτικές, αλλά διοικητικής φύσεως αρμοδιότητες και, κατά συνέπεια, οι εκδιδόμενες από τα όργανα αυτά αποφάσεις είναι εκτελεστές διοικητικές πράξεις κατά την έννοια του άρθρου 95 του Συντάγματος και μπορούν να προσβληθούν με αίτηση ακυρώσεως (ΣτΕ 189/2007 Ολ.).

²⁰⁰ ΣτΕ 2479/2010, 611/2009. Πρβλ. ΣτΕ 3034/2008 Ολ. και Πρακτικό Ολομέλειας σε συμβούλιο υπ' αριθμ. 6/2000, σ. 5 σε σχέση προς την επικείμενη αναθεώρηση του Συντάγματος και ειδικώς ως

του, που αφορούσε σε μετάθεση συμβολαιογράφου, το Ανώτατο Διοικητικό Δικαστήριο αρκέσθηκε στην επίκληση του οργανικού και μόνο κριτηρίου χωρίς να επεκταθεί στη σύνδεση του έργου των συμβολαιογράφων με την απονομή της δικαιοσύνης. Έτσι, κρίθηκε αρκετό το γεγονός ότι η προσβαλλόμενη πράξη προερχόταν από όργανο που εντάσσεται στο πλαίσιο της δικαστικής οργανώσεως της Πολιτείας (Συμβούλιο Εφετών) προκειμένου να θεωρηθεί ότι δεν συνιστά πράξη διοικητικής αρχής και, κατά συνέπεια, είναι απαράδεκτη η προσβολή της με αίτηση ακυρώσεως²⁰¹.

Παρόμοια είναι η θέση της νομολογίας και σε περίπτωση που εκδίδεται πράξη του αρμόδιου εισαγγελέα με την οποία αποφασίζεται η παράδοση αρχείου σε συμβολαιογράφο²⁰². Σύμφωνα με το Δικαστήριο, η εισαγγελική αρχή δεν αποτελεί διοικητική αρχή, αλλά, ως ανήκουσα από οργανική άποψη στη δικαστική εξουσία (άρθρα 87 και επ. του Συντ.) και παριστάμενη στα τακτικά δικαστήρια ως εκπρόσωπος του νόμου και της δημόσιας τάξης, είναι παράγοντας της δικαιοσύνης και συνιστά δικαστική αρχή²⁰³. Επομένως, ενόψει των σχετικών συνταγματικών, αλλά και των νομοθετικών διατάξεων που ισχύουν εν προκειμένω, η πράξη του αρμόδιου εισαγγελέα με την οποία αποφασίζεται η παράδοση αρχείου σε συμβολαιογράφο δεν υπόκειται σε αίτηση ακυρώσεως ενώπιον του Συμβουλίου της Επικρατείας, κατά το άρθρο 95 Συντ. Τούτο δε προεχόντως, λόγω του ότι προέρχεται από δικαστική αρχή, αλλά και λόγω του ότι αφορά σε συμβολαιογράφους, δηλαδή μονίμους λειτουργούς, οι οποίοι συμβάλλουν στο έργο

προς τον χαρακτήρα των δικαστικών συμβουλίων για τους δικαστικούς υπαλλήλους.

²⁰¹ ΣτΕ 1432/2004.

²⁰² ΣτΕ 2749/2010.

²⁰³ Με παραπομπή στη ΣτΕ 1160/1989 Ολ.

των δικαστηρίων και υπόκεινται στην εποπτεία των δικαστικών αρχών. Κατά τη γνώμη όμως της μειοψηφίας, στην περίπτωση κατά την οποία ο εισαγγελέας Πρωτοδικών αποφασίζει την παράδοση αρχείου σε ορισμένο συμβολαιογράφο, μετά από γνώμη του Διοικητικού Συμβουλίου του οικείου Συμβολαιογραφικού Συλλόγου, αποβλέποντας στην καλύτερη εξυπηρέτηση των πολιτών και εν γένει του γενικού συμφέροντος χωρίς παραλλήλως να παραβλέπει και τις επαγγελματικές συνθήκες υπό τις οποίες τελούν οι εποπτευόμενοι απ' αυτόν συμβολαιογράφοι, εντάσσεται στον διοικητικό μηχανισμό του Κράτους, διότι επιτελεί έργον συμφυές με την άσκηση Διοίκησης και όχι με την απονομή της Δικαιοσύνης (πρβλ. ΣτΕ 2011/2003 Ολ, 189/2007 Ολ.). Εξάλλου, οι συμβολαιογράφοι ασκούν μεν δημόσιο λειτουργήμα, υπό την έννοια ότι λόγω του εμπιστευτικού του χαρακτήρα και της από απόψεως δημόσιου συμφέροντος σπουδαιότητας αυτού υπόκεινται σε έντονη κανονιστική ρύθμιση από την πολιτεία, πλην, όμως, κατά την άσκηση των καθηκόντων τους δεν τελούν σε ιεραρχική εξάρτηση, αλλά διαθέτουν επαγγελματική ελευθερία, συνδέονται με τον πελάτη τους με σχέση εντολής, ευθύνονται προσωπικώς έναντι αυτού και αμείβονται με ιδιωτικές αμοιβές.

Στην ίδια κατεύθυνση κινείται η νομολογία και στις περιπτώσεις επιτροπών στις οποίες συμμετέχουν τακτικοί δικαστές, στο πλαίσιο διαγωνιστικών διαδικασιών για την πλήρωση κενών θέσεων συμβολαιογράφων²⁰⁴. Έτσι, έχει κριθεί ειδικότερα ότι επιτροπές που συγκροτούνται για τη διενέργεια διαγωνισμού αποκλειστικά από δικαστικούς λειτουργούς, μολονότι ασκούν αρμοδιότητα, η οποία είναι μεν, κατά περιεχόμενο, διοικητικής φύσεως, συνδέεται όμως στενά, ως εκ των αναφερομένων καθηκόντων των συμβολαιογράφων, προς την εύρυθμη λειτουργία της δικαιοσύνης. Συ-

²⁰⁴ ΣτΕ 2421/2018, 959/2015 Ολ., 195/2013 Ολ., 1539, 3185, 4150/2013, 2011/2003.

νεπώς, η συγκρότηση των επιτροπών του διαγωνισμού από δικαστικούς λειτουργούς δεν αντιβαίνει στις διατάξεις του άρθρου 89 παρ. 2 και 3 του Συντ., καθόσον πρόκειται για συλλογικά όργανα δικαιοδοτικού και όχι διοικητικού χαρακτήρα²⁰⁵.

Έτσι, ενώ από την ίδια της τη φύση η σχετική αρμοδιότητα συναγεται ότι συνιστά έργο καταφανώς διοικητικής φύσεως, αφού αφορά σε διαγωνιστική διαδικασία πρόσληψης συμβολαιογράφων, σύμφωνα με τη νομολογία, το γεγονός ότι η αποστολή του προσωπικού που θα προσληφθεί συνάπτεται με τη λειτουργία της δικαιοσύνης αρκεί για τον χαρακτηρισμό των οργάνων διενέργειας του διαγωνισμού ως δικαιοδοτικών και, συνεπώς, πρέπει να θεωρείται επιτρεπτή η συμμετοχή σε αυτά δικαστικών λειτουργών. Είναι προφανές εν προκειμένω ότι τον διοικητικό χαρακτήρα των επίμαχων πράξεων δεν μπορεί να μεταβάλει ακόμη και το γεγονός ότι τα συλλογικά αυτά όργανα συγκροτούνται από ενεργεία δικαστές. Τούτο δε καθόσον οι δικαστικοί λειτουργοί εν προκειμένω ασκούν καθήκοντα που από την ίδια τους τη φύση είναι διοικητικά, καθώς σχετίζονται με την πρόσληψη προσωπικού. Το γεγονός ότι το συγκεκριμένο προσωπικό που πρόκειται να προσληφθεί σχετίζεται με τη λειτουργία της δικαιοσύνης προφανώς δεν μπορεί να επηρεάσει και να μεταβάλει τον προδήλως διοικητικό χαρακτήρα των σχετικών πράξεων και των οργάνων που τις εκδίδουν. Η συγκεκριμένη όμως νομολογιακή κατασκευή οδηγεί

²⁰⁵ ΔΕφΑθ 2364/2014. Βλ. ΣτΕ 2502/2002 με την οποία κρίθηκε ότι η πράξη του Υπουργού Δικαιοσύνης με την οποία διενεργείται ο διορισμός των ειδικών αμίσθων υποθηκοφυλάκων εκδίδεται μετά από γνωμοδότηση του διοικητικού (υπηρεσιακού) συμβουλίου του Υπουργείου Δικαιοσύνης κατά τις διατάξεις του κωδ. δ/ματος της 19/23.7.1941 «περί κωδικοποίησης εις ενιαίον κείμενον των διατάξεων των Α.Ν. 434/1937 κ.λπ. περί οργανισμού των Υποθηκοφυλακείων του Κράτους», προσβάλλεται με αίτηση ακυρώσεως.

προσθέτως σε μια πρόδηλη δογματική παραδοξότητα: οι σχετικές πράξεις θεωρείται ότι προέρχονται μεν από δικαιοδοτικό όργανο, αλλά θεωρείται παραδεκτή η προσβολή τους με αίτηση ακυρώσεως. Προφανώς, η προσέγγιση των συγκεκριμένων επιτροπών ως «δικαιοδοτικών οργάνων» από τη νομολογία φαίνεται να επιδιώκει απλώς να δικαιολογήσει τη συμβατότητά τους με τις εξαιρέσεις της παρ. 2 του άρθρου 89 Συντ., αδιαφορώντας για τις αυτόθροες δικονομικές συνέπειες. Προδήλως εν προκειμένω, η νομολογία υιοθετεί μια ιδιότυπη έννοια του «δικαιοδοτικού οργάνου», η οποία είναι μεν προσαρμοσμένη στις ανάγκες δικαιολόγησης της συμμετοχής τακτικών δικαστών σε όργανα διαγωνιστικής διοικητικής διαδικασίας, αλλά παντελώς αποκομμένη από το δικονομικό μας σύστημα, τη βασική δογματική του και τα θεμελιώδη χαρακτηριστικά του.

Από τις νομολογιακές θέσεις που παρατέθηκαν συνάγονται δύο κρίσιμα συμπεράσματα. Καταρχάς παγιώνεται στη νομολογία η έννοια της «διοικητικής πράξης δικαστικής αρχής ενεργούσης στο πλαίσιο της διοικήσεως της δικαιοσύνης». Τούτο σημαίνει ότι οι πράξεις αυτές «δεν υπόκεινται σε δικαστικό έλεγχο με το ένδικο μέσο της αιτήσεως ακυρώσεως μολοντί αναφέρονται σε θέματα διοικητικής φύσεως, γιατί αποτελούν πράξεις δικαστικών αρχών»²⁰⁶. Κατά δεύτερον, εξακολουθεί να αποδίδεται από τη νομολογία ιδιαίτερη σημασία και να αναγνωρίζεται ξεχωριστή βαρύτητα στο οργανικό κριτήριο. Σύμφωνα με το κριτήριο αυτό, που αποτελεί άμεση αντανάκλαση και τυπική επιρροή της οργανικής διάκρισης των κρατικών εξουσιών²⁰⁷, το γεγονός και μόνο ότι ένα

²⁰⁶ Βλ. και Ε. Πρεβεδούρου, Η έννοια του δικαστικού οργάνου στην πρόσφατη νομολογία του Συμβουλίου της Επικρατείας και του Δικαστηρίου των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, όπ.π., σ. 290 επ.

²⁰⁷ Βλ. και Ε. Δαρζέντας, Αι λειτουργικά διοικητικά πράξεις, ΕΔΔΔ 1978, σ. 20., Ι. Συμεωνίδης, Η φύση των πράξεων των νομικών προ-

όργανο συγκροτείται από δικαστικούς λειτουργούς είναι αρκετό για τον χαρακτηρισμό του ως δικαιοδοτικού. Αρκεί, συνεπώς, η άμεση σύνδεση της κρίσιμης πράξης προς το όργανο, που την παρήγαγε και την εξέδωσε.

Θα πρέπει όμως να σημειωθεί ότι δεν πρόκειται για μια απλή και συνήθη τυπική εφαρμογή του οργανικού κριτηρίου. Πρόκειται για συνδυασμένη εφαρμογή του οργανικού κριτηρίου με στοιχεία που συνάπτονται με το περιεχόμενο της σχετικής πράξης. Αυτό που εξετάζεται όμως από το Δικαστήριο δεν είναι τα λειτουργικά στοιχεία και το ουσιαστικό περιεχόμενο της κρίσιμης πράξης. Αντ' αυτών λαμβάνεται υπόψη το τυπικό στοιχείο της ιδιότητας των αποδεκτών της κρίσιμης πράξης, αυτών δηλαδή στους οποίους αφορούν οι συνέπειές της. Τούτο σημαίνει ότι, όπως θα εκτεθεί αμέσως κατωτέρω, πράξεις που εκδίδονται από όργανα που συγκροτούνται με τον ίδιο τρόπο και έχουν το ίδιο λειτουργικά περιεχόμενο, αν αφορούν σε πρόσωπα, που δεν συνάπτονται με τη λειτουργία της δικαιοσύνης, δεν μπορούν να θεωρηθούν ότι εκδίδονται από όργανο δικαστικής αρχής. Επομένως, δεν πρόκειται ουσιαστικά για συνδυασμένη εφαρμογή οργανικού και λειτουργικού κριτηρίου, αλλά για ταυτόχρονη εφαρμογή του οργανικού κριτηρίου και ενός άλλου οργανικού στοιχείου της εκδιδόμενης πράξης, το οποίο συνάπτεται με την ιδιότητα του αποδέκτη της και τη σχέση που θεωρείται ότι έχει με την απονομή της δικαιοσύνης.

Η εμμονή της νομολογίας στη συγκεκριμένη θέση συνιστά μια άμεση και σαφή παραδοχή ότι σε ό,τι αφορά το προσωπικό που συνδέεται έστω και έμμεσα με τη λειτουργία της δικαιοσύνης δεν

σώπων ιδιωτικού δικαίου του δημοσίου τομέα, 1991, σ. 67 επ. Για τα «οργανικά» γνωρίσματα της δικαιοδοτικής λειτουργίας βλ. ενδεικτικά Ν. Μπουρόπουλος, Η έννοια της δικαιοδοτικής λειτουργίας, 1951, σ. 78 επ.

ρυθμίζονται ποτέ διοικητικής φύσεως ζητήματα, καθώς όλες οι πράξεις που αφορούν στον διορισμό και την υπηρεσιακή του κατάσταση είναι δικαιοδοτικού χαρακτήρα.

2.2.3.2.2. Πράξεις συλλογικών οργάνων που συγκροτούνται από τακτικούς δικαστές και αφορούν σε προσωπικό που το έργο του δεν συνάπτεται με τη λειτουργία της δικαιοσύνης

Εν αντιθέσει προς τα ανωτέρω, σε μια ιδιάζουσα απόκλιση από το οργανικό κριτήριο προχωρά η νομολογία, όταν οι πράξεις συλλογικών οργάνων που συγκροτούνται ακόμη και αποκλειστικά από τακτικούς δικαστές αφορούν σε προσωπικό, που το έργο του δεν συνάπτεται με τη λειτουργία της δικαιοσύνης. Έτσι, έχει κριθεί²⁰⁸ ότι τα πειθαρχικά συμβούλια, που ασκούν την πειθαρχική δικαιοδοσία επί των μονίμων υπαλλήλων των καταστημάτων κράτησης, θεωρούνται ενταγμένα οργανωτικά στον διοικητικό μηχανισμό του Κράτους, καθόσον οι συγκεκριμένοι υπάλληλοι επιτελούν σωφρονιστικό έργο, που είναι όμως συμφυές με τη διοίκηση και όχι με την απονομή της δικαιοσύνης. Είναι δε αδιάφορο για τη νομολογία το γεγονός ότι η συγκρότηση των συμβουλίων αυτών γίνεται αποκλειστικώς από δικαστικούς λειτουργούς, καθότι δεν μεταβάλλει τον χαρακτήρα τους ως συλλογικών οργάνων της Διοίκησης. Τούτο δε διότι ο χαρακτήρας αυτός προκύπτει ευθέως από τη διοικητική φύση της εξουσίας των πειθαρχικών συμβουλίων, τα οποία εκδικάζουν πειθαρχικά αδικήματα διοικητικών και όχι δικαστικών υπαλλήλων.

Κατά τη γνώμη όμως ισχυρής μειοψηφίας και το έργο της συγκεκριμένης κατηγορίας υπαλλήλων συνάπτεται με την απονομή της δικαιοσύνης. Συνεπώς, τα ανωτέρω πειθαρχικά συμβούλια, συγκροτούμενα από δικαστικούς λειτουργούς, που ασκούν την

²⁰⁸ ΣτΕ 2011/2003 Ολ.

κατά το νόμο πειθαρχική αρμοδιότητα, η οποία είναι μεν κατά περιεχόμενο διοικητικής φύσεως, αλλά το αντικείμενό της δεν παύει να συνδέεται στενά, ως εκ του ασκουμένου από το μόνιμο προσωπικό των καταστημάτων κράτησης σωφρονιστικού έργου, με την εύρυθμη λειτουργία της δικαιοσύνης. Συνδεόμενα δε ειδικότερα με την εκτέλεση των επιβληθεισών από τα ποινικά δικαστήρια ποινών, θα πρέπει να θεωρούνται εντεταγμένα στο πλαίσιο της δικαστικής και όχι της διοικητικής οργάνωσης του Κράτους. Επομένως, αν και τα συγκεκριμένα συμβούλια δεν είναι όργανα δικαιοδοτικά, οι αποφάσεις τους αποτελούν αποφάσεις δικαστικής και όχι διοικητικής αρχής και, ως εκ τούτου, δεν προσβάλλονται με προσφυγή ουσίας ή αίτηση ακυρώσεως ενώπιον του Συμβουλίου της Επικρατείας. Η παραδοχή δε αυτή δεν είναι αντίθετη προς τα οριζόμενα στο άρθρο 103 παρ. 4 και 95 παρ. 1 του Συντάγματος, διότι με την εκδίκαση σε δεύτερο και τελευταίο βαθμό των πειθαρχικών αδικημάτων των μονίμων υπαλλήλων των καταστημάτων κράτησης από τα προαναφερθέντα πειθαρχικά συμβούλια, παρέχεται στους τελευταίους ισοδύναμη προστασία προς την προβλεπόμενη από τα προαναφερθέντα άρθρα του Συντάγματος. Τούτο δε καθόσον, οι υπάλληλοι αυτοί κρίνονται από πειθαρχικά όργανα αποτελούμενα από τακτικούς δικαστές, οι οποίοι απολαύουν προσωπικής και λειτουργικής ανεξαρτησίας.

Περαιτέρω, έχει κριθεί²⁰⁹ ότι ο εκτελών την υπηρεσία του υποθηκοφυλακείου, σύμφωνα με τη διάταξη της παραγράφου 3 του άρθρου 3 του από 19/23.7.1941 κανονιστικού διατάγματος, δεν έχει την ιδιότητα του υπαλλήλου υποθηκοφυλακείου, αλλά ούτε και εκείνη του άμισθου υποθηκοφύλακα, αφού δεν κατέχει συνεστημένη θέση υποθηκοφύλακα. Συνεπώς, η ανάθεση της εκτέλε-

²⁰⁹ ΣτΕ 3833/2006. Πρβλ. ΑΕΔ 23/1990, ΣτΕ 798/1996 7μ., 2011/2003 Ολ., 17/2004 7μ.

σης της υπηρεσίας υποθηκοφύλακα σε συμβολαιογράφο, εφόσον δεν περιλαμβάνεται στις προβλεπόμενες από το Σύνταγμα περιπτώσεις για τις οποίες απαιτείται προηγούμενη σύμφωνη γνωμοδότηση του οριζόμενου υπηρεσιακού συμβουλίου, διενεργείται απλώς κατόπιν σύμφωνης γνώμης της Ολομέλειας του αρμόδιου Πρωτοδικείου, κατά το άρθρο 3 του ανωτέρω κανονιστικού διατάγματος²¹⁰. Με τη γνωμοδότηση όμως της Ολομέλειας Πρωτοδικών, η οποία εντάσσεται στη διαδικασία αναθέσεως της επίδικης υπηρεσίας με απόφαση του Υπουργού Δικαιοσύνης, κατά το άρθρο 3 του από 19/23.7.1941 κανονιστικού διατάγματος, ασκείται αρμοδιότητα διοικητικής και όχι δικαιοδοτικής φύσεως.

Περαιτέρω, σε πολύ σημαντική νομολογιακή μεταστροφή ως προς την έννοια του δικαιοδοτικού οργάνου προχώρησε η Ολομέλεια του Συμβουλίου της Επικρατείας υιοθετώντας με σχετική απόφασή της μια διαφορετική πλέον προσέγγιση του περιεχομένου της²¹¹. Ειδικότερα, με την απόφαση αυτή κρίθηκε ότι από τις σχετικές διατάξεις του Συντάγματος, ιδίως δε αυτές των άρθρων 8 και 87, σε συνδυασμένη ερμηνεία με αυτές του άρθρου 20 παρ. 1 του Συντάγματος, με τις οποίες καθιερώνεται το δικαίωμα του ατόμου προς παροχή έννομης προστασίας από τα δικαστήρια, προκύπτει ότι η απονομή της Δικαιοσύνης ανατίθεται, αποκλειστικώς, σε τακτικά δικαστήρια, τα οποία συγκροτούνται από τακτικούς δικαστές, που απολαύουν λειτουργικής και προσωπικής ανεξαρτησίας και τα οποία λειτουργούν υπό τις εγγυήσεις που θεσπίζονται, κατά τα ειδικότερα οριζόμενα, στις διατάξεις του άρθρου 93 του Συντάγματος, δηλαδή συνεδριάζουν δημοσίως, οι αποφάσεις τους είναι ειδικώς και εμπειριστατωμένως αιτιολογημένες και απαγγέλλονται σε δημόσια συνεδρίαση. Επομένως, δεν είναι ανεκτή από την ελληνική

²¹⁰ Βλ. ανωτέρω υποσημ. 205

²¹¹ ΣτΕ 189/2007 Ολ.

έννομη τάξη η ύπαρξη οιοδήποτε άλλου δικαστηρίου και η υπαγωγή σε αυτό, λόγω της ασκήσεως συγκεκριμένου λειτουργήματος ή επαγγέλματος, ορισμένης κατηγορίας πολιτών²¹². Έτσι, σύμφωνα με το Δικαστήριο από τις οικείες διατάξεις του Κώδικα περί Δικηγόρων, ερμηνευόμενες ενόψει της εννοίας των ανωτέρω διατάξεων του Συντάγματος, προκύπτει ότι τα πειθαρχικά Συμβούλια Δικηγόρων δεν συνιστούν δικαστήρια και δεν αποτελούν όργανα εντεταγμένα στη δικαστική οργάνωση του Κράτους, ανεξαρτήτως της προβλεπόμενης από τον νόμο συμμετοχής σε αυτά και δύο τακτικών δικαστών πέραν των τριών μετεχόντων εις αυτό δικηγόρων, αλλά αποτελούν πειθαρχικά όργανα της Διοικήσεως, οι αποφάσεις των οποίων υπόκεινται σε δικαστικό έλεγχο²¹³.

Με βάση τα ανωτέρω, αν εξαιρεθούν οι πειθαρχικού χαρακτήρα διατάξεις των άρθρων 91 και 92 του Συντ., οι οποίες αφορούν στην άσκηση πειθαρχικής εξουσίας στους δικαστικούς λειτουργούς και τους δικαστικούς υπαλλήλους, καθώς και τους υπαλλήλους που διέπονται από το ίδιο υπηρεσιακό και πειθαρχικό καθεστώς με τους τελευταίους²¹⁴, κατά τη γενικότερη πλέον τάση της νομολογίας, η άσκηση πειθαρχικής εξουσίας επί υπαλλήλων που δεν είναι δικαστικοί ή εξομοιούμενοι με αυτούς υπάλληλοι συνιστά έργο το οποίο εντάσσεται στη διοικητική λειτουργία. Ο χαρακτήρας δε των πειθαρχικών αυτών συμβουλίων ως συλλογικών

²¹² Με παραπομπή στη ΣτΕ 825/1988 Ολ.

²¹³ Βλ. σχετ. Ε. Πρεβεδούρου, Η έννοια του δικαστικού οργάνου, όπ.π., σ. 301 επ.

²¹⁴ Άρθρο 92 παρ. 4 σύμφωνα με το οποίο «Οι υπάλληλοι των υποθηκοφυλακείων είναι δικαστικοί υπάλληλοι. Οι συμβολαιογράφοι και οι άμισθοι φύλακες υποθηκών και μεταγραφών είναι μόνιμοι εφόσον υπάρχουν οι σχετικές υπηρεσίες ή θέσεις. Οι διατάξεις της προηγούμενης παραγράφου έχουν αναλογική εφαρμογή και σε αυτούς».

οργάνων της Διοικήσεως δεν επηρεάζεται ούτε μεταβάλλεται από το γεγονός ότι ορισμένα από αυτά συγκροτούνται κατά πλειοψηφία²¹⁵ ή και αποκλειστικώς από δικαστικούς λειτουργούς²¹⁶.

Μια ακραία εκδοχή του λειτουργικού κριτηρίου συναντάται σε μεμονωμένη απόφαση, που αναγνωρίζει δικαιοδοτικό χαρακτήρα σε διοικητική επιτροπή της οποίας ένα μόνο από τα πέντε μέλη είναι τακτικός δικαστής²¹⁷. Ειδικότερα, με τη συγκεκριμένη απόφαση κρίθηκε ότι οι τοπικές διοικητικές επιτροπές του Ι.Κ.Α.²¹⁸, που απαρτίζονταν από έναν εν ενεργεία δικαστικό λειτουργό, δύο διοικητικούς υπαλλήλους, ένα εκπρόσωπο ασφαλισμένων και ένα εκπρόσωπο εργοδοτικού φορέα, έχουν δικαιοδοτικό χαρακτήρα. Τούτο δε καθόσον, όπως και η αρμοδιότητα των διοικητικών δικαστηρίων στα θέματα αυτά, φέρει τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της αποφασιστικής και δεσμευτικής κρίσεως για τα υποκείμενα της διαφοράς, κατόπιν νομικού και ουσιαστικού ελέγχου των πράξεων των οργάνων του Ιδρύματος και με την τήρηση συγκεκριμένης διαδικασίας εκδίκασεως και, συνεπώς, η συμμετοχή δικαστικού λειτουργού σ' αυτές είναι συνταγματικώς επιτρεπτή. Συνεπώς, η εν λόγω Επιτροπή είχε νόμιμη σύνθεση, παρά τη συμμετοχή σε αυτή, ως Προέδρου, δικαστικού λειτουργού.

²¹⁵ ΣτΕ 1409/2018, 2109/2014, 1454/2005. Πρβλ. ΣτΕ 1839/1978, 1653/1958 κ.ά.

²¹⁶ ΣτΕ 2011/2003 Ολ., ΔΦΟΡΝ 2004/72, ΕΔΚΑ 2003/818, Αρμ 2003/1502. Βλ. και παραπεμπτική ΣτΕ 821/2002.

²¹⁷ ΔΕφΠειρ 1702/2006.

²¹⁸ Βλ. άρθρο 48 του Ν. 2676/1999, που κατά την αρχική του διατύπωση προέβλεπε τη συμμετοχή εν ενεργεία δικαστικού λειτουργού στη συγκρότηση των εν λόγω επιτροπών τόσο στα Τοπικά και Περιφερειακά υποκαταστήματα περιοχής Αθηνών, Πειραιώς και Θεσσαλονίκης (παρ. 1 Α') όσο και στα Τοπικά και Περιφερειακά υποκαταστήματα των υπολοίπων περιοχών της χώρας (παρ. 1 Β').

Η νομολογιακή αυτή θέση εγείρει εύλογες αντιρρήσεις, καθόσον η συγκεκριμένη επιτροπή δεν μπορεί να θεωρηθεί δικαιοδοτικό όργανο είτε κατ' εφαρμογή του οργανικού είτε κατ' εφαρμογή του λειτουργικού κριτηρίου. Είναι προφανές ότι υπό οργανική άποψη δεν αρκεί η συμμετοχή ενός δικαστικού λειτουργού για να προσδώσει δικαιοδοτικό χαρακτήρα σε ένα συλλογικό όργανο στο οποίο συμμετέχουν κατά πλειοψηφία δύο διοικητικοί υπάλληλοι και δύο ιδιώτες. Είναι επίσης προφανές ότι τα διαδικαστικά και ουσιαστικά χαρακτηριστικά που επικαλείται η εν λόγω απόφαση δεν μπορεί να θεωρηθεί ότι αποτελούν στοιχεία που διέπουν μόνο τη δικαιοδοτική λειτουργία και είναι ξένα προς τη διοικητική. Ούτε η αποφασιστική και δεσμευτική κρίση για τα υποκείμενα της διαδικασίας ούτε ο νομικός και ουσιαστικός έλεγχος των προσβαλλόμενων πράξεων, αλλά ούτε και η τήρηση συγκεκριμένης διαδικασίας εξέτασης αποτελούν χαρακτηριστικά άγνωστα στη διοικητική λειτουργία. Αντιθέτως, τα συγκεκριμένα χαρακτηριστικά διακρίνουν πρωτίστως τη διοικητική διαδικασία και λειτουργία και ιδίως εκείνη που εξετάζει κάθε είδους τυπικές προσφυγές που προβλέπονται από τον νόμο και ασκούνται είτε ως ενδικοφανείς είτε ως προσφυγές νομιμότητας. Επομένως, και υπό λειτουργική έννοια οι συγκεκριμένες αρμοδιότητες συνάπτονται με θέματα αμιγώς διοικητικής φύσεως και, συνεπώς, οι πράξεις που εκδίδονται σχετικώς συνιστούν κλασικές διοικητικές πράξεις, οι οποίες εκδίδονται από όργανα διοικητικού χαρακτήρα, που είναι ενταγμένα στον κρατικό διοικητικό κορμό. Είναι καταφανές ότι αν γινόταν δεκτό ότι η συμμετοχή ενός ή και περισσότερων τακτικών δικαστών σε συλλογικά διοικητικά όργανα αρκούσε για τον χαρακτηρισμό τους ως δικαιοδοτικών θα είχε ως αποτέλεσμα τη μετατροπή των εξαιρέσεων της παρ. 2 του άρθρου 89 Συντ. σε κανόνα και την ουσιαστική αναίρεση της απαγόρευσης που προβλέπει η παρ. 3 του άρθρου 89 Συντ. Είναι προφανές ότι μια τέτοιου εί-

δους προσέγγιση της νομικής φύσης των συλλογικών διοικητικών οργάνων θα έθετε εκποδών τις αναθεωρηθείσες διατάξεις του άρθρου 89 Συντ. και την *de facto* επάνοδο στο καθεστώς που ίσχυε πριν από την αναθεώρηση του 2001.

Σαφής και ορθή επί του ζητήματος αυτού είναι η θέση του Συμβουλίου της Επικρατείας, το οποίο είχε την ευκαιρία να αποφανθεί *ad hoc* σχετικά με τον νομικό χαρακτήρα των συλλογικών οργάνων στα οποία συμμετέχουν και τακτικοί δικαστές και έχουν ως αρμοδιότητα την εξέταση διοικητικών προσφυγών νομιμότητας και ενδικοφανών προσφυγών. Ειδικότερα, με την απόφαση 3503/2009²¹⁹ της Ολομέλειας του Ανωτάτου Διοικητικού Δικαστηρίου κρίθηκε ότι η Ειδική Επιτροπή του άρθρου 152 του Δημοτικού και Κοινοτικού Κώδικα²²⁰ στην οποία προβλέπεται συμμετοχή δικαστικού λειτουργού ως προέδρου, δεν συγκροτείται νομίμως, διότι η επιτροπή αυτή δεν έχει δικαιοδοτικό χαρακτήρα, αφού η διαδικασία ενώπιόν της δεν προσιδιάζει σε όργανο που ασκεί οιονεί δικαιοδοτικό έργο (όπως διατυπώσεις δημοσιότητας, κατ' αντιμωλία συζήτηση). Ανάλογη είναι η θέση του Ανωτάτου Διοικητικού Δικαστηρίου ως προς τον χαρακτήρα των επιτροπών του άρθρου 10 παρ. 3 του ν. 998/1979²²¹, οι οποίες δεν συνιστούν συμβούλια ή επιτροπές ελεγκτικού ή δικαιοδοτικού χαρακτήρα, κατά την έννοια του άρθρου 89 παρ. 2 του Συντάγματος, δεδομένου ότι η αρμοδιότητά τους, σύμφωνα με τα οριζόμενα στην εν λόγω διάταξη του ν. 998/1979 και στο άρθρο 14 του ίδιου νόμου, δεν έχει ως αντικείμενο την άσκηση οικονομικού ή

²¹⁹ Πρβλ. ΣτΕ 1476/2004 Ολ., 1156/2005, 3634/2005, 3629/2007, 3536/2009 7μ., 2831/2011, 3060/2013 7μ., 1279, 1568/2015.

²²⁰ Ν. 3463/2006.

²²¹ ΣτΕ 1597/2017, 852/2016, 99, 137, 3036-3037/2015, ΔΕφΑΘ 513/2016, 773, 1909/2015.

δημοσιονομικού ελέγχου ούτε συνάπτεται με θέματα οικονομικού ή δημοσιονομικού χαρακτήρα. Εξάλλου, κατά το Δικαστήριο, οι επιτροπές αυτές δεν έχουν δικαιοδοτικό χαρακτήρα, διότι αποφαίνονται επί ενδικοφανών προσφυγών που στρέφονται κατά διοικητικών πράξεων με βάση τη διαγραφόμενη στον νόμο διοικητική διαδικασία, η οποία δεν έχει στοιχεία, που να προσιδιάζουν σε άσκηση δικαιοδοτικού έργου, όπως η δημοσιότητα των συνεδριάσεων και η υποχρέωση εξασφάλισης της κατ' αντιμωλία συζήτησης. Συνεπώς, η συγκρότηση των ως άνω επιτροπών με τη συμμετοχή δικαστικών λειτουργιών δεν είναι νόμιμη, διότι είναι αντίθετη προς τη συνταγματική διάταξη του άρθρου 89 παρ. 2.

2.2.3.3. Η ασάφεια ως διαχρονικό χαρακτηριστικό της έννοιας του δικαιοδοτικού οργάνου

Από τα όσα εκτέθηκαν ανωτέρω συνάγεται ευχερώς ότι τα όρια μεταξύ εκτελεστικής και δικαστικής εξουσίας εξακολουθούν να παραμένουν εν πολλοίς ασαφή και δυσδιάκριτα. Τούτο δε διότι ο νομοθέτης προβλέπει συχνά την ίδρυση ενός νέου συλλογικού οργάνου, το οποίο δεν το κατατάσσει στο κρατικό δικαστικό σύστημα, αλλά απλώς του προσδίδει ορισμένα δικαιοδοτικά χαρακτηριστικά με αποτέλεσμα η νομική φύση του να καθίσταται εξ αντικειμένου αμφιλεγόμενη²²². Έτσι, οι ερμηνευτικές δυσχέρειες που συνοδεύουν την προσπάθεια του προσδιορισμού της έννοιας του δικαιοδοτικού οργάνου, εξακολουθούν να παραμένουν έντονες με αποτέλεσμα να είναι εξίσου έντονη η εν γένει αβεβαιότητα και η ανασφάλεια δικαίου που προκαλούν. Ασχέτως πάντως των δυσχερειών αυτών, ενόψει της σπουδαιότητας της αποστολής της δικαιοδοτικής λειτουργίας για την προστασία των θεμελιωδών δι-

²²² Βλ. και R. Chapus, *Droit contentieux administratif*, 11^η έκδ., 2004, αριθ. περιθ. 110, σ. 106.

καιωμάτων και τη γενικότερη λειτουργία του κράτους δικαίου καταδείχθηκε emphaticά η κεφαλαιώδης σημασία του χαρακτηρισμού ενός αμφιλεγόμενης φύσης οργάνου, το οποίο δεν εντάσσεται τυπικώς στον κρατικό δικαστικό μηχανισμό. Ο χαρακτηρισμός ενός τέτοιου συλλογικού κρατικού οργάνου ως δικαιοδοτικού δεν έχει βαρύνουσα σημασία μόνο για τη νόμιμη συμμετοχή σε αυτό ενεργεία δικαστικών λειτουργιών. Συνδέεται άμεσα προσθέτως και με το ζήτημα της αστικής ευθύνης του Κράτους²²³. Εάν το επίμαχο όργανο εντάσσεται στο σημασιολογικό περιεχόμενο του όρου «όργανο της δικαστικής λειτουργίας», η ευθύνη του Δημοσίου περιορίζεται μόνο στην εξαιρετική περίπτωση που διαπιστώνεται «πρόδηλη παραβίαση» του εφαρμοστέου κανόνα ενωσιακού δικαίου από το Δικαστήριο, που εξέδωσε την αμετάκλητη απόφαση²²⁴.

Τούτο σημαίνει ότι στις οριακές ως άνω κατηγορίες κρατικών οργάνων με αμφιλεγόμενη φύση θα πρέπει να εφαρμόζονται, κατά τρόπο πολύ αυστηρό, όλα τα κριτήρια που πρέπει να συντρέχουν σωρευτικά προκειμένου ένα τέτοιου είδους όργανο να θεωρείται ότι συνιστά «όργανο της δικαιοδοτικής λειτουργίας». Σημειώνεται δε, ειδικώς, ότι η σχετική νομολογιακή κρίση πρέπει να διαμορφώνεται με βάση τη θέση και τη θεμελιώδη αποστολή της δικαιοδοτικής λειτουργίας στο πλαίσιο του κράτους δικαίου και τη γενικότερη θεωρία της δικαιοδοτικής πράξης²²⁵. Τούτο δε,

²²³ Βλ. R. Chapus, *Droit contentieux administratif*, όπ.π., αριθ. περιθ. 112, σ. 107.

²²⁴ Α. Μεταξάς, Η αστική ευθύνη του Δημοσίου για παραβάσεις του κοινοτικού δικαίου από τα εθνικά δικαστήρια ως εκδήλωση της «ευρωπαϊκοποίησης» του εθνικού διοικητικού δικαίου, *Ευρωπαϊών Πολιτεία* 2/2007, σελ. 473 επ. (480).

²²⁵ Βλ. και R. Chapus, *Droit contentieux administratif*, όπ.π., αριθ. περιθ. 112, σ. 107.

καθόσον, όπως επανειλημμένα έχει τονισθεί, το κράτος δικαίου απαιτεί μια ισχυρή, ανεξάρτητη και αμερόληπτη δικαιοσύνη, ικανή να αντισταθεί στις αυθαίρετες ενέργειες Κράτους και ιδιωτών²²⁶.

Έτσι, ορθά καταρχάς η νομολογία θεωρεί παγίως ότι ακόμη και στην περίπτωση που ένα όργανο χαρακτηρίζεται ως δικαιοδοτικό από τον ίδιο τον νομοθέτη, ο χαρακτηρισμός αυτός δεν αποτελεί δεσμευτικό στοιχείο και τεκμήριο ως προς τον νομικό του χαρακτήρα. Ο δικαιοδοτικός χαρακτήρας ενός οργάνου θα πρέπει να προκύπτει από το σύνολο των σχετικής νομοθετικής ρύθμισης και κατ' εφαρμογή συγκεκριμένων σαφών ειδικών κριτηρίων, τα οποία μάλιστα πρέπει να συντρέχουν σωρευτικά²²⁷. Ευλόγως, η διαδικασία διαμόρφωσης της σχετικής δικανικής κρίσης δεν μπορεί παρά να έχει ως αφετηρία (ή πρώτο νομικό βήμα) το οργανικό και τυπικό κριτήριο²²⁸, δηλαδή την ιδιότητα των μελών του αμφισβητούμενου οργάνου²²⁹. Είναι όμως προφανές ότι η εφαρμογή

²²⁶ S. Shetreet, *The Normative Cycle of Shaping Judicial Independence in Domestic and International Law: The Mutual Impact of National and International Jurisprudence and Contemporary Practical and Conceptual Challenges*, *Chicago Journal of International Law*: Vol. 10: No. 1, 2009, σ. 275 επ. (277), διαθέσιμο σε: <<https://chicagounbound.uchicago.edu/cjil/vol10/iss1/13>>.

²²⁷ Βλ. εκτενέστερα Ε. Πρεβεδούρου, *Η έννοια του δικαστικού οργάνου στην πρόσφατη νομολογία του Συμβουλίου της Επικρατείας και του Δικαστηρίου των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων*, όπ.π., σ. 288 επ. με παραπομπές στη σχετική νομολογία.

²²⁸ G. Bruillard, *L'évolution de la notion de juridiction dite «gracieuse» ou «volontaire» et de celle de juridiction d'après les récents travaux de la doctrine italienne*, *Revue internationale de droit comparé*, 1957, σ. 5 επ. (8 επ.).

²²⁹ Για τα «οργανικά» γνωρίσματα της δικαιοδοτικής λειτουργίας βλ. ενδεικτικά Ν. Μπουρόπουλος, *Η έννοια της δικαιοδοτικής λειτουργίας*, 1951, σ. 78 επ.

του συγκεκριμένου και μόνο κριτηρίου δεν αρκεί πάντοτε και δεν διασφαλίζει τη συναγωγή ασφαλούς συμπεράσματος. Τούτο δε, διότι από τη φύση μιας συγκεκριμένης αρμοδιότητας που ασκεί και από το ουσιαστικό περιεχόμενο της σχετικής πράξης η οποία εκδίδεται, μπορεί να συνάγεται ότι το αμφισβητούμενης φύσης όργανο, ασχέτως του ότι συγκροτείται από τακτικούς δικαστές, δεν συνιστά δικαιοδοτικό, αλλά διοικητικό όργανο²³⁰.

Έτσι, πέραν του οργανικού και του λειτουργικού κριτηρίου, ευλόγως θα πρέπει να λαμβάνονται υπόψη όλα τα σχετικά στοιχεία που περιέχονται στις οικείες ρυθμίσεις. Τα στοιχεία αυτά μπορεί να αναφέρονται, μεταξύ άλλων, στις εγγυήσεις ανεξαρτησίας των μελών του συλλογικού οργάνου, τη θέση και την κατάσταση του συγκεκριμένου οργάνου στον κρατικό μηχανισμό, τη φύση της προβλεπόμενης διαδικασίας και τις εγγυήσεις που προβλέπονται σχετικά με την άσκηση των διαδικαστικών δικαιωμάτων των ιδιωτών, το είδος και την έκταση του ελέγχου, ο οποίος μπορεί να ασκηθεί στην πράξη που εκδίδεται τελικώς κ.λπ.

Η συνοπτική περιήγηση στις σημαντικότερες νομολογιακές θέσεις που προηγήθηκε, κατέδειξε ότι η προσέγγιση της θεμελιώδους συνταγματικής έννοιας του δικαιοδοτικού οργάνου στερείται σταθερότητας και σαφήνειας. Η εφαρμογή του οργανικού κριτηρίου φαίνεται λογικά να έχει τον πρώτο λόγο. Όταν όμως σε ορισμένες περιπτώσεις υποχωρεί, συνδυάζεται με κριτήρια συγκυριακά και ήσσονος σημασίας και με κύριο γνώρισμα την έλλειψη συστηματικότητας. Τούτο έχει ως αποτέλεσμα μια καταφανώς ευμετάβλητη νομολογία και σε αρκετές περιπτώσεις συγκεχυμένη,

²³⁰ Βλ. και L. Duguit, *L'acte administratif et l'acte juridictionnel*, RDP 1906, σ. 446 επ., G. Bruillard, *L'évolution de la notion de juridiction dite «gracieuse» ou «volontaire» et de celle de juridiction d'après les récents travaux de la doctrine italienne*, όπ.π., σ. 9.

αντιφατική και περιστασιακή, που στερείται της αναγκαίας δογματικής και μεθοδολογικής καθαρότητας και συνοχής με προφανείς αρνητικές συνέπειες τόσο για τη δικαιοκρατική αρχή όσο και για την ασφάλεια μέσω του δικαίου, αλλά και του ίδιου του δικαίου.

Η έννοια του δικαιοδοτικού οργάνου εκτός από συνταγματική είναι και έννοια που έχει τύχει ιδιαίτερης και εκτενέστατης επεξεργασίας και από το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης και από το Δικαστήριο των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων του Στρασβούργου. Οι πολύ ενδιαφέρουσες και σημαντικές θέσεις της ευρωπαϊκής νομολογίας δεν φαίνεται να έχουν αξιοποιηθεί στον αναμενόμενο βαθμό στην ελληνική έννομη τάξη.

Δεν χωρεί αμφιβολία ότι η αναγνώριση δικαιοδοτικού χαρακτήρα σε ευκαιριακής συγκρότησης κρατικά συλλογικά όργανα με βάση το γεγονός ότι μετέχουν σε αυτά τακτικοί δικαστές, μολονότι δεν πληρούνται στο σύνολό τους τα σχετικά ουσιαστικά κριτήρια, πλήττει όχι μόνο την αρχή της απερίσπαστης αφοσίωσης των δικαστών στο δικαιοδοτικό τους έργο, την ενίσχυση της οποίας στόχευε πρωτίστως η αναθεώρηση του άρθρου 89 Συντ. το 2001, αλλά και την αρχή της δικαστικής ενότητας και αποκλειστικότητας²³¹.

Από τα όσα έχουν ήδη εκτεθεί προκύπτει ότι η ανάμιξη των τακτικών δικαστών στην άσκηση ειδικών διοικητικών αρμοδιοτήτων ευλόγως αποσπά θετικό πρόσημο. Τούτο δε, καθώς η εμπλοκή αυτή στην ευρύτερη σφαίρα της κρατικής δράσης συμβάλλει στην εύρυθμη λειτουργία της «δημόσιας υπηρεσίας», η οποία, έχοντας στοιχεία και κοινωνικού θεσμού, θεωρείται απαραίτητη και για την εύρυθμη λειτουργία της κοινωνίας²³². Όπως όμως επισημαίνεται

²³¹ Βλ. και Προτάσεις του γενικού εισαγγελέα Ruiz-Jarabo Colomer της 28ης Ιουνίου 2001, στην υπόθεση C-17/00, François De Coster, παρ. 83.

²³² Βλ. L. Duguit, *Les transformations du droit public*, 1913, «Introduct-

περαιτέρω, η πρακτική της «δικαστικοποίησης» της διοικητικής δράσης ακόμη και της πειθαρχικής εξουσίας, κατά την έκφραση του Léon Duguit, πρέπει να επικρίνεται ως «ανωμαλία» του συστήματος του δικάζειν. Ορθώς υπογραμμίζεται ότι η καλύτερη υπηρεσία που μπορεί να παρασχεθεί στη δικαιοσύνη είναι η αποκλειστική ανάθεση των δικαιοδοτικών καθηκόντων σε εκείνους που έχουν την ιδιότητα του δικαστικού λειτουργού και ως βασική και αποκλειστική αποστολή την απονομή της δικαιοσύνης²³³.

2.3. Η απαγόρευση ανάθεσης διοικητικών καθηκόντων (άρθρο 89 παρ. 3 Συντ.)

Εκτός από τη γενική απαγόρευση της παρ. 1 του άρθρου 89 Συντ. για την οποία έγινε ήδη λόγος ανωτέρω, ο αναθεωρητικός νομοθέτης με την παρ. 3 του ίδιου άρθρου 89 προσέθεσε ρητώς μια πολύ σημαντική απαγόρευση για τους εν ενεργεία δικαστές. Πρόκειται για τη γενική απαγόρευση σύμφωνα με την οποία δεν επιτρέπεται η ανάθεση διοικητικών καθηκόντων σε εν ενεργεία δικαστικούς λειτουργούς με προφανή και σαφή στόχο, την αποφυγή περισπασμών στην άσκηση του δικαιοδοτικού τους έργου, καθώς και την ενίσχυση της λειτουργικής, αλλά και της προσωπικής ανεξαρτησίας τους.

Τα διοικητικά όργανα με βάση τον θεσμικό ρόλο που τους έχει ανατεθεί στην έννομη τάξη, επιτελούν το καθήκον τους, υπακούοντας πρωτίστως στο Σύνταγμα και τους νόμους, που ρυθμίζουν και εξειδικεύουν την έκταση και το είδος των αρμοδιοτήτων και των υποχρεώσεών τους, καθώς και την εν γένει υπηρεσιακή τους

tion», σ. XIX.

²³³ Ε. Πρεβεδούρου, Η έννοια του δικαστικού οργάνου, όπ.π., σ. 297. Πρβλ. και Προτάσεις του γενικού εισαγγελέα Ruiz-Jarabo Colomer, όπ.π., παρ. 92.

κατάσταση. Σε ό,τι αφορά τη μεταξύ τους σχέση δεν αποτελούν ένα απλό άθροισμα στεγανά διακεκριμένων φορέων κρατικής εξουσίας. Αντιθέτως, συνδέονται άρρηκτα μεταξύ τους με οργανική²³⁴ ιεραρχική σχέση, καθώς υπόκεινται σε ιεραρχική διοικητική διάρθρωση που συνίσταται είτε σε ιεραρχικό έλεγχο είτε σε διοικητική εποπτεία²³⁵. Επομένως, τα διοικητικά όργανα απολαύουν μιας σχετικής και μόνο λειτουργικής ανεξαρτησίας, καθώς από την ίδια τη φύση του συνταγματικού τους ρόλου, αλλά και ως όργανα που εκπληρούν ιδιαίτερης κοινωνικής σημασίας αποστολή²³⁶ υπάγονται σε ένα καθεστώς, που αποτελεί σύζευξη ιεραρχικής εξάρτησης και υποταγής από τη μία πλευρά και περιορισμένης λειτουργικής ανεξαρτησίας από την άλλη²³⁷. Σημειώνεται δε περαιτέρω ότι το διοικητικό αυτό καθεστώς, το οποίο είναι ανοίκειο για δικαστικούς λειτουργούς, μπορεί εν δυνάμει να επηρεάζει όσους από αυτούς ορίζονται μέλη συλλογικών οργάνων με διοικητικές αρμοδιότητες. Τούτο δε καθώς δεν θα μπορούσαν να αποφύγουν τον, κατά τα ανωτέρω, ιεραρχικό έλεγχο ή εποπτεία είτε των πράξεών τους είτε των ίδιων ως προσωπικών φορέων διοικητικών οργάνων²³⁸.

²³⁴ Για τη διάκριση μεταξύ οργανικής και υπαλληλικής ιεραρχίας βλ. Π. Δαγτόγλου, Γενικό Διοικητικό Δίκαιο, 7η έκδ., 2015, σ. 460, αρ. περιθ. 965. Βλ. επίσης Κ. Παπανικολάου, Η εξουσία των Ανεξάρτητων Αρχών, 2018, σ. 62.

²³⁵ Δ. Κοντόγιωργα-Θεοχαροπούλου, «Η έννοια της διοικητικής ιεραρχίας σε κρίση;», σε: Σύμμεικτα Βεγλερή (I), 1988, σ. 415 επ. (419).

²³⁶ Βλ. ΣτΕ 385, 2659/1987, 2132/1977. Βλ. σχετ. Α. Τάχος/Ι. Συμεωνίδης, Ερμηνεία Υπαλληλικού Κώδικα - ΕρμΥΚ, Τόμος 1, 3η έκδ., 2007, σ. 20.

²³⁷ Δ. Τσάτσος, Συνταγματικό Δίκαιο, Τόμος Γ', Οργάνωση και λειτουργία της Πολιτείας, 1993, σ. 433.

²³⁸ Μ. Πικραμένος, Η ανάθεση διοικητικών καθηκόντων σε δικαστικούς λειτουργούς, Διοίκηση και Πολιτεία, 1993, 81 επ.

Περαιτέρω, είναι προφανές ότι σε μια έννομη τάξη, όπως η ελληνική, όπου το ζήτημα της καθυστέρησης στην απονομή της δικαιοσύνης αποτελεί μια χρόνια και σοβαρή παθογένεια, βασική μέριμνα του αναθεωρητικού νομοθέτη του 2001 ευλόγως αποτέλεσε, εκτός άλλων, και η κατάργηση μιας πολύ προσφιούς συνήθειας του κοινού νομοθέτη πριν από την ως άνω αναθεώρηση, να αναθέτει δηλαδή την άσκηση διοικητικών αρμοδιοτήτων σε ενεργεία δικαστικούς λειτουργούς. Μια πρακτική που ορθά θεωρήθηκε ότι συμβάλλει σημαντικά στην επιβράδυνση απονομής της δικαιοσύνης και επιδρά αρνητικά στη συνολική ομαλή λειτουργία της. Αυτονόητο είναι ότι η επιφόρτιση του δικαστή και με διοικητικά καθήκοντα, τα οποία είναι άσχετα προς το κύριο έργο του, περιορίζει εξ αντικειμένου τη διαθεσιμότητά του και σε κάθε περίπτωση δεν επιτρέπει την απρόσκοπτη και απερίσπαστη αφοσίωσή του σε αυτό²³⁹. Έτσι, με την παρ. 3 του άρθρου 89 Συντ. τίθενται πλέον ρητώς αυστηροί περιορισμοί, οι οποίοι στοχεύουν αφενός την αποκλειστική, κατά το δυνατόν, και απερίσπαστη προσήλωση των δικαστικών λειτουργών στο υπηρεσιακό τους έργο²⁴⁰ και αφετέρου την ενίσχυση της λειτουργικής τους ανεξαρτησίας, η

²³⁹ Α. Τσιρωνάς, Άρθρο 89 Σ, σε: Φ. Σπυρόπουλος/Ξ. Κοντιάδης/Χ. Ανθόπουλος/Γ. Γεραπετρίτης, Σύνταγμα - Κατ' άρθρο ερμηνεία, 2017, σ. 1363 επ.

²⁴⁰ Ο εισηγητής της πλειοψηφίας Ε. Βενιζέλος κατά την αρχική του εισήγηση ανέφερε: «...Η τρίτη μεγάλη τομή στο κεφάλαιο αυτό αφορά την αποτροπή περισπάσεων και πειρασμών. Πρέπει ο δικαστής να μπορεί να ενεργεί χωρίς περισπάσεις και πειρασμούς. Και αυτό αφορά την απαλλαγή του από διοικητικά καθήκοντα ξένα προς τη δικαιοσύνη, με εξαίρεση τις νομοπαρασκευαστικές επιτροπές και τις επιτροπές που έχουν πειθαρχικό και δικαιοδοτικό χαρακτήρα...» Βλ. Πρακτικά της Ζ' Αναθεωρητικής Βουλής Ι' Περιόδου, Α' (Συνέχιση Ολομέλειας) ΡΛΒ, σ. 5671. Βλ. επίσης Γ. Δεληγιάννης/Β. Σκουρής, Νομική φύση του αθλητικού δικαστή και νομιμότητα της πειθαρχικής εξουσίας του, Γνωμοδό-

οποία ενδέχεται να πληγεί με την καθ' οιονδήποτε τρόπο ένταξη και απασχόλησή τους στο πεδίο της ενεργού διοίκησης²⁴¹. Με άλλα λόγια, τέθηκε τέλος σε μια πολύ συχνή νομοθετική πρακτική, που αποτελούσε ένα σοβαρό πλήγμα για την αρχή της απερίσπαστης αφοσίωσης του δικαστή στο δικαιοδοτικό του έργο και, κατά συνέπεια, για την ομαλή λειτουργία της δικαιοσύνης συνολικότερα²⁴².

Από τη γραμματική διατύπωση της συγκεκριμένης συνταγματικής διάταξης συνάγεται ότι η απαγόρευση είναι απόλυτη και καταλαμβάνει κάθε είδους διοικητικό όργανο. Τούτο σημαίνει ότι καταλαμβάνει τη συμμετοχή των δικαστών σε κάθε είδους μονοπρόσωπα όργανα ή επιτροπές ή συμβούλια, τα οποία ασκούν, όχι μόνον αποφασιστικές, αλλά και γνωμοδοτικού χαρακτήρα διοικητικές αρμοδιότητες²⁴³. Σε ό,τι αφορά την ερμηνευτική της προσέγγιση, όπως και στην περίπτωση της προηγούμενης παρ. 2

τηση, Αρμενόπουλος, 1986, σ. 580 επ. (586), Π. Καποτάς, Παρατηρήσεις στις αποφάσεις ΣτΕ 137/2015 και ΣτΕ 99/2015, όπ.π., σ. 50 επ.

²⁴¹ Κ. Γώγος, Η εφαρμογή των αναθεωρημένων διατάξεων του Συντάγματος για τους δικαστικούς λειτουργούς και την απονομή της δικαιοσύνης - Ένας απολογισμός, σε: «Πέντε χρόνια μετά τη συνταγματική αναθεώρηση του 2001», Κέντρο Ευρωπαϊκού Συνταγματικού Δικαίου, Τόμος 2, 2006, σ. 733 επ. (748), Α. Τσιρωνάς, Άρθρο 89 Σ, όπ.π., σ. 1371.

²⁴² Κ. Γώγος, Η συμμετοχή δικαστικών λειτουργών στο έργο της διοίκησης μετά την αναθεώρηση του άρθρου 89 του Συντάγματος, Τιμητικός Τόμος Ι. Μανωλεδάκη, 2007, σ. 185 επ. (187), Α. Τσιρωνάς, Άρθρο 89 Σ, όπ.π., σ. 1371.

²⁴³ Κ. Γώγος, Η εφαρμογή των αναθεωρημένων διατάξεων του Συντάγματος για τους δικαστικούς λειτουργούς και την απονομή της δικαιοσύνης - Ένας απολογισμός, όπ.π., σ. 750 επ., Α. Τσιρωνάς, Άρθρο 89 Σ, όπ.π., σ. 1372. Βλ. επίσης Πράξη Ε.Σ. 108/2006, ΔΕΦΑΘ 1712/2006, ΓνΝΣΚ 306, 661/2002.

του άρθρου 89 γίνεται δεκτό ότι οι εισαγόμενοι περιορισμοί έχουν εξαιρετικό χαρακτήρα και, συνεπώς, και η διάταξη του άρθρου 89 παρ. 3 Συντ. θα πρέπει να θεωρείται να στενώς ερμηνευτέα²⁴⁴.

Για την εφαρμογή της συγκεκριμένης συνταγματικής επιταγής στο δεύτερο εδάφιο της παρ. 2 του άρθρου 89 Συντ. προβλέπεται η θέσπιση εκτελεστικού νόμου που θα ρυθμίσει «την αντικατάσταση δικαστικών λειτουργιών από άλλα πρόσωπα σε συμβούλια ή επιτροπές που συγκροτούνται ή σε έργα που ανατίθενται με δήλωση βούλησης ιδιώτη, εν ζωή ή αιτία θανάτου». Στο πλαίσιο αυτό ο νομοθέτης με τον ν. 2993/2002 τροποποίησε και συμπλήρωσε τις αντίστοιχες διατάξεις του «Κώδικα Οργανισμού Δικαστηρίων και Κατάστασης Δικαστικών Λειτουργιών»²⁴⁵, όπως ίσχυε τότε, προβαίνοντας σε μια λεπτομερειακή νομοθετική ρύθμιση των ζητημάτων που προέκυψαν από τη θέσπιση της απαγόρευσης συμμετοχής των δικαστών σε επιτροπές και συμβούλια διοικητικού χαρακτήρα²⁴⁶.

Καταρχάς καταργήθηκαν με γενική καταργητική ρήτρα όλες οι διατάξεις νόμων που προέβλεπαν συμμετοχή τακτικών δικαστών σε συλλογικά διοικητικά όργανα, τα οποία δεν εμπίπτουν στην, κατά

²⁴⁴ Α. Τσιρωνάς, Άρθρο 89 Σ, ό.π., σ. 1372 και ΣτΕ 99/2015, 3503/2009 Ολ.

²⁴⁵ Ο τότε ισχύων Κώδικας Οργανισμού Δικαστηρίων και Κατάστασης Δικαστικών Λειτουργιών που είχε κυρωθεί με τον Ν. 1756/1988 και είχε υποστεί μεγάλο αριθμό τροποποιήσεων, αντικαταστάθηκε από τον νέο Κώδικα Οργανισμού Δικαστηρίων και Κατάστασης Δικαστικών Λειτουργιών που κυρώθηκε με τον Ν. 4938/2022, ισχύει από 6.6.2022 και κωδικοποιήθηκε με τον πρόσφατο ν. 5197/2025.

²⁴⁶ Κ. Γώγος, Η εφαρμογή των αναθεωρημένων διατάξεων του Συντάγματος για τους δικαστικούς λειτουργούς και την απονομή της δικαιοσύνης – Ένας απολογισμός, ό.π., σ. 749, Α. Τσιρωνάς, Άρθρο 89 Σ, ό.π., σ. 1372.

τα ανωτέρω, εξαίρεση της παρ. 2 του άρθρου 89 Συντ.²⁴⁷. Κατά δεύτερον, όπως ήδη αναφέρθηκε, προβλέφθηκε η αντικατάσταση των εν ενεργεία δικαστικών λειτουργών που συμμετείχαν σε επιτροπές και συμβούλια τα οποία λειτουργούν με βάση την αθλητική νομοθεσία²⁴⁸. Αφότου δε τέθηκαν σε ισχύ οι ως άνω διατάξεις, σύμφωνα με την πάγια θέση της νομολογίας, τα συμβούλια και οι επιτροπές που προβλέπονται από διάταξη νόμου και ασκούν αρμοδιότητες διοικητικού χαρακτήρα δεν συγκροτούνται νομίμως όταν συμμετέχουν σε αυτά εν ενεργεία δικαστικοί λειτουργοί²⁴⁹.

2.4. Οι περιορισμοί στη διενέργεια διαιτησιών από δικαστικούς λειτουργούς (άρθρο 89 παρ. 3 εδ. 4 Συντ.)

Στο τέταρτο και τελευταίο εδάφιο της παρ. 3 του αναθεωρημένου άρθρου 89 Συντ. προβλέπεται μία ακόμη εξαίρεση σε σχέση με τα ασυμβίβαστα της παρ. 1 του ίδιου άρθρου. Σύμφωνα με τη συγκεκριμένη διάταξη επιτρέπεται η διενέργεια διαιτησιών από δικαστικούς λειτουργούς μόνο στο πλαίσιο των υπηρεσιακών τους καθηκόντων, σύμφωνα με όσα ο νόμος ορίζει²⁵⁰.

Έχει υποστηριχθεί βεβαίως ότι η διαιτησία, που προβλέπεται στον νόμο και επιτρέπεται να διενεργείται από δικαστές, δεν εμπίπτει ούτως ή άλλως στην απαγόρευση του άρθρου 89 παρ. 1 Συντ., καθόσον, κατά τις ρυθμίσεις των άρθρων 867 επ. του ΚΠολΔ αποτελεί και αυτή κατ' ουσίαν απονομή δικαιοσύνης²⁵¹. Πράγματι,

²⁴⁷ Βλ. άρθρο 2 παρ. 2 του ν. 2993/2002.

²⁴⁸ Βλ. άρθρο 2 παρ. 3 του ν. 2993/2002.

²⁴⁹ ΣτΕ 3744/2005, 3181/2006, 989, 1881, 2890/2007, 490/2008, 3503/2009 Ολ., 99, 137, 3036, 3758/2015.

²⁵⁰ Α. Τσιρωνάς, Άρθρο 89 Σ, ό.π., σ. 1370.

²⁵¹ Π. Παραράς, Σύνταγμα 1975 – Corpus III, ό.π., 81-92, 1999, σ. 458. Βλ. σχετ. Α. Τσιρωνάς, Άρθρο 89 Σ, ό.π., σ. 1370.

το ισχύον Σύνταγμα δεν κατοχυρώνει «δικαιοδοτικό μονοπώλιο», υπέρ των δικαστηρίων που είναι ενταγμένα στον κρατικό δικαστικό μηχανισμό, καθόσον δικαιοδοτική λειτουργία ασκούν και τα διαιτητικά όργανα²⁵². Συνεπώς, η συμμετοχή σε διαιτητικό όργανο συνιστά άσκηση δικαιοδοτικού έργου, που προβλέπεται από το ίδιο το Σύνταγμα. Σε κάθε όμως περίπτωση, σύμφωνα με το άρθρο 48 παρ. 3 του «Κώδικα Οργανισμού Δικαστηρίων και Κατάστασης Δικαστικών Λειτουργιών» (ν. Νόμος 4938/2022) η διενέργεια διαιτησιών από δικαστικούς λειτουργούς επιτρέπεται μόνο στο πλαίσιο των υπηρεσιακών τους καθηκόντων, σύμφωνα με τα άρθρα 871Α, 882Α και 902 του ΚΠολΔ και τις σχετικές διατάξεις των νόμων 2331/1995 (Α' 173) και 1816/1988 (Α' 251). Όπως επισημαίνεται, από το σύνολο των ως άνω διατάξεων, καθώς και εκείνων περί αμοιβών των δικαστικών λειτουργών, η συμμετοχή των τελευταίων προβλέπεται μόνο σε συγκεκριμένες ad hoc διαιτησίες προς επίλυση συγκεκριμένων διαφορών²⁵³.

Υποστηρίζεται πάντως ότι «ενώ ο θεσμός της διαιτησίας, καθ' αυτόν, δεν φαίνεται να παρουσιάζει αξιόλογα προβλήματα εναρμόνισης με το Σύνταγμα, και ιδίως με το άρθρο 8 Συντ., είναι αντίθετα προβληματική η παραδοχή της συνταγματικότητας του ορισμού τακτικών δικαστών ως διαιτητών, με τον κίνδυνο της δημιουργίας μηχανισμών εξάρτησής τους από τους εντολείς τους». Ενόψει των εξαρτήσεων που μπορεί να δημιουργήσει η άσκηση

²⁵² Η διαιτησία βρίσκει, εξ αντιδιαστολής, έρεισμα στο άρθρο 8 παρ. 1 Σ., μόνο όμως στον βαθμό που υπάρχει σχετική νομοθετική πρόβλεψη και έχουν συμφωνήσει γι' αυτή τα διάδικα μέρη με τη θέλησή τους. Βλ. Κ. Χρυσόγονος, Ατομικά και κοινωνικά δικαιώματα, 5η έκδ., 2023, σ. 624. Βλ. επίσης Θ. Φορτσάκης, Διαιτησία και διοικητικές διαφορές, 1999, σ. 63, Κ. Καλαβρός, Μελέτες Πολιτικής Δικονομίας και Διαιτησίας, 1988, σ. 316, όπου και εκτενής σχετική βιβλιογραφία.

²⁵³ ΓνΝΣΚ 120/2008.

διαιτητικού έργου από εν ενεργεία δικαστές και τους κινδύνους διάβρωσης της δικαστικής ακεραιότητας που το συνοδεύουν, θεωρείται ότι είναι αντίθετη με τη συνταγματική επιταγή της ανεξαρτησίας και ουδετερότητας των τακτικών δικαστών²⁵⁴.

IV. Η νομική φύση των αθλητικών «δικαιοδοτικών οργάνων» στα οποία συμμετέχουν τακτικοί δικαστές

1. Διοικητικά όργανα

Αναφέρθηκε ήδη εισαγωγικά ότι παρά την αναγνωριζόμενη αυτορρύθμιση της αθλητικής έννομης τάξης, σε ορισμένες περιπτώσεις ο νομοθέτης παρεμβαίνει στο αθλητικό πεδίο μέσω διατάξεων τυπικού νόμου ή κανονιστικών ρυθμίσεων με τις οποίες ανατίθενται ειδικές πειθαρχικές, ελεγκτικές και κυρωτικές αρμοδιότητες σε ειδικά κρατικά όργανα. Τα όργανα αυτά αποτελούν, κατά κανόνα, διοικητικές αρχές που υπάγονται στον διοικητικό κορμό του οικείου υπουργείου ή λειτουργούν ως νομικά πρόσωπα δημόσιου δικαίου. Στα εν λόγω όργανα μετέχουν είτε αποκλειστικά είτε κατά πλειοψηφία τακτικοί δικαστές με συνέπεια να τίθεται, εξ αντικειμένου, το κρίσιμο ζήτημα της συμβατότητας της εν λόγω συμμετοχής προς τις απαγορεύσεις που προβλέπονται στις διατάξεις του αναθεωρημένου άρθρου 89 Συντ. και αναλύθηκαν εκτενώς ανωτέρω.

1.1. Το Ανώτατο Συμβούλιο Επίλυσης Αθλητικών Διαφορών

Το Ανώτατο Συμβούλιο Επίλυσης Αθλητικών Διαφορών (Α.Σ.Ε.Α.Δ.) αποτελεί το αρχαιότερο όργανο διοικητικού χαρακτήρα

²⁵⁴ Κ. Μπέης, άρθρο 8 Σ., σε: Γ. Κασιμάτης/Κ. Μαυριάς, Ερμηνεία του Συντάγματος, Τόμος Β', 1999, σελ. 39 επ. και 44.

και παρά τις, κατά τα ανωτέρω, συνταγματικές απαγορεύσεις εξακολουθεί να συγκροτείται αποκλειστικά από τακτικούς δικαστές. Από της ιδρύσεώς του, με το άρθρο 38 του ν. 75/1975²⁵⁵, το Α.Σ.Ε.Α.Δ. εξακολουθεί να λειτουργεί αδιαλείπτως έως και σήμερα²⁵⁶ ως δευτεροβάθμιο όργανο της «αθλητικής δικαιοσύνης». Αρχικώς και κατά τα πρώτα έτη λειτουργίας του, προβλεπόταν η συμμετοχή σε αυτό τακτικών ή συνταξιούχων δικαστών κατά πλειοψηφία και με βάση τις διατάξεις του ν. 2725/1999²⁵⁷ συγκροτείται πλέον αποκλειστικά από τακτικούς δικαστές. Ειδικότερα, με το άρθρο 123 του εν λόγω νόμου προβλέπεται η λειτουργία του Ανώτατου Συμβουλίου Επίλυσης Αθλητικών Διαφορών στη Γενική Γραμματεία Αθλητισμού ως δευτεροβάθμιου πειθαρχικού και δικαιοδοτικού οργάνου (παρ. 1). Το Α.Σ.Ε.Α.Δ. έχει δεκαπέντε (15) Μέλη και συγκροτείται από έναν (1) πρόεδρο εφετών και δύο (2) εφέτες της πολιτικής και ποινικής δικαιοσύνης, έναν (1) πρόεδρο εφετών και έναν (1) εφέτη διοικητικών δικαστηρίων, πέντε (5) προέδρους πρωτοδικών της πολιτικής και ποινικής δικαιοσύνης, δύο (2) προέδρους πρωτοδικών διοικητικών δικαστηρίων και τρεις (3) εισαγγελείς πρωτοδικών. Τα Μέλη του Α.Σ.Ε.Α.Δ. διορίζονται για διετή θητεία με απόφαση του οικείου Υπουργού (παρ. 2). Τα εν λόγω Μέλη ορίζονται, κατά περίπτωση, από το Τριμελές Συμβούλιο Διοίκησης του Εφετείου Αθηνών, του Διοικητικού Εφετείου Αθηνών, του Πρωτοδικείου Αθηνών, του Διοικητικού Πρωτοδικείου Αθηνών και από τον προϊστάμενο της Εισαγγελίας Αθηνών. Για τον

²⁵⁵ Βλ. εκτενέστερα Δ. Παναγιωτόπουλος, Η διοικητική διαδικασία ενώπιον του ΑΣΕΑΔ, Διδικ 2012, σ. 817 επ., Α. Μαλάτος, Ο δικαστικός έλεγχος της πειθαρχικής εξουσίας στον αθλητισμό, ΝοΒ 1987, σ. 1497 επ. (1498).

²⁵⁶ Άρθρο 123 επ. ν. 2725/1999.

²⁵⁷ Άρθρο 123 επ. ν. 2725/1999.

ορισμό λαμβάνεται υπόψη και συνεκτιμάται ιδιαίτερα η γνώση και εμπειρία σε θέματα αθλητισμού (παρ. 3)²⁵⁸.

1.1.1. Οι αρμοδιότητες του Α.Σ.Ε.Α.Δ.

Οι αρχικές αρμοδιότητες του Α.Σ.Ε.Α.Δ. διευρύνθηκαν σε σημαντικό βαθμό με το άρθρο 124 του ν. 2725/1999, το οποίο και τις ρυθμίζει εξαντλητικά²⁵⁹. Ειδικότερα, σύμφωνα με τη συγκεκριμένη διάταξη, το Συμβούλιο είναι αρμόδιο για την εκδίκαση των προσφυγών που ασκούνται κατά: α) αποφάσεων των Δ.Σ. των αθλητικών ενώσεων, επαγγελματικών συνδέσμων και ομοσπονδιών, β) αποφάσεων των οργάνων των πιο πάνω ενώσεων, επαγγελματικών συνδέσμων ή ομοσπονδιών που προβλέπονται από το καταστατικό τους, εφόσον οι αποφάσεις αυτές δεν χρήζουν επικύρωσης από τα διοικητικά τους συμβούλια. Όλες οι παραπάνω αποφάσεις προσβάλλονται στο Α.Σ.Ε.Α.Δ., εφόσον αφορούν: αα) στην επιβολή των κάθε είδους ποινών ή κυρώσεων σε φυσικά ή νομικά πρόσωπα, ββ) την εγγραφή ή τη μετεγγραφή αθλητών, γγ) τη βαθμολογική ή την αγωνιστική θέση των αθλητικών σωματείων ή δδ) την εφαρμογή των νόμων και των κανονιστικών διατάξεων.

Επίσης, σύμφωνα με το ίδιο άρθρο 124²⁶⁰, το Α.Σ.Ε.Α.Δ. εί-

²⁵⁸ Ο ορισμός σύμφωνα με την ίδια διάταξη περιλαμβάνει ίσο αριθμό αναπληρωματικών μελών. Αντικατάσταση των τακτικών μελών οποτεδήποτε απαιτηθεί κατά τη διάρκεια της θητείας τους γίνεται μόνο από τα αναπληρωματικά Μέλη. Το άρθρο 123 αντικαταστάθηκε ως άνω με το άρθρο 43 του ν. 3057/2002.

²⁵⁹ Βλ. σχετ. Δ. Παναγιωτόπουλος, Η διοικητική διαδικασία ενώπιον του ΑΣΕΑΔ, ΔιΔικ 4/2012.817 επ.

²⁶⁰ Το άρθρο 124 αντικαταστάθηκε με το άρθρο 44 του ν. 3057/2002 (ΦΕΚ Α' 239/10.10.2002).

ναι αρμόδιο για την εκδίκαση προσφυγών που ασκούνται κατά: αποφάσεων που εκδίδουν τα πειθαρχικά όργανα αθλητικών σωματείων, τα οποία επιβάλλουν κάθε είδους ποινές στους αθλητές τους, εφόσον το καταστατικό της οικείας αθλητικής ομοσπονδίας δεν προβλέπει επικύρωση των πιο πάνω ποινών από αυτήν (περ. γ'), αποφάσεων της Επιτροπής Φιλάθλου Πνεύματος του άρθρου 130 του ν. 2725/1999 (περ. δ') και αποφάσεων των πρωτοβάθμιων δικαιοδοτικών οργάνων του άρθρου 119, κατά τα οριζόμενα στο άρθρο 121 του ίδιου νόμου (περ. ε').

Σε ό,τι αφορά την οργάνωση και λειτουργία του, οι υποθέσεις του Α.Σ.Ε.Α.Δ. κατανέμονται σε τρία (3) τμήματα, τα οποία συνεδριάζουν και αποφασίζουν με πενταμελή σύνθεση. Η σύνθεση κάθε τμήματος καθορίζεται από τον πρόεδρο του Συμβουλίου. Κατ' εξαίρεση, το Α.Σ.Ε.Α.Δ. συνεδριάζει και σε Ολομέλεια. Τούτο συμβαίνει στις περιπτώσεις που το δικάζον τμήμα με απόφασή του κρίνει ότι η υπόθεση είναι μείζονος σπουδαιότητας και την παραπέμπει στην Ολομέλεια²⁶¹.

1.1.2. Η νομική φύση του Α.Σ.Ε.Α.Δ. και των αποφάσεών του

Η ακριβής νομική φύση του Α.Σ.Ε.Α.Δ. ως συλλογικού οργάνου και των αποφάσεών του απασχόλησε τη νομολογία από τα πρώτα χρόνια λειτουργίας του, με βάση τις διατάξεις του πρώτου εκτελεστικού αθλητικού ν. 75/1975. Σύμφωνα με το Συμβούλιο της Επικρατείας²⁶² με τις διατάξεις του συγκεκριμένου νόμου, που θεσπίσθηκε ενόψει του άρθρου 16 παρ. 9 του Συντάγματος, ρυθμίσθηκαν τα θέματα που αφορούν στην οργάνωση του εξωσχολικού αθλητισμού και τα συναφή προς αυτά ζητήματα. Από

²⁶¹ Βλ. άρθρο 135 ν. 2725/1999.

²⁶² ΣτΕ 155/1979. Βλ. και Σ. Χριστοφορίδης, Επαγγελματικό ποδόσφαιρο, όπ.π., σ. 44.

τα θέματα αυτά, όσα κρίθηκε από τον νομοθέτη σκόπιμο, ρυθμίζονται κατ' ουσίαν είτε απ' ευθείας με συγκεκριμένες διατάξεις είτε με την παροχή νομοθετικών εξουσιοδοτήσεων σε όργανα της Διοικήσεως προς έκδοση κανονιστικών πράξεων. Οι εν λόγω διατάξεις του τυπικού νόμου και των οικείων κανονιστικών πράξεων, κατά την άποψη της νομολογίας, είναι διοικητικής φύσεως και οι διαφορές, οι οποίες αναφύονται από την εφαρμογή τους από όργανα της Διοικήσεως είναι διοικητικές. Αντιθέτως, κατά το Δικαστήριο, η ρύθμιση των λοιπών θεμάτων που καταλείπεται από τον νομοθέτη στα Καταστατικά των οικείων Σωματείων και Ενώσεων, Συνδέσμων και της Ομοσπονδίας αυτών, σε Κανονισμούς, που εκδίδονται από όργανα του οικείου Συνδέσμου ή της οικείας Ενώσεως ή Ομοσπονδίας, καθώς και ο προβλεπόμενος έλεγχος νομιμότητας εκ μέρους της Διοικήσεως επί των κανονισμών αυτών δεν γεννούν διαφορές που εντάσσονται στο δημόσιο δίκαιο. Σύμφωνα με το Δικαστήριο, οι διατάξεις των Κανονισμών αυτών, των οποίων η εφαρμογή ανατίθεται καταρχήν σε όργανα των, κατά τα ανωτέρω, νομικών προσώπων ιδιωτικού δικαίου, υπό την εποπτεία της Διοίκησης, ανήκουν στον χώρο του ιδιωτικού δικαίου και, επομένως, οι διαφορές που γεννώνται από την εφαρμογή αυτών συνιστούν ιδιωτικές διαφορές. Άρα, η επίλυσή τους ανήκει, κατά το Σύνταγμα (άρθρο 94 παρ. 3), στα πολιτικά δικαστήρια και δεν επιτρέπεται η ανάθεση αυτών προς επίλυση σε όργανα της Διοικήσεως. Συναφώς, κατά τη νομολογία, η ανάθεση της αρμοδιότητας επίλυσης διαφορών που αναφύονται από την εφαρμογή διατάξεων των ως άνω Κανονισμών, δηλαδή διαφορών ιδιωτικού δικαίου, στο Α.Σ.Ε.Α.Δ., ήτοι σε διοικητικό όργανο, πρέπει να θεωρείται ανίσχυρη.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον εμφανίζει και η άποψη της μειοψηφίας, σύμφωνα με την οποία, από τη φύση των θεμάτων των οποίων η ρύθμιση ανατίθεται στους επίμαχους κανονισμούς συνάγεται ότι

ο νομοθέτης επιδίωξε την παροχή εξουσιοδοτήσεως προς ρύθμιση των εν λόγω θεμάτων με κανονιστική πράξη. Έτσι, με τους εν λόγω κανονισμούς δεν εκφράζεται ιδιωτική βούληση, που αφορά στους όρους διοικήσεως και λειτουργίας σωματείου, αλλά διατυπώνονται κανόνες δικαίου, που αφορούν στους καθ' έκαστον κλάδους άθλησης. Επομένως, οι εν λόγω κανονισμοί είναι κανονιστικές πράξεις, το δε Ανώτατον Συμβούλιον Επιλύσεως Αθλητικών Διαφορών, ελέγχει την τήρηση κανόνων δικαίου (διατάξεων κανονιστικής πράξεως) και όχι την τήρηση δικαιοπραξίας ιδιωτικού δικαίου. Περαιτέρω, κατά την ίδια άποψη, ακόμη και αν οι κανονισμοί (της ΕΠΟ) θεωρηθούν δικαιοπρακτικού περιεχομένου, η εποπτεία σχετικά με την τήρηση των κανονισμών τούτων, επί των αθλητικών σωματείων (όπως είναι η ΕΠΟ), από όργανα της διοικήσεως (Α.Σ.Ε.Α.Δ.) δεν συνιστά συνταγματικώς ανεπίτρεπτη επέμβαση σε σχέσεις ιδιωτικού δικαίου, αλλά άσκηση αρμοδιότητας στο πλαίσιο σχέσης δημοσίου δικαίου. Τούτο δε, διότι ο αθλητισμός είναι σκοπός κρατικός, που διακηρύσσεται μάλιστα, ως τέτοιος από το ίδιο το Σύνταγμα (άρθρο 16 παρ. 9).

Ως προς τη νομική φύση του Α.Σ.Ε.Α.Δ. ως συλλογικού οργάνου και των αποφάσεων που εκδίδει, η νομολογία παραμένει σταθερή έως και σήμερα. Σύμφωνα με την πάγια θέση του Ανώτατου Διοικητικού Δικαστηρίου, το συγκεκριμένο συλλογικό αθλητικό όργανο που λειτουργεί ως δευτεροβάθμιο όργανο της «αθλητικής δικαιοσύνης» επιλύει τις συγκεκριμένες αθλητικές διαφορές που του έχουν ανατεθεί²⁶³, λειτουργώντας ως διοικητικό όργανο²⁶⁴. Τούτο σημαίνει ότι το Α.Σ.Ε.Α.Δ. ασκεί διοικητική και όχι δικαιοδοτική εξουσία²⁶⁵.

²⁶³ Άρθρα 121 και 124 ν. 2725/1999.

²⁶⁴ ΣτΕ 349/2007, ΔΕφΑΘ 835/2014 κ.ά.

²⁶⁵ Σύμφωνα δε με τη νομολογία του Αρείου Πάγου το Α.Σ.Ε.Α.Δ. είναι

Περαιτέρω όμως, σύμφωνα με τη νομολογία, η νομική φύση του συγκεκριμένου διοικητικού οργάνου δεν αρκεί για να προσδώσει διοικητικό χαρακτήρα σε όλες τις αποφάσεις που εκδίδει στο πλαίσιο επίλυσης των αθλητικών διαφορών που του έχουν ανατεθεί. Σύμφωνα με το Ανώτατο Διοικητικό Δικαστήριο από τις σχετικές οργανικές διατάξεις του ν. 2725/1999 συνάγεται ότι το Α.Σ.Ε.Α.Δ. αποτελεί συλλογικό διοικητικό όργανο, υπαγόμενο στη Γενική Γραμματεία Αθλητισμού. Το Α.Σ.Ε.Α.Δ. αποφαίνεται μεν σύμφωνα με τη διαδικασία που διαγράφεται στον νόμο με στοιχεία τα οποία προσιδιάζουν σε άσκηση δικαιοδοτικού έργου, αλλά δεν συνιστά δικαστική αρχή, ενόψει και της διάταξης του άρθρου 126 παρ. 5 του ν. 2725/1999, σύμφωνα με την οποία οι αποφάσεις του μπορεί να προσβληθούν ενώπιον του αρμοδίου ακυρωτικού δικαστηρίου²⁶⁶. Ειδικότερα, όταν οι διαφορές που εξετάζονται από το Α.Σ.Ε.Α.Δ. ανήκουν στον χώρο του ιδιωτικού δικαίου (όπως σε περίπτωση εφαρμογής κανονισμών, οι οποίοι ψηφίζονται από τη γενική συνέλευση των μελών της οικείας αθλητικής ομοσπονδίας και των οποίων αμφισβητείται η νομιμότητα), υπάγονται στη δικαιοδοσία των πολιτικών δικαστηρίων²⁶⁷, τα οποία θα εξετάσουν ενδεχόμενη αντίθεση των πράξεων του Α.Σ.Ε.Α.Δ. και, κατ' επέκταση, της ομοσπονδίας προς τις διατάξεις του ν. 2725/1999 ή άλλου νόμου

αθλητικό όργανο και οι αποφάσεις του δεν είναι διαιτητικές αποφάσεις υπό την έννοια των άρθρων 892 επ. ΚΠολΔ. Βλ. ΑΠ 1143/1989, ΕΕΡΓΔ/1990 (680), ΕΠΑΘΛΔ/1994 (202).

²⁶⁶ Πρβλ. ΣτΕ 2980/2013 σκ. 7, ΣτΕ 2749/2010 σκ. 7, ΣτΕ 1160/1989 Ολ. σκ. 8 και ΣτΕ 2/1945 Ολ.

²⁶⁷ Βλ. ΣτΕ 1509/2002 ως προς τον Κανονισμό Μεταγραφών του ΣΕΓΑΣ.

ή προς άλλους κανόνες δικαίου υπέρτερης τυπικής ισχύος²⁶⁸. Με άλλα λόγια η φύση των διαφορών αυτών δεν μεταβάλλεται από το γεγονός ότι οι ανωτέρω πράξεις, υπόκεινται στον έλεγχο διοικητικού δηλαδή οργάνου (Α.Σ.Ε.Α.Δ.). Τούτο σημαίνει ότι το Δικαστήριο δεν θεωρεί πλέον ανίσχυρες τις νομοθετικές διατάξεις με τις οποίες ανατίθενται στο Α.Σ.Ε.Α.Δ. αρμοδιότητες που αφορούν σε ιδιωτικές διαφορές, μολονότι εξακολουθεί να κρίνει ότι αποτελεί συλλογικό διοικητικό όργανο. Απλώς οι αποφάσεις του επί των διαφορών αυτών ελέγχονται από τα πολιτικά δικαστήρια.

Όταν όμως οι αποφάσεις του Α.Σ.Ε.Α.Δ. επί προσφυγών κατά πράξεων οργάνων αθλητικών ομοσπονδιών, σχετικών με επιβολή σε αθλητές πειθαρχικών ποινών, για παράβαση διατάξεων νόμου, όπως για χρήση απαγορευμένων ουσιών, ενέχουν άσκηση δημόσιας εξουσίας, τότε αποτελούν εκτελεστές διοικητικές πράξεις²⁶⁹ και ο έλεγχός τους υπάγεται στην αρμοδιότητα των τακτικών διοικητικών δικαστηρίων²⁷⁰. Το κριτήριο, κατά το Δικαστήριο, για τον διοικητικό χαρακτήρα των εν λόγω αποφάσεων αποτελεί το έντονο κρατικό ενδιαφέρον για την προστασία της υγείας των αθλητών και την ευταξία εν γένει στον αθλητισμό²⁷¹.

Έτσι, σύμφωνα με τη νομολογία, ο νομοθέτης θεωρώντας ως σημαντικά τα ζητήματα φαρμακοδιέγερσης των αθλητών, τα ρύθμισε

²⁶⁸ ΣτΕ 268/2021 σκ. 6. Βλ. επίσης 3011/2009, 349/2007, ΣτΕ 1509, 2234/2002, 158, 623/1985, 1995/1981, ΔΕφΑθ 68/2016, 835/2014 κ.ά.

²⁶⁹ Βλ. ΣτΕ 2619/2009.

²⁷⁰ Άρθρο 47 του ν. 3900/2010 που τροποποίησε το άρθρο 1 παρ. 1 εδ. ιγ' του ν. 702/1977 ως προς «την εφαρμογή της αθλητικής νομοθεσίας». Βλ. και ΣτΕ 1588/2017.

²⁷¹ ΣτΕ 268/2021 σκ. 6, ΔΕφΑθ 257/2024. Βλ. επίσης ΣτΕ 3011/2009, 349/2007, ΣτΕ 1509, 2234/2002, 158, 623/1985, 1995/1981, ΔΕφΑθ 68/2016, 835/2014 κ.ά.

ειδικώς, όπως επίσης και εκείνα των πειθαρχικών ποινών, που επιβάλλονται σε αυτούς από τα αρμόδια προς τούτο όργανα. Συνεπώς, κατά τη νομολογία, η σχετική διαγνωστική και πειθαρχική διαδικασία, η οποία διαγράφεται από ειδικές διοικητικές διατάξεις, εκφράζει την κατά το Σύνταγμα κρατική μέριμνα στα ζητήματα της φαρμακοδιέγερσης αθλητών και έχει τεθεί για την εξυπηρέτηση δημόσιου σκοπού. Συνακόλουθα, τα «δικαιοδοτικά» όργανα, που ασκούν τις αρμοδιότητές τους με τις οποίες επιδιώκεται ο έλεγχος της τηρήσεως των σχετικών νομοθετικών διατάξεων, επιβάλλοντας, κατ' εφαρμογήν τούτου, τις προβλεπόμενες πειθαρχικές ποινές αποτελούν διοικητικά όργανα. Συναφώς δε, οι διαφορές που γεννώνται από πράξεις των οργάνων αυτών είναι διοικητικές διαφορές²⁷².

Ως διοικητικού χαρακτήρα αναγνωρίζονται από τη νομολογία και οι διαφορές που αναφύονται με αφορμή την αρμοδιότητα του Α.Σ.Ε.Α.Δ., κατ' άρθρο 124 περ. δ' του ν. 2725/1999, να εκδικάζει προσφυγές κατά αποφάσεων της Επιτροπής Φιλάθλου Πνεύματος με τις οποίες επιβάλλονται οι κυρώσεις που προβλέπονται στο άρθρο 130 του ίδιου νόμου για παραβάσεις των αρχών του φιλάθλου πνεύματος²⁷³.

Σε ό,τι αφορά ειδικότερα τη συμβατότητα της συμμετοχής τακτικών δικαστών προς τις ως άνω απαγορεύσεις του άρθρου 89 Συντ., σύμφωνα με τη νομολογία, το Α.Σ.Ε.Α.Δ., συγκροτούμενο αποκλειστικά από δικαστικούς λειτουργούς, λόγω της θεσμικής τους ανεξαρτησίας, που παρέχει εκέγγυα ανεξάρτητης δικανικής κρίσης, κατά την Αιτιολογική έκθεση του ν. 3262/2004, λειτουργεί ως δευτεροβάθμιο όργανο αθλητικής δικαιοσύνης για την επίλυση διαφορών, οι οποίες αναφύονται στο πλαίσιο εφαρμογής

²⁷² Πρβλ. ΣτΕ. 3450/96, 443/2004, 1596/2004 κ.ά. Βλ. και ΣτΕ 264/2011, ΔΕφΑΘ 2329/2015.

²⁷³ ΣτΕ 1588/2017, 1652/2008, 92/2003, ΔΕφΑΘ 836/2014. κ.ά.

της αθλητικής νομοθεσίας (άρθρο 123 παρ. 1 του ν. 2726/1999, όπως τροποποιήθηκε με το άρθρο 43 του ν. 3057/2002). Το συλλογικό αυτό όργανο δεν αποτελεί μεν δικαστήριο, κατά την έννοια του Συντάγματος, συνιστά όμως όργανο που ασκεί αρμοδιότητες πειθαρχικού και δικαιοδοτικού χαρακτήρα, κατά την έννοια της στενά ερμηνευτέας συνταγματικής διάταξης του άρθρου 89 παρ. 2 και, ως εκ τούτου, επιτρεπώς μετέχουν σ' αυτό εν ενεργεία δικαστικοί λειτουργοί²⁷⁴.

Η άποψη όμως αυτή εγείρει εύλογες αντιρρήσεις ως προς την ορθότητά της. Από τις πιο πάνω νομολογιακές παραδοχές συναγεται σαφώς ότι το Α.Σ.Ε.Α.Δ. αποτελεί διοικητικό όργανο και, συνεπώς, οι εν ενεργεία δικαστές που συμμετέχουν σε αυτό αποτελούν μέλη διοικητικού οργάνου. Τούτο δε προκύπτει ευχερώς και από τη φύση των αρμοδιοτήτων που ανατίθενται στο Α.Σ.Ε.Α.Δ. και περιγράφηκαν ανωτέρω και από τη φύση της διαγραφόμενης στον νόμο διοικητικής διαδικασίας, η οποία δεν έχει στοιχεία, που προσιδιάζουν σε εκτέλεση δικαιοδοτικού έργου και σε άσκηση αρμοδιότητας δικαιοδοτικού οργάνου²⁷⁵.

Περαιτέρω, από τις αρμοδιότητες αυτές προκύπτει ευχερώς επίσης ότι δεν εμφανίζουν στο σύνολό τους πειθαρχικό χαρακτήρα. Μπορεί ορισμένες από αυτές να είναι πράγματι πειθαρχικής φύσεως, αλλά οι περισσότερες δεν έχουν αντικείμενο, που σχετίζεται με οποιονδήποτε τρόπο με πειθαρχική διαδικασία. Έτσι, οι αρμοδιότητες που προβλέπονται στην περ. β' του άρθρου 124 του ν. 2725/1999 και αφορούν στην εγγραφή ή τη μετεγγραφή αθλητών, τη βαθμολογική ή την αγωνιστική θέση των αθλητικών σω-

²⁷⁴ ΣτΕ 268/2021 σκ. 6, ΔΕφΑΘ 257/2024.

²⁷⁵ Πρβλ. ΣτΕ 852/2016, ΣτΕ 3037/2015 7μ., 3503/2009 Ολ. Πρβλ. ΣτΕ 1476/2004 Ολ., 1156/2005, 3634/2005, 3629/2007, 3536/2009 7μ., 2831/2011, 3060/2013 7μ., 1279, 1568/2015.

ματείων ή την εφαρμογή των νόμων και των κανονιστικών διατάξεων προδήλως στερούνται πειθαρχικού χαρακτήρα. Ταυτόχρονα δε προκύπτει ευχερώς ότι οι εν λόγω αρμοδιότητες του άρθρου 124 ν. περ. β' του ν. 2725/1999 κατ' ουδένα τρόπο σχετίζονται με ελεγκτικό ή δικαιοδοτικό έργο υπό την έννοια του άρθρου 89 παρ. 2 Συντ. Τούτο δε, καθώς δεν συνάπτονται καταφανώς ούτε με θέματα οικονομικού ή δημοσιονομικού χαρακτήρα, αλλά ούτε και με την άσκηση δικαιοδοτικής εξουσίας, δεδομένου ότι οι σχετικές αποφάσεις προσβάλλονται με ένδικο βοήθημα ενώπιον των δικαστηρίων.

Επομένως, η συγκρότηση του Α.Σ.Ε.Α.Δ. από δικαστικούς λειτουργούς όταν δεν ασκεί πειθαρχικές αρμοδιότητες δεν είναι νόμιμη, ως προδήλως αντίθετη προς τις παραπάνω συνταγματικές διατάξεις του άρθρου 89 παρ. 2 και 3.

2. Όργανα αθλητικών νομικών προσώπων ιδιωτικού δικαίου

2.1. Η νομοθετική ρύθμιση

Παράλληλα με την, κατά τα ανωτέρω, ανάθεση επίλυσης αθλητικών αμφισβητήσεων σε διοικητικό όργανο, ο νομοθέτης προέβλεψε και τη λειτουργία πρωτοβάθμιων και σε ορισμένες περιπτώσεις δευτεροβάθμιων αθλητικών «δικαιοδοτικών οργάνων», τα οποία λειτουργούν στο πλαίσιο νομικών προσώπων ιδιωτικού δικαίου και συγκροτούνται από εν ενεργεία δικαστικούς λειτουργούς. Τα όργανα αυτά είναι αρμόδια για την επίλυση συγκεκριμένων αθλητικών αμφισβητήσεων και λειτουργούν, κατά κανόνα, στο πλαίσιο της οικείας αθλητικής ομοσπονδίας ομαδικού αθλήματος.

Πιο συγκεκριμένα, σύμφωνα με το άρθρο 119 παρ. 1 του ν. 2725/1999²⁷⁶ στις αθλητικές ομοσπονδίες και στους επαγγελμα-

²⁷⁶ Η συγκεκριμένη διάταξη εντάσσεται στο κεφάλαιο Α' του τμήματος Γ'

τικούς συνδέσμους, όπου αυτοί υπάρχουν και λειτουργούν, των ομαδικών αθλημάτων του ποδοσφαίρου, της καλαθοσφαίρισης, της πετοσφαίρισης, της χειροσφαίρισης και της κολυμβητικής για το άθλημα της υδατοσφαίρισης, συνιστώνται πρωτοβάθμια δικαιοδοτικά όργανα για την επίλυση αθλητικών διαφορών²⁷⁷.

Τα ιδιότυπα εν λόγω πρωτοβάθμια «δικαιοδοτικά» όργανα είναι μονομελή, εκτός από το άθλημα του ποδοσφαίρου, όπου το οικείο όργανο είναι τριμερές και συγκροτείται αποκλειστικά από εν ενεργεία δικαστές. Ειδικότερα, ως μονομελή όργανα διορίζονται ένας πρωτοδίκης της πολιτικής και ποινικής δικαιοσύνης, με τον αναπληρωτή του, για θητεία δύο ετών, από το Διοικητικό Συμβούλιο της οικείας αθλητικής ομοσπονδίας ή του οικείου επαγγελματικού συνδέσμου. Ο δικαστής αυτός, με τον αναπληρωτή του, κληρώνεται με τη διαδικασία που προβλέπεται στον Οργανισμό Δικαστηρίων από τριπλάσιο αριθμό δικαστών, οριζόμενο με απόφαση του Τριμελούς Συμβουλίου Διοίκησης του Πρωτοδικείου της έδρας της ομοσπονδίας, ύστερα από αίτημα του Δ.Σ. αυτής ή του οικείου επαγγελματικού συνδέσμου. Τα κριτήρια για τον εν λόγω ορισμό που λαμβάνονται υπόψη και συνεκτιμώνται ιδιαίτερα είναι η γνώση και η εμπειρία σε θέματα του αθλητισμού²⁷⁸.

Το τριμερές «δικαιοδοτικό» όργανο που λειτουργεί στον χώρο του ποδοσφαίρου διορίζεται με απόφαση του Δ.Σ. της Ε.Π.Α.Ε. για θητεία δύο ετών και συγκροτείται από έναν Πρόεδρο Πρωτο-

υπό τον τίτλο «Ποινική και Πειθαρχική ευθύνη» του εν λόγω νόμου.

²⁷⁷ Σύμφωνα με την ίδια διάταξη με απόφαση του Υπουργού Πολιτισμού, μπορεί να λειτουργήσει δικαιοδοτικό όργανο και σε ομοσπονδία άλλου ομαδικού αθλήματος.

²⁷⁸ Άρθρο 119 παρ. 3 που αντικαταστάθηκε με το άρθρο 8 ν. 3262/2004 και στη συνέχεια τροποποιήθηκε με τα άρθρα 5 του ν. 4326/2015 και 62 του ν. 4753/2020.

δικών της Πολιτικής και Ποινικής Δικαιοσύνης, ως Πρόεδρο του οργάνου, και δύο Πρωτοδίκες της Πολιτικής και Ποινικής Δικαιοσύνης, ως Μέλη, οι οποίοι κληρώνονται με τη διαδικασία που προβλέπεται στον Οργανισμό Δικαστηρίων από τριπλάσιο αριθμό δικαστών, οριζόμενο με απόφαση του Τριμελούς Συμβουλίου Διοίκησης του Πρωτοδικείου Αθηνών, ύστερα από αίτημα της Ε.Π.Α.Ε. Με την ίδια διαδικασία των τακτικών μελών κληρώνονται ένας Πρόεδρος Πρωτοδικών και ένας Πρωτοδίκης, ως αναπληρωτές. Για τον ορισμό λαμβάνεται υπόψη και συνεκτιμάται ιδιαίτερα η γνώση και η εμπειρία σε θέματα αθλητισμού»²⁷⁹.

Εκτός από τα ανωτέρω όργανα που προβλέπονται με τις πιο πάνω διατάξεις, υφίστανται και άλλα αθλητικά όργανα, τα οποία αποκαλούνται «δικαστικά» και στα οποία συμμετέχουν τακτικοί δικαστές. Η διαφορά των οργάνων αυτών σε σχέση με τα μόλις ανωτέρω αναφερθέντα, έγκειται στο ότι η συγκρότηση και η λειτουργία τους δεν ρυθμίζεται από διατάξεις νόμου, αλλά από ρυθμίσεις που θεσπίζονται από όργανα της αθλητικής κοινότητας. Στο πλαίσιο αυτό, το άρθρο 57 του Κανονισμού της ΕΠΟ προβλέπει τη λειτουργία τριών οργάνων που χαρακτηρίζονται ως δικαστικά και είναι: α) η Πειθαρχική Επιτροπή, β) η Επιτροπή Δεοντολογίας και γ) η Επιτροπή Εφέσεων (παρ. 1).

Τα δικαστικά αυτά όργανα του ποδοσφαίρου αποτελούνται από δικαστικούς λειτουργούς με βαθμό, κατά την αρχική τοποθέτησή τους, Πρωτοδίκη ή Πρωτοδίκη Διοικητικών Δικαστηρίων, για την Πειθαρχική Επιτροπή και από τρεις (3) Εφέτες της Πολιτικής Δικαιοσύνης και δύο (2) Εφέτες της Διοικητικής Δικαιοσύνης για την Επιτροπή Εφέσεων. Στην Επιτροπή Δεοντολογίας της ΕΠΟ μετέχουν ένας πρόεδρος Πρωτοδικών ή πρόεδρος Πρωτοδικών

²⁷⁹ Άρθρο 127B του ν. 2726/1999, όπως τροποποιήθηκε με τα άρθρα 5 του ν. 4326/2015 και 62 του ν. 4753/2020.

Διοικητικών Δικαστηρίων και δύο (2) πρωτοδίκες της Πολιτικής Δικαιοσύνης και δύο (2) της Διοικητικής Δικαιοσύνης (παρ. 11).

Οι ανωτέρω δικαστικοί και εισαγγελικοί λειτουργοί, ορίζονται για τριετή θητεία, η οποία μπορεί να ανανεωθεί μόνο μία φορά και υποδεικνύονται με τους αναπληρωτές τους, από τα Τριμελή Συμβούλια Διεύθυνσης του Πρωτοδικείου Αθηνών ή του Διοικητικού Πρωτοδικείου Αθηνών, τον Προϊστάμενο της Εισαγγελίας Πρωτοδικών Αθηνών και από τα Τριμελή Συμβούλια Διεύθυνσης του Εφετείου Αθηνών και του Διοικητικού Εφετείου Αθηνών, κατά προτίμηση μεταξύ των δικαστών και εισαγγελέων με εμπειρία στο πειθαρχικό δίκαιο (παρ. 12).

Περαιτέρω, εντός της ΕΠΟ σύμφωνα με το Καταστατικό της, λειτουργεί ως πρωτοβάθμιο διαιτητικό δικαστήριο η Επιτροπή Επίλυσης Οικονομικών Διαφορών (ΕΕΟΔ) η οποία είναι αρμόδια να επιλύει διαφορές μεταξύ ομάδων και ποδοσφαιριστών, καθώς και προπονητών, αναφορικά με την απασχόληση τους και τη συμβατική σταθερότητα (άρθρο 62 παρ. 1). Η ΕΕΟΔ, εκτός άλλων, συγκροτείται από ένα πρόεδρο με τον αναπληρωτή του, οι οποίοι είναι ανώτεροι δικαστικοί λειτουργοί εν ενεργεία, βαθμού Εφέτη και υποδεικνύονται, για τριετή θητεία από το Τριμελές Συμβούλιο Διεύθυνσης του Εφετείου Αθηνών. Η ΕΠΟ στη συνέχεια με απόφαση της Γενικής Συνέλευσής της επικυρώνει τον κατάλογο των αρμόδιων δικαστικών αρχών με τους ανωτέρω δικαστικούς λειτουργούς (άρθρο 62 παρ. 1 περ. α').

Εντός της ΕΠΟ λειτουργεί επίσης, σύμφωνα με το άρθρο 62 παρ. 2 του Καταστατικού της ένα αμερόληπτο και ανεξάρτητο, όπως χαρακτηρίζεται, Διαιτητικό Δικαστήριο, το οποίο επιλύει σε τελευταίο βαθμό (εφόσον όλες οι άλλες εσωτερικές διαδικασίες και τα ένδικα μέσα έχουν εξαντληθεί), τις εσωτερικές εθνικές διαφορές μεταξύ της ΕΠΟ, των Μελών, Ομάδων, Ποδοσφαιριστών, Αξιωματούχων και διαμεσολαβητών αγώνων. Εξαιρούνται οι υπο-

θέσεις για τις οποίες αρμόδιο, κατά το άρθρο 64 του εν λόγω καταστατικού και τους κανονισμούς της ΕΠΟ, είναι το Διαιτητικό Αθλητικό Δικαστήριο (CAS) που εδρεύει στη Λωζάννη της Ελβετίας. Η Εκτελεστική Επιτροπή συντάσσει έναν ειδικό κανονισμό αναφορικά με τη σύνθεση, τη δικαιοδοσία, την αρμοδιότητα και τους δικονομικούς κανόνες του Διαιτητικού Δικαστηρίου της ΕΠΟ.

Η ΕΠΟ με απόφαση της Γενικής Συνέλευσής της επικυρώνει τον κατάλογο των αρμόδιων δικαστικών αρχών με τους πέντε (5) δικαστικούς λειτουργούς που μετέχουν στον σχηματισμό του Διαιτητικού Δικαστηρίου Ποδοσφαίρου, ο οποίος αποτελείται από δύο (2) Αρεοπαγίτες, δύο (2) προέδρους Εφετών και έναν (1) πρόεδρο Εφετών Διοικητικών Δικαστηρίων, για τριετή θητεία. Οι συγκεκριμένοι δικαστικοί λειτουργοί υποδεικνύονται, μαζί με τους αναπληρωτές τους, για τριετή θητεία από τον Πρόεδρο του Αρείου Πάγου και από τα Τριμελή Συμβούλια Διεύθυνσης του Εφετείου Αθηνών και του Διοικητικού Εφετείου Αθηνών.

2.2. Νομική φύση των αθλητικών οργάνων που λειτουργούν στο πλαίσιο των ιδιωτικών αθλητικών φορέων

2.1.1. Τα αθλητικά «δικαστικά όργανα» ως όργανα νομικών προσώπων ιδιωτικού δικαίου

Όπως προκύπτει από τις διατάξεις που παρατέθηκαν ανωτέρω, νομοθέτης και αθλητική κοινότητα προκειμένου να προσδιορίσουν τον ρόλο των συγκεκριμένων οργάνων επίλυσης αθλητικών διαφορών στα οποία μετέχουν τακτικοί δικαστές, χρησιμοποιούν πρωτίτως όρους, που προσιδιάζουν στην άσκηση κρατικής δικαστικής λειτουργίας. Έτσι, όργανα που προβλέπονται από αυτοθεσπιζόμενους κανόνες της αθλητικής κοινότητας χαρακτηρίζονται ως πειθαρχικά, δικαστικά και διαιτητικά, ενώ ο τυπικός νομοθέτης, κατά πάγια πρακτική, αποκαλεί τα συγκεκριμένα όργανα «δικαιοδοτικά». Τούτο βέ-

βαια, όπως θα καταδειχθεί κατωτέρω, σε καμία περίπτωση σημαίνει ότι τα όργανα αυτά ασκούν κατά κυριολεξία δικαιοδοτικό έργο ή ότι συνιστούν όργανα Διοίκησης που ασκούν διοικητική αρμοδιότητα.

Ως προς την περαιτέρω νομική φύση τους, από το συνολικό νομοθετικό πλαίσιο που διέπει τη λειτουργία τους, η νομολογία του Συμβουλίου της Επικρατείας συνάγει παγίως ότι τα εν λόγω «δικαιοδοτικά» όργανα επίλυσης αθλητικών διαφορών, που λειτουργούν στο πλαίσιο των αθλητικών ομοσπονδιών δεν αποτελούν διοικητικά όργανα, αλλά όργανα νομικών προσώπων ιδιωτικού δικαίου. Τούτο δε ισχύει ανεξαρτήτως του αν οι σχετικές αποφάσεις των συγκεκριμένων οργάνων εκδίδονται κατ' εφαρμογήν κανονισμών που η έκδοσή τους προβλέπεται από ειδικές νομοθετικές διατάξεις²⁸⁰ ή διατάξεων νόμου. Επομένως, οι συγκεκριμένες αποφάσεις δεν συνιστούν διοικητικές πράξεις, αλλά ανήκουν στον χώρο του ιδιωτικού δικαίου²⁸¹. Συνεπώς, οι διαφορές που απορρέουν από αυτές υπάγονται, κατά το άρθρο 94 παρ. 2 Συντ., στη δικαιοδοσία των πολιτικών δικαστηρίων. Περαιτέρω δε, σύμφωνα με το Δικαστήριο, ούτε η ιδιότητα των προσωπικών φορέων που στελεχώνουν τις συγκεκριμένες θέσεις ως δικαστικών λειτουργών ή ακόμη και ο τρόπος διορισμού τους και υπό την εκδοχή ότι λαμβάνει χώρα με απόφαση διοικητικού οργάνου δεν αποτελούν στοιχεία ικανά να οδηγήσουν στη θεώρηση των οργάνων αυτών ως διοικητικών²⁸².

²⁸⁰ Λ.χ. κανονισμοί που εκδίδονται σύμφωνα με τα άρθρα 27 και 87 του ν. 2725/1999.

²⁸¹ ΣτΕ 3011/2009, 349/2007, 2234/2002, 7μ., 3545/1994, 3524/1982, ΔΕφΑθ 2521/2013 κ.ά.

²⁸² Βλ. ΣτΕ 3011/2009, 349/2007, 2234/2002, 7μ., 3545/1994, 3524/1982, 1426/1984, κ.ά.

2.1.2. Τα αθλητικά «δικαστικά όργανα» ως φορείς που λειτουργούν υπό κρατική και δη δικαστική εγγύηση

Έχει υποστηριχθεί²⁸³ σχετικώς ότι από τις διατάξεις του ν. 2725/1999, που προβλέπουν τη λειτουργία των αθλητικών «δικαιοδοτικών» οργάνων και καθιερώνουν ένα σύστημα επίλυσης διαφορών και επιβολής πειθαρχικών κυρώσεων στο οποίο συμμετέχουν τακτικοί δικαστές συνάγεται πως ο εν λόγω μηχανισμός τίθεται υπό κρατική και δη δικαστική εγγύηση αντικειμενικότητας και αμεροληψίας. Η εγγύηση δε αυτή διασφαλίζεται από τον ίδιο τον νομοθέτη, ο οποίος προβλέπει ότι τα οικεία όργανα συγκροτούνται αποκλειστικά από δικαστικούς λειτουργούς. Η πρόβλεψη δε από τον ίδιο τον νόμο των οργάνων αυτών και ο, κατά περίπτωση, δικαιοδοτικός ή πειθαρχικός χαρακτήρας τους, καθιστά επιτρεπτή, με βάση το Σύνταγμα, τη συμμετοχή σε αυτά εν ενεργεία δικαστικών λειτουργών.

Κατά την ίδια άποψη, το γεγονός ότι ο διορισμός των δικαστικών λειτουργών σε αθλητικά «δικαιοδοτικά» όργανα, που τυπικώς γίνεται με απόφαση του διοικητικού συμβουλίου της οικείας αθλητικής ομοσπονδίας δεν ασκεί επιρροή στη φύση των εν λόγω οργάνων και δεν τα καθιστά όργανα νομικού προσώπου ιδιωτικού δικαίου. Τούτο δε, καθώς η συγκρότηση των οργάνων αυτών προβλέπεται από τον νόμο, στο πλαίσιο της προβλεπόμενης από το άρθρο 16 παρ. 9 Συντ. προστασίας και ανώτατης εποπτείας του Κράτους, η οποία δικαιολογείται από την ιδιαίτερα μεγάλη κοινωνική σημασία του αθλητισμού²⁸⁴ και τα πρόσωπα που τα συγκροτούν ορίζονται στο πλαίσιο οργα-

²⁸³ ΓνΝΣΚ 120/2008.

²⁸⁴ Με παραπομπή στις αποφάσεις ΔΕΚ Bosman, (c-415/93) και Lehtonen, (c-176/96).

νώσεως και λειτουργίας του δικαστικού σώματος, όπως τούτο προσδιορίζεται από το Σύνταγμα και τις οικείες διατάξεις.

Περαιτέρω, σύμφωνα με την ίδια πάντοτε άποψη, ούτε το γεγονός ότι τα προβλεπόμενα από τις κρίσιμες διατάξεις του ν. 2725/1999 δικαιοδοτικού και πειθαρχικού χαρακτήρα όργανα λειτουργούν στο πλαίσιο των δραστηριοτήτων ενός νομικού προσώπου ιδιωτικού δικαίου δεν τα καθιστά όργανα του νομικού αυτού προσώπου. Τούτο δε, καθώς, εκτός άλλων, η ένταξή τους στο ως άνω πλαίσιο και τον οργανωτικό κορμό ενός νομικού προσώπου ιδιωτικού δικαίου έχει σκοπό τον προσδιορισμό του πεδίου εφαρμογής των αρμοδιοτήτων τους και όχι τον προσδιορισμό της νομικής φύσης τους.

Επομένως, η συγκεκριμένη θέση καταλήγει στο συμπέρασμα ότι η σύσταση των δικαιοδοτικών και πειθαρχικών οργάνων στον χώρο του αθλητισμού, κατόπιν πρωτοβουλίας του διοικητικού συμβουλίου νομικού προσώπου ιδιωτικού δικαίου κατά τη διαδικασία και τους όρους του ν. 2725/1999 «δεν προσδίδει στα όργανα αυτά χαρακτήρα οργάνου νομικού προσώπου ιδιωτικού δικαίου ούτε αναιρεί την ιδιότητά τους ως εκ του νόμου, κατά τη σχετική συνταγματική διάταξη, προβλεπόμενων».

Η άποψη όμως αυτή δεν είναι ιδιαίτερα πειστική, καθώς παραβλέπει το σαφές περιεχόμενο αφενός των διατάξεων του άρθρου 89 Συντ. και αφετέρου των συνολικών ειδικών διατάξεων που ρυθμίζουν τη συμμετοχή εν ενεργεία δικαστών στα εν λόγω «δικαιοδοτικά» όργανα. Παραβλέπει επίσης τις πάγιες *ad hoc* θέσεις της νομολογίας του Συμβουλίου της Επικρατείας, που παρατέθηκαν ανωτέρω, σύμφωνα με τις οποίες, από το συνολικό νομοθετικό πλαίσιο που διέπει τη λειτουργία των μονομελών και συλλογικών αθλητικών «δικαιοδοτικών» οργάνων προκύπτει σαφώς ότι οι φορείς αυτοί αποτελούν όργανα των νομικών προσώπων ιδι-

ωτικού δικαίου στο πλαίσιο των οποίων λειτουργούν²⁸⁵. Τούτο δε καθώς εντάσσονται στον οργανωτικό κορμό του εκάστοτε νομικού προσώπου ιδιωτικού δικαίου, στοχεύοντας την επίτευξη των σκοπών του τελευταίου και υπηρετώντας την ανάγκη επίλυσης των αμφισβητήσεων και «διαφορών» που αναφύονται μέσα στους κόλπους της αθλητικής κοινότητας. Από τη συγκεκριμένη πάγια νομολογιακή παραδοχή συνάγεται *a fortiori* ότι τα συγκεκριμένα αθλητικά όργανα όχι μόνο δεν ασκούν δικαιοδοτική λειτουργία, αλλά ούτε καν εντάσσονται στο πεδίο των κρατικών οργάνων. Ουσιαστικά δηλαδή πρόκειται για έναν ιδιόμορφο και πρωτόγνωρο θεσμό και μια νομοθετική πρακτική, σύμφωνα με την οποία οι εν ενεργεία δικαστές στη συγκεκριμένη περίπτωση προσφέρουν τις υπηρεσίες τους στον ιδιωτικό τομέα υπό ένα ιδιότυπο καθεστώς για τη γενικότερη δικαστική λειτουργία, που προσομοιάζει με αυτό του δανεισμού. Προσθέτως δε, ο συγκεκριμένος τρόπος συγκρότησης των επίμαχων αθλητικών «δικαιοδοτικών» οργάνων συνιστά, αν μη τι άλλο, μια πρόδηλη μετάλλαξη, αφού ο τακτικός δικαστής αποκόπτεται προσωρινά από έναν προδήλως «κρατικό

²⁸⁵ Βλ. και αποφάσεις μονομελών δικαιοδοτικών οργάνων της ΕΠΟ, σύμφωνα με τις οποίες τα συγκεκριμένα αθλητικά όργανα παρά τη στελέχωσή τους από τακτικούς δικαστές με το άρθρο 5 ν. 4326/2015, δεν παύουν να είναι όργανα ενός σωματείου του Αστικού Κώδικα (βλ. άρθρο 1 παρ. 1 του Καταστατικού της ΕΠΟ, που ορίζει ότι: «Η ιδρυθείσα το έτος 1926 από τις Ενώσεις Ποδοσφαιρικών Σωματείων Αθηνών, Πειραιώς και Μακεδονίας-Θράκης, Ποδοσφαιρική Ομοσπονδία είναι νομικό πρόσωπο ιδιωτικού δικαίου, τριτοβάθμιο σωματείο μη κερδοσκοπικού χαρακτήρα σύμφωνα με τον Αστικό Κώδικα, εγγεγραμμένο νόμιμα στα βιβλία σωματείων του Πρωτοδικείου Αθηνών, έχει έδρα στην Αθήνα και την επωνυμία Ελληνική Ποδοσφαιρική Ομοσπονδία») (βλ. ενδεικτικά απόφαση 93/2020 του Πρωτοβάθμιου Μονομελούς Πειθαρχικού Οργάνου SUPER LEAGUE 1 ΕΛΛΑΔΑ).

ρόλο», υφιστάμενος εξ αντικειμένου μια σημαντική μεταλλαγή. Τούτο δε καθώς εντάσσεται οργανικά για συγκεκριμένο χρονικό διάστημα στον οργανωτικό κορμό ενός ιδιωτικού αθλητικού φορέα, στους κόλπους του οποίου καλείται να λειτουργήσει. Συνεπώς, ο δικαστής μεταλλάσσεται σε όργανο νομικού προσώπου ιδιωτικού δικαίου με αποτέλεσμα να υφίσταται ουσιώδη μεταλλαγή ο θεσμικός ρόλος του και το αποτύπωμα των αποφάσεών του στον νομικό κόσμο.

Η αδιαμφισβήτητη κοινωνική σημασία του αθλητισμού, η ρυθμιστική ανάμιξη του νομοθέτη στο αθλητικό γίγνεσθαι και η στελέχωση αθλητικών δικαιοδοτικών οργάνων με τακτικούς δικαστές, μέσω ειδικών νομοθετικών ρυθμίσεων, δεν σημαίνει ότι ο αθλητικός χώρος αποϊδιωτικοποιείται, μετασχηματίζεται και μετατοπίζεται στη δημόσια σφαίρα, προσλαμβάνοντας δημόσιο χαρακτήρα. Το γεγονός ότι ο αθλητισμός συνιστά σπουδαία κοινωνική υπόθεση καθώς αφορά σε πολύ μεγάλο μέρος της κοινωνίας δεν οδηγεί αυτόθροα στην απώλεια του πρόδηλου ιδιωτικού του χαρακτήρα. Παρά την έντονη επέκτασή του στον κοινωνικό χώρο, την αυξανόμενη εσωτερική και διεθνή σημασία του, εξακολουθεί να αποτελεί ένα από εκείνα τα «μικροπράγματα», όπως τα αποκαλεί η Arendt²⁸⁶, τα οποία συγκροτούν ένα θεσμικό οικοδόμημα που παραμένει στον ιδιωτικό χώρο (ιδιωτικές υποθέσεις) και δεν καθίσταται ζήτημα που εντάσσεται στη δημόσια σφαίρα. Είναι προφανές ότι τα όρια και η διάκριση μεταξύ ιδιωτικής και δημόσιας σφαίρας δεν είναι στατικά. Όπως επισημαίνεται τα όρια αυτά υπάρχουν πάντα, αλλά η χάραξή τους, τα κριτήρια καθορισμού τους και ο ρόλος τους μεταβάλλονται συνεχώς, ακολουθώντας τις κοινωνικές και οικονομικές εξελίξεις και κυρίως τη σχέση με-

²⁸⁶ Η. Arendt, Η ανθρώπινη κατάσταση (*vita activa*), Ελληνική Μετάφραση Γ. Λυκιαρδόπουλος/Σ. Ροζάνης, 1986, σ. 77.

ταξύ του Κράτους και του πολίτη²⁸⁷. Παρά τον δυναμικό χαρακτήρα πάντως της διάκρισης μεταξύ ιδιωτικής και δημόσιας σφαιρας, είναι προφανές ότι η αναγνώριση της κοινωνικής σημασίας του αθλητισμού και η συγκεκριμένη ρυθμιστική παρέμβαση του νομοθέτη δεν μπορεί σε καμία περίπτωση να θεωρηθούν στοιχεία ικανά να αναγάγουν και να μετατρέψουν τη συμμετοχή τακτικών δικαστών στα αθλητικά δικαιοδοτικά όργανα σε δράση δημόσιας εξουσίας.

Εξάλλου, συναφώς, κατά την πάγια νομολογία του Συμβουλίου της Επικρατείας, τα πειθαρχικά συμβούλια νομικών προσώπων δημόσιου δικαίου στα οποία συμμετέχουν εν ενεργεία δικαστές ορθά θεωρείται παγίως ότι αποτελούν όργανο του νομικού εκείνου προσώπου στο οποίο ανήκει οργανικά ο πειθαρχικώς εγκαλούμενος, για την πειθαρχική μεταχείριση του οποίου το πειθαρχικό όργανο καλείται να αποφασίσει²⁸⁸.

²⁸⁷ J. Caillosse, Droit public-droit privé, sens et portée d'un partage académique, Dr. Adm. 20 décembre 1996, σ. 956.

²⁸⁸ Βλ. άρθρο 184 παρ. 1 του ν. 4957/2022, σύμφωνα με το οποίο στο Πειθαρχικό Συμβούλιο μελών Διδακτικού Ερευνητικού Προσωπικού (Δ.Ε.Π.) των Ανώτατων Εκπαιδευτικών Ιδρυμάτων (Α.Ε.Ι.), στο οποίο μετέχουν, μεταξύ άλλων, ως μέλη: α) ένας (1) Αρεοπαγίτης, όταν προεδρεύει ο Πρόεδρος του Συμβουλίου της Επικρατείας ή ο αναπληρωτής του ή ένας (1) Σύμβουλος Επικρατείας, όταν προεδρεύει ο Πρόεδρος του Αρείου Πάγου ή ο αναπληρωτής του, β) ένας (1) Σύμβουλος του Ελεγκτικού Συνεδρίου, οι οποίοι ορίζονται με τους αναπληρωτές τους από τα οικεία δικαστικά συμβούλια (βλ. και ΣτΕ 1409/2018, 3146/2014, 2442/2014, 439/2010, 894/2007, 1551/2005 κ.ά.).

Βλ. επίσης και άρθρο 148 του Κώδικα Δικηγόρων (ν. 4194/2013) που προβλέπει τη λειτουργία του Ανώτατου Πειθαρχικού Συμβουλίου Δικηγόρων, του οποίου δύο από τα πέντε μέλη είναι τακτικοί δικαστές (ΣτΕ 325, 879/2018, 364, 1228/2017, 1912/2016, 2579/2009,

Επομένως, οι αποφάσεις των αθλητικών δικαιοδοτικών οργάνων αποτελούν νομικές πράξεις ιδιωτικών νομικών προσώπων, δεν εντάσσονται στη δημόσια σφαίρα, δεν συνιστούν πράξεις κρατικού οργάνου και, επομένως, δεν μπορούν να ενταχθούν ούτε στη διοικητική ούτε στη δικαστική οργάνωση του Κράτους. Με άλλα λόγια είναι προφανές, όπως ήδη έχει αναφερθεί, ότι οι αποφάσεις που εκδίδονται από τα «δικαιοδοτικά» αυτά όργανα δεν μπορούν να ενταχθούν σε καμιά από τις τρεις κρατικές λειτουργίες, καθόσον συνιστούν νομικές πράξεις που εκδίδονται από νομικά πρόσωπα ιδιωτικού δικαίου, στο πλαίσιο της ιδιωτικής αυτονομίας τους. Αυτονόητο είναι ότι η ιδιότητα του τακτικού δικαστή δεν μπορεί από μόνη της να προσδώσει γνήσια και, κατά κυριολεξία, «δικαιοδοτική υπόσταση» στις αποφάσεις που εκδίδει στο πλαίσιο των συγκεκριμένων οργάνων.

Από τη συνολική θεώρηση της συγκεκριμένης άποψης συνάγεται ότι ως κύριο επιχείρημα χρησιμοποιεί το γεγονός ότι η επίμαχη ανάμιξη των τακτικών δικαστών στην απονομή της αθλητικής δικαιοσύνης ρυθμίζεται ευθέως από τον νόμο, χωρίς όμως να εξετάζεται αν οι συγκεκριμένες ρυθμίσεις είναι σύμφωνες με το Σύνταγμα. Όπως ήδη αναφέρθηκε εκτενώς, οι εξαιρέσεις της παρ. 2 του άρθρου 89 Συντ. αφορούν στη συμμετοχή δικαστών μόνο σε συλλογικά όργανα πειθαρχικού, ελεγκτικού ή δικαιοδοτικού χαρακτήρα, τα οποία, όμως, λειτουργούν στο πεδίο της κρατικής διοικητικής λειτουργίας και όχι σε αυτό του ιδιωτικού τομέα. Ορθώς έχει επισημανθεί ότι, κατά τις διατάξεις του άρθρου 89 του Συντάγματος, όπως ίσχυαν και πριν από την αναθεώρησή τους το 2001, θεωρούνταν ανεκτές οι παρεκκλίσεις από την αρχή της αφοσιώσεως των δικαστών στα δικαιοδοτικά τους καθήκοντα, μόνο στις περιπτώσεις που επρόκειτο για συμμετοχή τους

σε όργανα που εντάσσονται στη διοικητική λειτουργία. Αντίθετα, γινόταν παγίως δεκτό ότι οι εν λόγω συνταγματικές διατάξεις επ' ουδενί επέτρεπαν τη συμμετοχή των τακτικών δικαστών σε όργανα που λειτουργούν στο πλαίσιο της δραστηριότητας των νομικών προσώπων ιδιωτικού δικαίου²⁸⁹. Είναι προφανές, σύμφωνα με τα όσα εκτέθηκαν ήδη εν εκτάσει, ότι η συγκεκριμένη κομβικού χαρακτήρα απαγόρευση εξακολουθεί να ισχύει και μετά από την κρίσιμη αναθεώρηση του άρθρου 89 Συντ. το 2001. Σαφώς, η βασική απαγόρευση της παρ. 1 του άρθρου 89 του Συντάγματος του 1975 που προβλέπει την απαγόρευση στους δικαστικούς λειτουργούς να παρέχουν κάθε άλλη έμμισθη υπηρεσία και να ασκούν οποιοδήποτε επάγγελμα παρέμεινε αναλλοίωτη και με το νέο περιεχόμενο της διάταξης αυτής.

Καταφανώς, η αποδοχή μιας διαφορετικής προσέγγισης θα ανέτρεπε εξ ολοκλήρου, εκτός άλλων, το δόγμα του δημόσιου δικαίου, καθώς θα επέτρεπε ουσιαστικά τη λειτουργία μιας μορφής αμιγώς «ιδιωτικής δικαιοσύνης», στην απονομή της οποίας μετέχουν εν ενεργεία δικαστικοί λειτουργοί. Τούτο δε, καθώς, όπως προκύπτει από τις διατάξεις που αναφέρθηκαν ανωτέρω και διέπουν το καθεστώς συγκρότησης των εν λόγω ιδιόμορφων δικαιοδοτικών οργάνων, οι δικαστικοί λειτουργοί μπορεί να υποδεικνύονται από τις αρμόδιες δικαστικές αρχές, αλλά ο τελικός ορισμός τους λαμβάνει χώρα με απόφαση της Γενικής Συνέλευσης της οικείας αθλητικής ομοσπονδίας. Επίσης, πρέπει να σημειωθεί ότι τα συγκεκριμένα όργανα επίλυσης αθλητικών διαφορών στα οποία συμμετέχουν τακτικοί δικαστές, πέραν του ότι λειτουργούν στο πλαίσιο νομικών προσώπων ιδιωτικού δικαίου, εκτός εξαιρετικών

²⁸⁹ Γ. Δεληγιάννης/Β. Σκουρής, Νομική φύση του αθλητικού δικαστή και νομιμότητα της πειθαρχικής εξουσίας του, Γνωμοδότηση, Αρμενόπουλος, 1986, σ. 580 επ. (586).

περιπτώσεων, δεν εφαρμόζουν κρατικής προέλευσης δίκαιο. Οι εν ενεργεία δικαστές, λειτουργώντας ως όργανα των συγκεκριμένων νομικών προσώπων καλούνται στην πλειονότητα των περιπτώσεων να εφαρμόσουν, όπως εκτέθηκε εισαγωγικά, ένα ιδιότυπο δικονομικό και ουσιαστικό δίκαιο, το οποίο έχει θεσπισθεί, κατά κανόνα, από ιδιωτικούς αθλητικούς φορείς.

Προσθέτως, θα πρέπει να επισημανθεί ότι με βάση την πάγια θέση της νομολογίας, που εκτέθηκε ανωτέρω και σύμφωνα με την οποία δεν νοείται η ανάθεση σε δικαστικό λειτουργό κατ' εξαίρεση καθηκόντων μονομελούς οργάνου, η πρόβλεψη συγκρότησης μονομελών δικαιοδοτικών αθλητικών οργάνων με τακτικούς δικαστές, προσκρούει και για τον λόγο αυτό στις διατάξεις του άρθρου 89 Συντ. Συνεπώς, ότι μια τέτοιου είδους ανάθεση καθηκόντων θα ήταν αντίθετη με τις διατάξεις του άρθρου αυτού ακόμη και υπό την εκδοχή ότι τα συγκεκριμένα όργανα εθεωρείτο ότι εντάσσονταν στην κρατική λειτουργία και είχαν πειθαρχικό, ελεγκτικό ή δικαιοδοτικό χαρακτήρα.

Συναφώς, επισημαίνεται στη θεωρία ειδικώς ότι από το περιεχόμενο των σχετικών διατάξεων, που διέπουν τη συγκρότηση και λειτουργία των συγκεκριμένων αθλητικών «δικαστικών» οργάνων προκύπτει σαφώς ότι δεν πληρούνται τα κριτήρια της ειδικότητας του νόμου, που αξιώνει η διάταξη του άρθρου 89 παρ. 2 Συντ. Τούτο δε, κατά την άποψη αυτή, διότι οι κρίσιμες νομοθετικές προβλέψεις δεν αναφέρουν ρητά ούτε το συγκεκριμένο πειθαρχικό ή δικαιοδοτικό όργανο στο οποίο αυτοί συμμετέχουν ούτε τον αριθμό των μελών του ούτε τις αρμοδιότητές του. Συνεπώς, θεωρείται ότι δεν πληρούνται τα κριτήρια της ειδικότητας που αξιώνει ο Καταστατικός μας Χάρτης²⁹⁰.

Πρόσθετα επίσης ζητήματα γεννά ο έλεγχος των αποφάσεων

²⁹⁰ Σ. Χριστοφορίδης, Επαγγελματικό ποδόσφαιρο, όπ.π., σ. 352.

των εθνικών αθλητικών «δικαστικών» οργάνων από το διεθνές Αθλητικό Διαιτητικό Δικαστήριο (CAS)²⁹¹. Στο ιδιότυπο αυτό διαιτητικό όργανο έχει ανατεθεί η διαιτητική επίλυση είτε σε πρώτο είτε σε δεύτερο βαθμό του μεγαλύτερου μέρους των ιδιωτικού χαρακτήρα αθλητικών διαφορών και ιδίως των διαφορών που αναφύονται με αφορμή την έκδοση αποφάσεων αθλητικών ομοσπονδιών, ενώσεων ή άλλων αθλητικών φορέων, που ασκούν είτε αρμοδιότητες κατ' εφαρμογή των οικείων καταστατικών ή κανονισμών είτε αρμοδιότητες «δικαιοδοτικού» χαρακτήρα σε εθνικό επίπεδο²⁹². Έτσι, ένα «αθλητικό διαιτητικό δικαστήριο», το οποίο επιλαμβάνεται αθλητικών διαφορών που άγονται προς επίλυση ενώπιόν του, βάσει ρητρών υποχρεωτικής διαιτησίας, οι οποίες προβλέπονται στις διατάξεις Καταστατικών και Κανονισμών των οικείων αθλητικών φορέων και περιλαμβάνονται και στα οικεία συμφωνητικά, που κατά την πάγια νομολογία του ΕΔΔΑ είναι αντίθετες με το κράτος δικαίου και το άρθρο 6 παρ. 1 της ΕΣΔΑ²⁹³,

²⁹¹ Το Court of Arbitration for Sport (CAS) ή Tribunal Arbitral du Sport (TAS) ιδρύθηκε με απόφαση της Διεθνούς Ολυμπιακής Επιτροπής το 1983 και άρχισε να λειτουργεί στις 30 Ιουνίου 1984. Έχει ως έδρα τη Λωζάννη της Ελβετίας (άρθρο R28 του οικείου Κώδικα Αθλητικής Διαιτησίας, όπως τροποποιήθηκε και τέθηκε σε ισχύ την 1η Ιανουαρίου 2019). Βλ. εκτενέστερα, I. Blackshaw, *The Court of Arbitration for Sport: An International Forum for Settling Disputes Effectively "Within the Family of Sport"*, *Entertainment Law*, 2003, σ. 61 επ. (62).

²⁹² Βλ. άρθρο R27 επ. του οικείου Κώδικα Αθλητικής Διαιτησίας που προβλέπει τις αρμοδιότητες και τις σχετικές διαδικασίες που ακολουθούνται ανάλογα με την ασκούμενη αρμοδιότητα.

²⁹³ Σύμφωνα με το ΕΔΔΑ, τα διαιτητικά δικαστήρια είναι κατ' αρχήν συμβατά με το «δικαίωμα στη χρηστή απονομή δικαιοσύνης» σύμφωνα με το Άρθρο 6 (1) της ΕΣΔΑ εάν τα μέρη συναινούν εκουσίως σε διαιτητική διαδικασία και υπάρχει η δυνατότητα παραίτησης αυτών των δικαιωμά-

θα ελέγξει ευθέως το κύρος και τη νομιμότητα αποφάσεων που έχουν εκδοθεί από τακτικούς δικαστές.

Τέλος, η ίδια ανωτέρω άποψη επιχειρεί να δικαιολογήσει τη συνταγματικότητα της συμμετοχής τακτικών δικαστών στην απονομή της αθλητικής δικαιοσύνης από το γεγονός ότι υπηρετεί συνταγματικό σκοπό που έγκειται στην προστασία και ανάπτυξη του αθλητισμού κατά το άρθρο 16 παρ. 9 Συντ. Έτσι, επιχειρείται προδήλως η ερμηνευτική προσέγγιση του Συντάγματος με βάση αποκλειστικά τη σχέση σκοπού και κανόνα.

Πράγματι, από την εποχή της διδασκαλίας του R. von Jhering, ο «σκοπός στο δίκαιο» αποτελεί μια συνεχή και μόνιμη πηγή ερεθισμού, έρευνας και προβληματισμού για τη νομική θεωρία και δογματική. Σύμφωνα με την εν λόγω διδασκαλία, η ιστορία ολόκληρου του δικαίου φαίνεται να συγχωνεύεται²⁹⁴ και να ταυτίζεται με την ιστορία της επιδίωξης ενός στόχου. Η θέσπιση, η ύπαρξη και η λειτουργία του δικαίου ταυτίζεται με τον επιδιωκόμενο σκοπό, καθώς ο σκοπός του νόμου αποτελεί εν τέλει τον δημιουργό όλων των νόμων και του δικαίου γενικότερα. Ουδεμία νομική πράξη μπορεί να νοηθεί χωρίς σκοπό και δικαιολογητική βάση.

των υπό την προϋπόθεση ότι η εν λόγω παραίτηση γίνεται ελευθέρως, νομίμως και ρητώς. Ωστόσο, το ΕΔΔΑ κάνει διάκριση μεταξύ υποχρεωτικής («arbitrage forcé») και εκούσιας διαιτησίας, υποστηρίζοντας ότι στην υποχρεωτική διαιτησία πρέπει να διαφυλάσσονται όλες οι εγγυήσεις που προβλέπονται στο Άρθρο 6 (1) της ΕΣΔΑ υπό οποιεσδήποτε περιστάσεις. Βλ. ΕΔΔΑ, Απόφαση της 22ας Ιουνίου 2021-6-2020, Ali Riza and Others κατά Τουρκίας, αρ. προσφ. 30226/10, 17880/11, 17887/11, 17891/11 και 5506/16, Απόφαση της 2ας Οκτωβρίου 2018, Mutu and Pechstein κατά Ελλάδας, αριθ. 40575/10 και 67474/10.

²⁹⁴ M. St-Hilaire, *État de droit et état d'urgence dans l'histoire de la pensée juridique : notes critiques de lecture de Jhering*, σε: <<https://blogueaquidedroit.ca/author/maximesthilaire>>.

Κάθε καθήκον, κάθε υποχρέωση και κάθε δικαίωμα, κάθε νομικός θεσμός προκύπτει με βάση έναν συγκεκριμένο ή περισσότερους σκοπούς. Υπενθυμίζεται δε ότι δεν υπάρχει νομική αρχή που έχει διαμορφωθεί στη νομική δογματική που να μην οφείλει την προέλευσή της σε έναν σκοπό, δηλαδή σε ένα πρακτικό κίνητρο²⁹⁵.

Όπως δε, επισημαίνεται, το αντικείμενο του «σκοπού» γεννά πολλές δυσκολίες για τη νομική σκέψη, με αποτέλεσμα, η σύνδεση μεταξύ του δικαίου και της έννοιας του σκοπού να συνιστά μια δυσχερή, πολύπλευρη και περίπλοκη διαχρονικά σχέση. Ο προσανατολισμός προς τον σκοπό στο σύγχρονο δίκαιο θα πρέπει να θεωρείται ως κρυπτογραφία ενός μεθοδολογικού συγκρητισμού, όπου εν τέλει η σκοπιμότητα έρχεται να αντιταχθεί στη νομιμότητα²⁹⁶.

Σε ό,τι αφορά δε τον σχετικό έλεγχο, αυτό που φαίνεται να αποτελεί το μείζον ζήτημα για τη θεωρία, είναι η μετατροπή και η αναγωγή των στοιχείων της σκοπιμότητας σε κριτήρια συνταγματικότητας. Η αναγνώριση ενός συνταγματικού σκοπού ως λόγου που δικαιολογεί σε κάθε περίπτωση την παράκαμψη σαφών

²⁹⁵ Βλ. C.J.H. Jansen, Rudolf von Jhering (1818-1892) und Der Zweck im Recht (1877/1883) in den Niederlanden, GROM 2018, σ. 28 και 29 που υποστηρίζει επίσης ότι ο σκοπός συνδέεται στενά με τη σχέση μεταξύ του ατόμου και της κοινωνίας. Βλ. και Γ. Καραβοκύρης, ΟΙ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΟΙ ΣΚΟΠΟΙ. Το δημόσιο δίκαιο σε λειτουργική στροφή, Κέντρο Ευρωπαϊκού Συνταγματικού Δικαίου, Μονογραφίες αρ. 9, 2024, σ. 19 επ., 38 επ. Ο ίδιος κάνει λόγο για τη σημασία των μεταβλητών και ευέλικτων ή άλλως δυναμικών σκοπών του δικαίου, που κατά τη θεωρία του Α. Σβώλου προσδίδουν τέτοιο περιεχόμενο στο δίκαιο ώστε να συνδέεται με μια μορφή «κοινωνικής σκοπιμότητας», που παραπέμπει στην κοινωνική αλληλεγγύη και την κριτική του «ατομικού» δικαίου, σ. 20 επ.

²⁹⁶ M. Maury, Le but en droit public français, 2020, passim, Th. Wischmeyer, Zwecke im Recht des Verfassungsstaates Geschichte und Theorie einer juristischen Denkfigur, 2015, passim.

συνταγματικών απαγορεύσεων είναι προφανές ότι ενισχύει την αυθαιρεσία του κοινού νομοθέτη και εν τέλει υπονομεύει το κράτος δικαίου²⁹⁷ και την εν γένει συνταγματική τάξη. Προφανώς, το περιεχόμενο του συνταγματικού κειμένου δεν μπορεί να νοθεύεται και να αλλοιώνεται με αμιγή επιχειρήματα σκοπιμότητας και μάλιστα επιλεκτικής.

Η αυθαίρετη παράκαμψη του κειμένου του Συντάγματος, η απομάκρυνση από αυτό και η πρόταξη, σε κάθε περίπτωση, της τελεολογικής προσέγγισης του κανονιστικού περιεχομένου του θα λειτουργούσε προφανώς ως αυτοάνοσο νόσημα στο επιστημονικό πεδίο του δικαίου. Τούτο δε, καθώς το δίκαιο θα έχανε την ικανότητα να αναγνωρίζει και να αποδέχεται και να νομιμοποιεί την υφιστάμενη έννομη τάξη και θα εμφανιζόταν να επιτίθεται σε αυτά που έχει ταχθεί να προστατεύει και ουσιαστικά στρέφεται κατά του ίδιου του εαυτού του. Έτσι, θα αλλοίωνε και θα απέβαλε εν τέλει όλα εκείνα τα στοιχεία και τα χαρακτηριστικά που δικαιολογούν τον χαρακτηρισμό της νομικής ως επιστήμης. Σαφώς, μια τέτοια παραδοχή της λειτουργίας του σκοπού, όχι απλώς θα έθετε εν αμφιβόλω την εγγυητική λειτουργία της ασφάλειας δικαίου και την κανονιστική αξία του Συντάγματος, αλλά θα μετέτρεπε προσθέτως το δίκαιο σε ένα σύνολο άτακτης και μη συστηματοποιημένης γνώσης, που στερείται οργάνωσης, ταξινόμησης και μεθοδολογίας ως προς τον τρόπο που παράγεται, εξελίσσεται, και εν γένει λειτουργεί.

²⁹⁷ Βλ. και D. Lochak, *Le contrôle de l'opportunité par le Conseil constitutionnel*. Dominique Rousseau et Frédéric Sudre. *Conseil constitutionnel et Cour européenne des droits de l'homme - Droits et libertés en Europe*, διαθέσιμο σε: <<https://hal.parisnanterre.fr/hal-03051940>>, σ. 1 επ. (2 και 32).

Παρά τις όποιες επιφυλάξεις²⁹⁸, κρατούσα φαίνεται να είναι στη θεωρία και τη νομολογία η άποψη σύμφωνα με την οποία ο νομοθέτης έχει υποχρέωση να υλοποιεί τους συνταγματικούς στόχους, ενεργώντας με συγκεκριμένο τρόπο. Οι ουσιαστικοί συνταγματικοί σκοποί δεν αποβάλλονται από το νομικό σύστημα, αφού μπορεί και πρέπει να υποχρεώνουν τα αρμόδια όργανα να επιδιώκουν την επίτευξη τους. Τούτο δε, καθώς δεν συνιστούν απλές κατευθυντήριες γραμμές, αλλά υποχρεώσεις, δηλαδή είναι κάτι πολύ περισσότερο από «ήπιο δίκαιο»²⁹⁹.

Σε καμία περίπτωση όμως η επιδίωξη αυτή δεν συνιστά ταυτόχρονα αναγνώριση απόλυτης ελευθερίας στον κοινό νομοθέτη να επιλέγει, κατά το δοκούν, όποια μέσα κρίνει αυτός σκόπιμα. Έτσι, παράλληλα με τους ουσιαστικούς σκοπούς το Σύνταγμα θέτει όρια και προβλέπει ουσιώδεις περιορισμούς και απαγορεύσεις ως προς τα μέσα που μπορεί να χρησιμοποιηθούν για την επίτευξή τους. Όπως οι ουσιαστικοί συνταγματικοί σκοποί, έτσι και οι διαδικαστικοί περιορισμοί υπηρετούν έναν ή και περισσότερους συνταγματικούς σκοπούς. Συνεπώς, στο όνομα ενός σκοπού δεν μπορεί, σε κάθε περίπτωση, να παραγκωνίζεται κάθε διαδικαστικό εμπόδιο και περιορισμός, που προβλέπεται ευθέως από το ίδιο το Σύνταγμα. Αυτονόητο είναι ότι η τήρηση των εν λόγω συνταγματικών περιορισμών αποτελούν εξίσου συνταγματικό σκοπό.

²⁹⁸ J.-B. Auby, *Le recours aux objectifs des textes dans leur application en droit public*, RD publ., 1991, σ. 330-331.

²⁹⁹ Par ex., à propos de l'objectif relatif au logement décent, v. Cons. const., n° 94-359 DC, 19 janv. 1995, *Diversité de l'habitat*, Rec. p. 176, cons. 8. Βλ. σχετ. P. de Montalivet, *Les objectifs de valeur constitutionnelle*, Cahiers du Conseil constitutionnel n° 20 - juin 2006, χωρίς αρίθμηση σελίδων, διαθέσιμο σε: <<https://www.conseil-constitutionnel.fr/nouveaux-cahiers-du-conseil-constitutionnel/les-objectifs-de-valeur-constitutionnelle>>.

Συμπερασματικά, υπό την ανωτέρω έννοια, με βάση τα όσα επανειλημμένα έχουν αναφερθεί, η αρχή της απερίσπαστης αφοσίωσης του δικαστή στο δικαιοδοτικό έργο του υπηρετεί συγκεκριμένους σκοπούς και υπόκειται, σύμφωνα με το Σύνταγμα, σε πολύ σαφείς και απόλυτες απαγορεύσεις (παρ. 1 και 3 άρθρου 89). Παράλληλα με τις απαγορεύσεις, όπως επίσης αναφέρθηκε αναλυτικώς, είναι δυνατή, κατ' εξαίρεση, η συμμετοχή τακτικών δικαστών σε συγκεκριμένα κρατικά όργανα (παρ. 2 άρθρου 89). Συνεπώς, ενόψει του ιδιωτικού χαρακτήρα των «αθλητικών δικαιοδοτικών οργάνων», η συμμετοχή σε αυτά τακτικών δικαστών είναι απολύτως απαγορευμένη, σύμφωνα με την παρ. 1 του άρθρου 89 Συντ., η οποία επ' ουδενί επιτρέπει στους δικαστικούς λειτουργούς την παροχή κάθε άλλης έμμισθης υπηρεσίας και την άσκηση οποιουδήποτε επαγγέλματος στο ιδιωτικό πεδίο. Παράλληλα, με δεδομένο τον ιδιωτικό και μη κρατικό χαρακτήρα των οργάνων αυτών, δεν μπορεί να γίνεται λόγος για εφαρμογή των εξαιρέσεων της επόμενης παρ. 2 του άρθρου 89 Συντ., η οποία επιτρέπει τη συμμετοχή εν ενεργεία δικαστών μόνο σε κρατικά όργανα πειθαρχικού, ελεγκτικού και δικαιοδοτικού χαρακτήρα. Επομένως, ενόψει του ότι τα αθλητικά «δικαιοδοτικά όργανα» που λειτουργούν στους κόλπους των αθλητικών φορέων προδήλως δεν συνιστούν κρατικά όργανα, αυτονόητο είναι ότι στην περίπτωση των οργάνων αυτών δεν μπορεί σε καμία περίπτωση να γίνεται λόγος για εφαρμογή των εξαιρέσεων της παρ. 2 του άρθρου 89 Συντ. Τέλος, θα πρέπει να σημειωθεί ότι, όπως επανειλημμένα έχει τονισθεί, οι ως άνω περιοριστικές συνταγματικές διατάξεις εισάγουν ρυθμίσεις, που σύμφωνα με τη νομολογία, πρέπει να ερμηνεύονται στενά.

V. Καταληκτικές διαπιστώσεις

Από τα όσα εκτέθηκαν συνολικώς, καταδεικνύεται ότι ο αθλητισμός αποτελεί το χαρακτηριστικότερο ίσως παράδειγμα σύγχρονης μορφής νομικού πλουραλισμού. Όπως όμως αναλύθηκε, η ρύθμιση της αθλητικής δραστηριότητας και η οργάνωση του συστήματος επίλυσης των αθλητικών διαφορών μπορεί να λαμβάνει χώρα πρωτίστως από όργανα της αθλητικής κοινότητας, αλλά δεν αποτελεί αποκλειστική της υπόθεση. Η διαρκώς αυξανόμενη κοινωνική και οικονομική σημασία του αθλητισμού ώθησε τον συντακτικό νομοθέτη να τον αναγάγει σε ατομικό και κοινωνικό δικαίωμα, καθώς και σε συνταγματικώς προστατευόμενο θεσμό, που τελεί υπό την προστασία και την ανώτατη εποπτεία του Κράτους. Οι ευρύτερες διατομεακές επιρροές του στην κοινωνία προκάλεσαν ευλόγως το έντονο ενδιαφέρον και των θεσμικών οργάνων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, που κατέστησαν τον αθλητισμό αντικείμενο ευρωπαϊκού δημόσιου συμφέροντος στο μέτρο που συνιστά οικονομική δραστηριότητα.

Έτσι, παρά τα διαχρονικά στοιχεία αυτονομίας και απεξάρτησης από το Κράτος, το κανονιστικό περιβάλλον του αθλητισμού εμφανίζει έντονα υβριδικά χαρακτηριστικά. Κρατικογενές και αυτόνομα παραγόμενο αθλητικό δίκαιο, παρά τις συχνές και αναπόφευκτες συγκρούσεις, φαίνεται να συνυπάρχουν και να συγκροτούν ένα ιδιότυπο νομικό σύστημα.

Η εντονότερη ίσως κρατική παρέμβαση εκδηλώνεται διαχρονικά στο πεδίο του «δικαιοδοτικού πλουραλισμού». Στην πάγια νομοθετική πρακτική, σύμφωνα με την οποία τα ιδιόμορφα αθλητικά «δικαιοδοτικά όργανα» συγκροτούνται είτε αποκλειστικά είτε κατά πλειοψηφία από τακτικούς δικαστές ήρθε να θέσει τέλος το απόλυτα απαγορευτικό καθεστώς που θεσπίσθηκε με τις αναθεωρηθείσες το 2001 συνταγματικές διατάξεις του άρθρου 89. Παραδόξως, η διακοπή αυτή διήρκεσε λίγους μόνο μήνες, καθώς,

όχι μόνο επανήλθε σε ισχύ, αλλά και διευρύνθηκε η εφαρμογή της προηγούμενης πρακτικής, ως, η αναθεώρηση των διατάξεων του άρθρου 89 Συντ. να μη συνέβη ποτέ ή αν συνέβη να ήταν προσωρινής και περιορισμένης χρονικής ισχύος.

Σύμφωνα με τα όσα εκτέθηκαν αναλυτικά, η ανάμιξη των τακτικών δικαστών ως «*persona designata*» στην απονομή της αθλητικής δικαιοσύνης, εξυπηρετεί πολλαπλούς στόχους που συνίστανται, όπως τουλάχιστον εξαγγέλλεται από τον κοινό νομοθέτη, στην εδραίωση της αμεροληψίας στη λήψη των σχετικών αποφάσεων, την εμπέδωση της εμπιστοσύνης της κοινωνίας στον θεσμό της αθλητικής δικαιοσύνης και την αξιοπιστία του και, κατ' επέκταση, τέλος, σύμφωνα με τον ίδιο τον νομοθέτη, στην αποτελεσματικότερη αντιμετώπιση της βίας στο πεδίο του αθλητισμού³⁰⁰.

Η συμμετοχή τακτικών δικαστών στα όργανα απονομής της αθλητικής δικαιοσύνης αποτελεί πλέον τον κανόνα και προβλέπεται, τόσο μέσω διατάξεων τυπικού νόμου, όσο και μέσα από ρυθμίσεις που προέρχονται από τους ίδιους τους αθλητικούς φορείς και περιλαμβάνονται στους οικείους κανονισμούς και τα καταστατικά λειτουργίας τους. Έτσι, η επίμαχη συμμετοχή τακτικών δικαστών στα ιδιόμορφα αθλητικά δικαστικά όργανα συμβάλλει στην εν γένει αποδοχή του ιδιότυπου «δικαιοδοτικού πλουραλισμού» και τη νομιμοποίηση της αθλητικής κοινότητας να επιλύει μέσω δικών της οργάνων τις διαφορές που αναφύονται στο εσωτερικό της, αποφεύγοντας την ανάμιξη των κρατικών δικαστηρίων. Δεν χωρεί αμφιβολία ότι η απονομή της αθλητικής δικαιοσύνης μέσω τακτικών δικαστών, σύμφωνα με τα όσα τονίσθηκαν εν εκτάσει, ενισχύει το κύρος και την αξιοπιστία της, καθώς και τη συνοχή της, αφού συμβάλλει καθοριστικά

³⁰⁰ Βλ. Αιτιολογική Έκθεση ν. 4362/2015.

στη νομιμοποίηση των σχετικών αποφάσεων, όχι μόνο στο εσωτερικό της, αλλά και στο κοινωνικό σύνολο. Κατέστη όμως σαφές ότι οι διατάξεις του άρθρου 89 Συντ. επ' ουδενί επιτρέπουν τη συμμετοχή εν ενεργεία δικαστών σε όργανα απονομής αθλητικής δικαιοσύνης που λειτουργούν στους κόλπους ιδιωτικών αθλητικών φορέων. Τούτο δε καθώς τα όργανα αυτά δεν είναι καν κρατικά και, συνεπώς, δεν μπορούν να τύχουν εφαρμογής οι εξαιρέσεις της παρ. 2 του άρθρου αυτού, που επιτρέπουν τη συμμετοχή τακτικών δικαστών σε κρατικά όργανα πειθαρχικού, ελεγκτικού ή δικαιοδοτικού χαρακτήρα.

Σύμφωνα με όσα παρατέθηκαν εκτεταμένα ούτε ο συνταγματικός σκοπός της προστασίας και ανάπτυξης του αθλητισμού κατά το άρθρο 16 παρ. 9 μπορεί να δικαιολογήσει τη συμμετοχή τακτικών δικαστών στα οικεία αθλητικά «δικαιοδοτικά όργανα». Αναμφίβολα, η προστασία και η ανάπτυξη του αθλητισμού αποτελεί σημαντικό συνταγματικό στόχο στη σύγχρονη κοινωνία. Ακόμη πιο σημαντικός, όμως, φαίνεται να είναι ο σκοπός της τήρησης του Συντάγματος ως θεμελιώδους στοιχείου του σύγχρονου συνταγματισμού. Η υποχρέωση σύμφωνης με το Σύνταγμα δράσης του νομοθέτη που επαληθεύεται και διασφαλίζεται με τον δικαστικό έλεγχο συνταγματικότητας, εγκαταλείποντας την άποψη περί «ιερότητας» του νόμου διεύρυνε το παραδοσιακό περιεχόμενο της αρχής της νομιμότητας. Μετέτρεψε δε το τυπικό κράτος δικαίου σε ουσιαστικό, ανάγοντάς το σε σημείο κορύφωσης της συνταγματικής αρχιτεκτονικής, στο οποίο συγκεντρώνονται όλες οι αξίες και οι αρχές που συγκροτούν και στηρίζουν τη συνταγματική τάξη³⁰¹.

³⁰¹ R. Arnold, L'État de droit comme fondement du constitutionnalisme européen, *Revue française de Droit constitutionnel*, 100, 2014, σ. 769 επ. (771 επ.).

Η εν λόγω συνταγματοποίηση αποτελεί την έκφραση μιας νέας ενοποιητικής έννοιας του κράτους δικαίου που περιλαμβάνει δύο βασικές και αδιαχώριστες πτυχές και διαστάσεις: αφενός την ανθρωποκεντρική, δηλαδή την προστασία του ατόμου και αφετέρου την «καλή τάξη» («gute Ordnung» – «bon ordre») της κοινότητας³⁰², σύμφωνα με το περιεχόμενο που προσδίδει σε αυτή το Σύνταγμα και η έννομη τάξη γενικότερα³⁰³.

Όπως εύστοχα μας υπενθυμίζει το Γερμανικό Ομοσπονδιακό Συνταγματικό Δικαστήριο όταν ένας νόμος παραβιάζει (ως προς τη μορφή ή το περιεχόμενο) επιμέρους συνταγματικές διατάξεις ή γενικές συνταγματικές αρχές δεν θα μπορούσε ποτέ να αποτελεί μέρος της «συνταγματικής» και της ευρύτερης έννομης τάξης³⁰⁴.

³⁰² Για το εννοιολογικό περιεχόμενο του όρου βλ. R. Arnold, L'État de droit comme fondement du constitutionnalisme européen, όπ.π., σ. 771, J.-P. Müller, Die demokratische Verfassung, 2η έκδ., 2009, σ. 85, M. Besson, Behördliche Information vor Volksabstimmungen, 2003, σ. 142, Y. Hangartner/A. Kley, Die demokratischen Rechte in Bund und Kantonen der Schweizerischen Eidgenossenschaft, 2000, σ. 204.

³⁰³ M. Leupold / M. Besson, Gefährden Volksinitiativen die «gute Ordnung» der Verfassung?, LeGes 22 (2011) 3, σ. 389 επ. (390 επ.).

³⁰⁴ BVerfG, Beschluss vom 16.01.1957 - 1 BvR 134/5, BVerfGE 74, 129. Beschluss vom 14.01.1987 - 1 BvR 1052/79.

VI. ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΕΛΛΗΝΙΚΗ

Αλεπάκος Κ., Η προσωπική ανεξαρτησία των δικαστικών λειτουργών, Δ 1992, σ. 1017 επ.

Ανδρουλάκης Β., Ζητήματα δικαστικής ανεξαρτησίας, ΘΠΔΔ 2018, σ. 319 επ.

H. Arendt, Η ανθρώπινη κατάσταση (vita activa), Ελληνική Μετάφραση Γ. Λυκιαρδόπουλος/Σ. Ροζάνης, 1986.

Βασιλακάκης Ε./Γραμματικάκη-Αλεξίου Α./Ζ. Παπασιώπη-Πασιά Ζ., Ιδιωτικό Διεθνές Δίκαιο, 5η έκδ., 2012.

Βενιζέλος Ε., Μαθήματα Συνταγματικού Δικαίου, 2021.

Βενιζέλος Ε., Αθλητισμός και κράτος δικαίου. Τα όρια της νομικής απορρύθμισης και η επιστροφή εις το Σύνταγμα, σε: Πρακτικά 1ου Διεθνούς Συνεδρίου Αθλητικού Δικαίου, Αθήνα 1993, σ. 125 επ.

Βλαχόπουλος Σ., Άρθρο 89 Σ., σε: Βλαχόπουλος Σ./Κοντιάδης Ξ./Τασόπουλος Ι, Σύνταγμα – Ερμηνεία κατ' άρθρο, Ηλεκτρονική Έκδοση, 2023.

Βλάχος Γ., Η ανεξαρτησία της δικαιοσύνης σε: Θεσμοί και προβλήματα της σύγχρονης δημοκρατίας, Μελέτες, Ι, 1988, σ. 332 επ.

Βουρλιώτης Χ., ΕισΑΠ, Διαδικασία επιλογής Αθλητικού Εισαγγελέα και συνταγματικότητα της διάταξης του άρθρου 36 του Ν. 4559/2018, ΓΝΜΔ 11/2018, ΠοινΔ/νη 2018, σ. 897 επ.

Γιαννόπουλος Χ., Ο διαχωρισμός της εκτελεστικής και της δικαστικής λειτουργίας κατά τη νομολογία του ευρωπαϊκού δικαστηρίου των δικαιωμάτων του ανθρώπου, σε: Academia.edu.

Γώγος Κ., Η εφαρμογή των αναθεωρημένων διατάξεων του Συντάγματος για τους δικαστικούς λειτουργούς και την απονομή της δικαιοσύνης - Ένας απολογισμός, σε: «Πέντε χρόνια μετά τη

συνταγματική αναθεώρηση του 2001», Κέντρο Ευρωπαϊκού Συνταγματικού Δικαίου, Τόμος 2, 2006, σ. 733 επ. (748),

Γώγος Κ., Η συμμετοχή δικαστικών λειτουργών στο έργο της διοίκησης μετά την αναθεώρηση του άρθρου 89 του Συντάγματος, Τιμητικός Τόμος Ι. Μανωλεδάκη, 2007, σ. 185 επ.

Γώγος Κ., Άρθρο 89 Σ., σε: Βλαχόπουλος Σ./Κοντιάδης Ξ./Τασόπουλος Ι., Σύνταγμα – Ερμηνεία κατ' άρθρο, Ηλεκτρονική Έκδοση, 2023.

Δαγτόγλου Π., Διοικητικό Δικονομικό Δίκαιο, 5η έκδ., 2011.

Δαγτόγλου Π., Γενικό Διοικητικό Δίκαιο, 7η έκδ., 2015.

Δαρζέντας Ε., Αι λειτουργικά διοικητικά πράξεις, ΕΔΔΔ 1978, σ. 20 επ.

Δεληγιάννη-Δημητράκου Χ., Συγκριτικό δίκαιο και νομικός πλουραλισμός, 2008.

Δεληγιάννης Γ./Σκουρής Β., Νομική φύση του αθλητικού δικαστή και νομιμότητα της πειθαρχικής εξουσίας του, Γνωμοδότηση, Αρμ 1986, σ. 580 επ.

Δημητρόπουλος Α., Σύστημα Συνταγματικού Δικαίου, Τόμος Γ', Συνταγματικά Δικαιώματα, 2η έκδ., 2008.

Δημητρόπουλος Γ., Παγκόσμιο Διοικητικό Δίκαιο και παγκόσμια δικαιοσύνη. Ο ρόλος της δικαιοκρατικής αρχής στην παγκόσμια έννομη τάξη, 2009.

Δημούλης Δ., Η διάκριση των λειτουργιών ως συνταγματικός κανόνας, 2002.

Καποτάς Π., Παρατηρήσεις στις αποφάσεις ΣτΕ 137/2015 και ΣτΕ 99/2015 (νομιμότητα της συμμετοχής δικαστικών λειτουργών στις Επιτροπές για την επίλυση Δασικών Αμφισβητήσεων), Περιβάλλον και Δίκαιο, 2015, σ. 50 επ.

Καποτάς Π./Τραυλού Ε., Η εφαρμογή των υπερνομοθετικών ισχύος αρχών του ποινικού δικαίου στην πειθαρχική διαδικασία, σε: constitutionalism.gr.

Καλαβρός Κ., Μελέτες Πολιτικής Δικονομίας και Διαιτησίας, 1988.

Καραβοκύρης Γ., ΟΙ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΟΙ ΣΚΟΠΟΙ. Το δημόσιο δίκαιο σε λειτουργική στροφή, Κέντρο Ευρωπαϊκού Συνταγματικού Δικαίου, Μονογραφίες αρ. 9, 2024.

Κασιμάτης Γ., Η λειτουργική και προσωπική ανεξαρτησία των δικαστών, σε: Μελέτες IV, 2000, σ. 267 επ.

Καστανάς Ι., Συνταγματικά ζητήματα από τη συμμετοχή δικαστικού λειτουργού στην Επιτροπή του άρθρου 34 Ν. 590/1977 (Με αφορμή την ΕΑΣτΕ 115/2014), Νομοκανονικά 2/2015, σ. 169 επ.

Κεραμέας Κ., Δικαιοσύνη και κοινωνία στο νεώτερο ελληνισμό, «Ελεγκτικό Συνέδριο 1833-1983. Τιμητικός Τόμος για τα 150 χρόνια», 1984, σ. 224 επ.

Κοντόγιωργα-Θεοχαροπούλου Δ., «Η έννοια της διοικητικής ιεραρχίας σε κρίση;», σε: Σύμμεικτα Βεγληρή Ι, 1988, σ. 415 επ.

Κόρσος Δ., Δημοσιονομικόν Δίκαιον, τεύχος β' 1981.

Κλαμαρής Ν./Κουσουλής Σ./Πανταζόπουλος Σ.-Σ., Πολιτική Δικονομία, 5η έκδ., 2023.

Κρυστάλλης Σ., Τα ένδικα μέσα κατά την πειθαρχική διαδικασία του Υπαλληλικού Κώδικα, ΔιΔικ 2/2008, σ. 300 επ.

Λατινόπουλος Θ., Ο αθλητισμός στο Ελληνικό Σύνταγμα. Το Περιεχόμενο του δικαιώματος και οι Περιορισμοί του, 2016.

Λιανός Γ., ΑΘΛΗΤΙΚΟ ΑΥΤΟΔΙΟΙΚΗΤΟ. Δικαϊκή οργάνωση του αθλητισμού μέσω της ιδιωτικής πρωτοβουλίας, 2020.

Λοβέρδος Α., Η προστασία του αθλητισμού ως ατομικό και κοινωνικό δικαίωμα, σε Δ. Παναγιωτόπουλος, (επιμ.), Πρακτικά 1ου Διεθνούς Συνεδρίου Αθλητικού Δικαίου, Ελληνικό Κέντρο Έρευνας Αθλητικού Δικαίου, Αθήνα, 1993, σ. 171 επ.

Λύτρας Σ., Το πειθαρχικό φαινόμενο στο σύγχρονο ελληνικό δημόσιο δίκαιο, 1989.

Μαλάτος Α., Ο δικαστικός έλεγχος της πειθαρχικής εξουσίας στον αθλητισμό, ΝοΒ 1987, σ. 1497 επ.

Μαλάτος Α., Παραδόσεις αθλητικού δικαίου, 2η έκδ., 2010.

Μάνεσης Α., Αι Εγγυήσεις τηρήσεως του Συντάγματος, ΙΙ, 1991.

Μανιτάκης Α., Κράτος δικαίου και δικαστικός έλεγχος της συνταγματικότητας, Τόμος 1, 1994.

Μανιτάκης Α., Η διάκριση των εξουσιών ως οργανωτική βάση του κράτους ή ως πολιτική αρχή, διαθέσιμο σε: <www.constitutionalism.gr>.

Μανιώτης Δ., Συμβολή των συστημάτων διορισμού και ελέγχου των δικαστικών λειτουργιών στην κατοχύρωση της δικαστικής ανεξαρτησίας, 1989.

Μαυριάς Κ., Συνταγματικό Δίκαιο, 4η έκδ., 2012.

Μεταξάς Α., Η αστική ευθύνη του Δημοσίου για παραβάσεις του κοινοτικού δικαίου από τα εθνικά δικαστήρια ως εκδήλωση της «ευρωπαϊκοποίησης» του εθνικού διοικητικού δικαίου, Ευρωπαϊών Πολιτεία 2/2007, σελ. 473 επ.

Μπέης Κ., άρθρο 8 Σ., σε: Κασιμάτης Γ./Μαυριάς Κ., Τόμος Β', 1999, σελ. 39 επ.

Μπέσιλα-Βήκα Ε., Τοπική αυτοδιοίκηση, Τόμος 1, 4η έκδ., 2019.

Μπουρόπουλος Ν., Η έννοια της δικαιοδοτικής λειτουργίας, 1951.

Παμπούκης Χ., Lex Sportiva: Έννοια και λειτουργία μιας αυτοφυούς διεθνούς εννόμου τάξεως, Lex Sportiva, τ. 6, 2007, Νομική Βιβλιοθήκη, σ. 3 επ.

Παναγιωτόπουλος Δ., Lex Sportiva και Αθλητική δικαιοδοτική τάξη, ΔιΔικ 2009, σ. 273 επ.

Παναγιωτόπουλος Δ., Η διοικητική διαδικασία ενώπιον του ΑΣΕΑΔ, ΔιΔικ 2012, σ. 817 επ.

Πανταζάτος Ι., Ο αθλητισμός στο ισχύον ελληνικό Σύνταγμα (1975, 1986, 2001, 2008), Αρμ 4/2013, σ. 693 επ.

Πανταζόπουλος Σ., Η αθλητική δικαιοσύνη, (Μετά τους ν. 2725/1999, 3057/2002, 3262/2004), Δ/νη 2005, σ. 16 επ.

Παντελής Α., Εγχειρίδιο Συνταγματικού Δικαίου, 3η έκδ, 2016.

Παπανικολάου Κ., Η εξουσία των Ανεξάρτητων Αρχών, 2018.

Παπαχρίστου Θ., Πόσο αντέχει η αυτορρύθμιση, σε: Παπαχρίστου Θ./ Βερναδάκης Χ./Θεοδόσης Γ./Καρμτσίδου Ι./Μανωλάκου Κ./Μήτρου Λ./ Παπακωνσταντίνου Β./Ρεθυμνιωτάκη Ε./ Στρατηλάτης Κ./ Τασόπουλος Γ., Πρόλογος Γ. Παπαδημητρίου, 2005, σ. 17 επ.

Παραράς Π., Σύνταγμα 1975 – Corpus III, 1999.

Πασιατάς Α., Σχόλιο στην ΣτΕ 790/2014 7μ, ΔιΔικ 2014, σ. 1341 επ.

Πικραμένος Μ., Η δικαστική ανεξαρτησία στη δίνη των πολιτικών κρίσεων, 2002.

Πικραμένος Μ., Η λογοδοσία των Δικαστών στη Δημοκρατία, 2022.

Πικραμένος Μ., Η ανάθεση διοικητικών καθηκόντων σε δικαστικούς λειτουργούς, Διοίκηση και Πολιτεία, 1993, σ. 45 επ.

Πρεβεδούρου Ε., Η έννοια του δικαστικού οργάνου στην πρόσφατη νομολογία του Συμβουλίου της Επικρατείας και του Δικαστηρίου των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, ΕΔΔΔ 2009, σ. 287 επ.

Ράικος Α., Συνταγματικόν Δίκαιον, Τόμος Α΄, τευχ. Γ΄, 1991.

Ράικος Δ., Δικαστική ανεξαρτησία και αμεροληψία. Πειθαρχικός έλεγχος των δικαστικών λειτουργών για «σφάλματα» της δικαστικής κρίσης, 2008.

Ρέμελης Κ., Νομική φύση των πειθαρχικών αθλητικών διαφορών, Αρμ 1994, σ. 101 επ.

Ρέμελης Κ., Οι περιορισμοί της επαγγελματικής ελευθερίας στον επαγγελματικό αθλητισμό, ΔιΔικ 1994, σ. 1293 επ.

Ρέμελης Κ., Η υποχρέωση μεταβίβασης των μετοχών Αθλητικής Ανώνυμης Εταιρείας λόγω παραπομπής του μετόχου για κακούργημα με τελεσίδικο βούλευμα, Γνωμοδότηση, ΝοΒ 2018, σ. 580 επ.

Δ. Σαραφιανός, Άρθρο 16 Σ σε: Σπυρόπουλος Φ./Κοντιάδης Ξ./Ανθόπουλος Χ./ Γεραπετρίτης Γ., Σύνταγμα - Κατ' άρθρο ερμηνεία, 2017.

Σαρίπολος Ν. -Ν., Ελληνικόν Συνταγματικόν Δίκαιον, Τόμος Β', 1912.

Σαρμάς Ι., Καλύτερο Κράτος. Η σπατάλη, η διαφθορά και ο σύγχρονος δημοσιονομικός έλεγχος, 2006.

Σβώλος Α., Συνταγματικόν Δίκαιον, 1934, σ. 152.

Σισιλιάνος Λ.-Α., Άρθρο 6 σε: Λ.-Α. Σισιλιάνος (επιμ.), Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, Ερμηνεία κατ' άρθρο, 2013.

Σκιαδαρέσης Γ., ΕΙΣΑΠ ΓΝΜΔ 2/2022, ΝΟΜΟΣ.

Σκουρής Β., Διοικητικό Δικονομικό Δίκαιο, 2η έκδ., 1996.

Σκουρής Β., Η ανεξαρτησία της δικαιοσύνης: 30 χρόνια μετά, σε: <www.constitutionalism.gr>.

Σούρλας Π., Δίκαιο και δικανική κρίση, 2017.

Σούρλας Π., *Justi atque injusti scientia*. Μία εισαγωγή στην επιστήμη του δικαίου, 1995.

Σπηλιωτόπουλος Ε./Χρυσανθάκης Χ., Βασικοί θεσμοί του δημοσιούπαλληλικού δικαίου, 5η έκδ., 1999.

Σπυριδάκης Ι., Γενικές Αρχές Αστικού Δικαίου, 3η έκδ., 2022.

Σπυρόπουλος Φ., Συνταγματικό Δίκαιο, 2η έκδ., 2020.

Σταμάτης Κ., Η θεμελίωση των νομικών κρίσεων, 8η έκδ., 2009.

Συμεωνίδης Ι., Η φύση των πράξεων των νομικών προσώπων ιδιωτικού δικαίου του δημοσίου τομέα, 1991.

Τάχος Α., Δημόσιο-Υπαλληλικό Δίκαιο, 3η έκδ., 1993.

Τάχος Α./Συμεωνίδης Ι., Ερμηνεία Υπαλληλικού Κώδικα - ΕρμΥΚ, Τόμος 2, 3η έκδ., 2007.

- Τσάτσος Δ., Συνταγματικό Δίκαιο, Τόμος Β', 1992.
- Τσάτσος Δ., Συνταγματικό Δίκαιο, Τόμος Γ', Οργάνωση και λειτουργία της Πολιτείας, 1993.
- Τσάτσος Δ., Πολιτεία, 2010.
- Τσιγαρίδας Β., Η αρχή *iura novit curia* στη Διοικητική Δίκη, 2021.
- Τσιρωνάς Α., Άρθρο 89 Σ., σε: Σπυρόπουλος Φ./ Κοντιάδης Ξ./ Ανθόπουλος Χ./ Γεραπετρίτης Γ., Σύνταγμα - Κατ' άρθρο ερμηνεία, 2017, σ. 1362 επ.
- Φορτσάκης Θ., Διαιτησία και διοικητικές διαφορές, 1999, σ. 63.
- Φραγκίστας Χ., Δικαστική ανεξαρτησία, Ανάτυπο από τον σ' Τόμο της Επιστημονικής Επετηρίδας της Σχολής Νομικών και Οικονομικών Επιστημών, 1940.
- Χριστοφορίδης Σ., Επαγγελματικό ποδόσφαιρο, 2η έκδ., 2023.
- Χρυσόγονος Κ., Ατομικά και κοινωνικά δικαιώματα, 5η έκδ., 2023.
- Χρυσόγονος Κ., Συνταγματικό Δίκαιο, 3η έκδ., 2022.

ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΗ

Ananian-Welsh R./Williams G., Judicial Independence from the Executive: A First-Principles Review of the Australian Case, *Monash University Law Review* 2014, σ. 593 επ.

R. Arnold, L'État de droit comme fondement du constitutionnalisme européen, *Revue française de Droit constitutionnel*, 100, 2014, σ. 769 επ.

Atias Ch., «Restaurer le droit du contrat», *D.* 1998, σ. 137 επ.

Auby J.-B., Le recours aux objectifs des textes dans leur application en droit public », *RD publ.*, 1991, σ. 327 επ.

Blackshaw I., *The Court of Arbitration for Sport: An International Forum for Settling Disputes Effectively "Within the Family of Sport"*, *Entertainment Law*, 2003, σ. 61 επ.

Barraud B., *Théories du droit et pluralisme juridique, Tome I, Les théories dogmatiques du droit et la fragilité du pluralisme juridique*, 2016.

Bassi F., *Il principio della separazione dei poteri (evoluzione problematica)*, *RTDP* 1965, σ. 17 επ..

Baumann D. / D.L.V., *Sport und Recht*, 2001, σ.161.

Bay F./Marmayou J.-M./Poracchia D./Rizzo F., *Droit du sport*, 2η έκδοση, 2009.

Beloff M./Kerr T./Demetriou M., *Sports Law*, 1999.

Besson M., *Behördliche Information vor Volksabstimmungen*, 2003.

Bruillard G., *L'évolution de la notion de juridiction dite «gracieuse» ou «volontaire» et de celle de juridiction d'après les récents travaux de la doctrine italienne*, *Revue internationale de droit comparé*, 1957, σ. 5 επ.

Caillosse J., *Droit public-droit privé, sens et portée d'un partage académique*, *Dr. Adm.* 20 décembre 1996, σ. 956 επ.

Casini L., *Il diritto globale dello sport*, 2010.

Calabresi S./Larsen J., *One Person One Office: Separation of Powers or Separation of Personnel*, *Cornell Law Review*, 1994, σ. 1045 επ.

Carney G./Wilson & Kable: *The Doctrine of Incompatibility - An Alternative to Separation of Powers?*, *QUT Law Review*, [S.l.], v. 13, σ. 175-194, oct. 1997. ISSN 2201-7275, σε: <<https://lr.law.qut.edu.au/article/view/442>>.

Casini L., *The Making of a Lex Sportiva: The Court of Arbitration for Sport 'Der Ernährer'* (June 3, 2010), σε: SSRN: <https://ssrn.com/abstract=1621335>.

Chapus R., *Droit contentieux administratif*, 11η έκδ., 2004.

Chetty K., *Persona Designata, Punitive Purposes and the Issue of Preventative Detention Orders: All Roads Lead To Infringement of The Separation of Judicial Power*, Melbourne University Law Review [Vol 40, 2016], σ. 99 επ.

Coccia M., *Fenomenologia della controversia sportiva e dei suoi modi di risoluzione*, in Riv. dir. sport., 1997, σ. 605 επ.

Cornu P./Robert-Cuendet S./Vidal L., *Human Rights Protection in Europe in the Context of Sports Organisations' Disciplinary and Arbitration Procedures. Good Practice Handbook for the Sports Movement*, Good Practice Handbook no. 5, Council of Europe, 2017.

De Montalivet P., *Les objectifs de valeur constitutionnelle*, Cahiers du Conseil constitutionnel n° 20 - Juin 2006, σε: <<https://www.conseil-constitutionnel.fr/nouveaux-cahiers-du-conseil-constitutionnel/les-objectifs-de-valeur-constitutionnelle>>.

Duguit L., *L'acte administratif et l'acte juridictionnel*, RDP 1906, σ. 446 επ.

Duguit L., *Les transformations du droit public*, 1913.

Dupret B., *La nature plurale du droit*, Cahiers d'anthropologie du droit, 2003, σ. 81 επ.

French R., *Executive toys judges and non-judicial functions (FCA) [2008] FedJSchol 8 (Federal Judicial Scholarship Articles)*, σε: <<https://classic.austlii.edu.au/au/journals/FedJSchol/2008/8.html>>.

Galantić M., *Sports Law: Some Introductory Considerations*, Annals of Applied Sport Science, vol. 4, no. 3, 2016, σ. 51 επ.

Garoupa N./ Ginsburg T., *Judicial Roles in Nonjudicial Functions (Coase-Sandor Institute for Law & Economics Working Paper No. 676*, 2014, σ. 755 επ.

Geslin A., *Une brève historiographie de «pluralisme juridique»:*

quand les usages d'une notion en font un instrument de lutttes politiques, *Clio@Thémis* – n°15, *Revue électronique d'histoire du droit* 2019, σ. 1 επ.

Gordon D., *Persona Designata*, 1927 5-3 *Canadian Bar Review*, 1927, *CanLII Docs* 93, σ. 174 επ., διαθέσιμο σε: <<https://canlii.ca/t/t737>>.

Griffith J., *What is legal pluralism?*, *Journal of Legal Pluralism and Unofficial Law*, n° 24, 1986, σ. 1 επ.

Griffiths A., *Legal Pluralism*, σε: *An Introduction to Law and Social Theory*, edited by Reza Banakar and Max Travers, 2002, σ. 289 επ.

Jansen C.J.H., *Rudolf von Jhering (1818-1892) und Der Zweck im Recht (1877/1883) in den Niederlanden*, *GROM* 2018, σ. 27 επ.

G. Jèze, *Les Principes généraux du droit administratif*, 1904.

Hangartner Y./Kley A., 2000, *Die demokratischen Rechte in Bund und Kantonen der Schweizerischen Eidgenossenschaft*, 2000.

St-Hilaire M., *État de droit et état d'urgence dans l'histoire de la pensée juridique: notes critiques de lecture de Jhering*, σε: <<https://blogueaquidedroit.ca/author/maximesthilaire>>.

Karaquillo J.-P., *Le pouvoir disciplinaire dans l'association sportive*, Dalloz, 1980.

Kozlina S./Brun F., *Limits to State Parliamentary Power and the Protection of Judicial Integrity: A Principled Approach?* In : *University Of Western Sydney Law Review Volume 15* (2011), σ. 129 επ.

Lebel-Grenier S., *Pour un pluralisme juridique radical*, Thèse, Université McGill, Montréal, 2002.

Lee H.-P. (ed.), *Judiciaries in Comparative Perspective*, 2011.

Leupold M. / Besson M., *Gefährden Volksinitiativen die «gute Ordnung» der Verfassung?*, *LeGes* 22 (2011) 3, σ. 389 επ.

Loquin E., L' internationalisation des contrats sportifs, σε: G. Simon (Ed.), Les contrats des sportifs. L' exemple du football professionnel, 2003.

Lochak D., Le contrôle de l'opportunité par le Conseil constitutionnel. Dominique Rousseau et Frédéric Sudre. Conseil constitutionnel et Cour européenne des droits de l'homme - Droits et libertés en Europe, σε: <<https://hal.parisnanterre.fr/hal-03051940>>, σ. 1 εν.

Luiso F.-P., La giustizia sportiva, 1975.

Lynch A./Reilly A., The Constitutional Validity of Terrorism Orders of Control and Preventative Detention, The Flinders Journal of Law Reform, 2007, [Flin]JLawRfm 4], σ. 105 εν.

Maury M., Le but en droit public français, 2020, passim, Th. Wischmeyer, Zwecke im Recht des Verfassungsstaates Geschichte und Theorie einer juristischen Denkfigur, 2015.

McLachlin B., Le rôle des juges dans la société moderne, Εισήγηση σε: «The Fourth Worldwide Common Law Judiciary Conference», Vancouver, Colombie-Britannique, Le 5 mai 2001, σε: <<https://www.scc-csc.ca/judges-juges/spe-dis/bm-2001-05-05-fra.aspx?pedisable=true>>.

Müller J.-P., Die demokratische Verfassung, 2η έκδοση, 2009.

Nafziger J.A.R., “Lex Sportiva and CAS” (2004), σε: Blackshaw I.S./Siekman R.C.R./Soek J., Asser T.M.C., The Court of Arbitration for Sport 1984-2004, 2006.

Ost F./Van de Kerchove M., De la pyramide au réseau? Pour une théorie dialectique du droit, 2002, σ. 211 εν.

Remy D., Le sport et son droit, 1991, σ. 7.

Rigaux F., Le droit disciplinaire du sport, RTDH, 1995, σ. 295 εν.

Rigozzi A., L' arbitrage international en matière de sport, 2005.

Rouland N., Anthropologie juridique, Paris, PUF, 1988.

Sägesser C., Législatif, exécutif et judiciaire. Les relations

entre les trois pouvoirs, Dans Dossiers du CRISP 2016/2 (N° 87), σ. 9 επ. (27) διαθέσιμο σε: <<https://www.cairn.info/revue-dossiers-du-crisp-2016-2-page-9.htm>>.

Scherrer U./Ludwig K., (Ed.), Sportrecht: Eine Begriffserläuterung, 2η έκδ., 2010.

Siekmann R., Introduction to International and European Sports Law: Capita Selecta, 2012.

Silance L., Les sports et le droit, 1998.

Simon G./Chaussard C./Icard P./Jacotot D./De la Mardière C./Thomas V., Droit du sport, Paris, 2012.

Shetreet S., The Normative Cycle of Shaping Judicial Independence in Domestic and International Law: The Mutual Impact of National and International Jurisprudence and Contemporary Practical and Conceptual Challenges, Chicago Journal of International Law: Vol. 10: No. 1, 2009, σ. 275 επ., σε: <<https://chicagounbound.uchicago.edu/cjil/vol10/iss1/13>>.

Snyder F., Governing Economic Globalisation: Global Legal Pluralism and European Law, European Law Journal 1999, σ. 334 επ.

Steiner U., Staat, Sport und Verfassung, DöV 1983, σ. 173 επ.

Stern K., Grundrechte der Sportler, σε: Schroeder F. -Ch./Kauffmann H., Sport und Recht, 1972, σ. 142 επ.

Van Hoecke M., Des ordres juridiques en conflit : sport et droit, Revue interdisciplinaire d'études juridiques, 1995, σ. 61 επ.

Wade H.W.R., Quasi- Judicial and its Background, The Cambridge Law Journal 1949, σ. 216 επ.

Wax A., Internationales Sportrecht. Unter besonderer Berücksichtigung des Sportvölkerrechts, 2009.

Whitney E., Federal Judges and Quasi-Judges, The Yale Law Journal, Vol. 6, 1896, σ. 20 επ.